

დაბლაძე თათყარიძე

საქართველოს
საბჭოთაო მემკვიდრეობის
მინისტროს ბიბლიოთეკა

K 25.2936
3

ქართული ენა
და მართლწერის
სტრუქტურით
საკითხი

პარლამ თოვურობა
ქვეყნული
ბიბლიოთეკა

ქართული ენა
და მართლწერის
ზოგიერთი საკითხი

„ნაპოლეონი“
თბილისი
2005

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ამ წიგნის ავტორი ვახტანგ ჩიქობავა
თოფურია სააქაოში 1901-1966
წლებში ცხოვრობდა.

იგი იყო ქართული ენათ-
მეცნიერული სკოლის ჩინებული
წარმომადგენელი: ქართველურ და
იბერიულ-კავკასიურ ენათა მეცლე-
ვარი, დიალექტოლოგი, ლექსი-
კოგრაფი.

იგი იყო ქართველ თუ უცხოელ სტუდენტთა და
ასპირანტთა უბადლო ჰელპერი, მათი სულიერი
მომღვარი.

მან დაუდო საფუძველი ქართული ზეპირი და
წერითი მეტყველების სტილისტიკის, ლექსიკოლოგიის
სწავლებას სამუალო სკოლებსა და უმაღლეს სას-
წავლებლებში.

მან ამ ზატარა წიგნში ნათლად წარმოაჩინა, რომ
სალიტერატურო ენა ერის კულტურის ნაყოფია და
სელს უწუობს ერის კონსოლიდაციას, მის განვი-
თარებასა და წინსვლას.

K 252.936
3

ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
ე რ ო ვ ნ უ ლ ი
ბ ი ბ ლ ი თ ე კ ა

საქართველო
ბიბლიოთეკა

ქართული ლიტერატურული ენის სიწმინდის დაცვის თაობაზე ხშირად იწერება ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში, ბევრი შეკითხვა მოხდის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტს, თბილისის უნივერსიტეტის ქართული ენის კათედრას, გაზეთების რედაქციებს, ტელევიზიას. შეკითხვებს გ'ხავენიან მასწავლებლები, მოსწავლეები, სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები და მუშაკები – ინჟინერ-ტექნიკოსები, ექიმები, გამომცემლობათა თანამშრომლები. ისინი კითხულობენ, როგორ დაიწეროს ესა თუ ის სიტყვა ან გამოთქმა (ფრაზა), რატომ იწერება ასე და არა სხვაგვარად სადავო სიტყვა, როგორ შევარწიოთ და რომელ მათგანს მივცეთ უპირატესობა, თუ გვაქვს ორი პარალელური ფორმა ან ტერმინი და სხვა. მათ სურთ გაიგონ, როგორ უთქვათ და რომელი მათგანი ვწეროთ ქვემოთ მოყვანილი სიტყვებიდან: გარეთ, წინათ, აღბათ თუ გარედ, წინად, აღბად... ბაკაღუა, ბაკაღია, ბაკაღუია თუ ს ა ბ ა ე ლ ო... ვაღიარებ თუ აღვიარებ; ყვავის თუ ჰყვავის; უკარნახებს თუ კარნახობს, უპასუხებს თუ პასუხობს... ერთი სიტყვით თუ ერთის სიტყვით; მეორე მხრივ, მეორე მხრით თუ მეორეს მხრივ, მეორის მხრით... მანქანა მ ე ა ვ ს თუ მანქანა ა ქ ე ს; მაგალითი მ ო ა ე ა ვ ს თუ მაგალითი მ ო ა ქ ე ს ე ე ლ ა ფ ე რ ს მოუყვა თუ ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი მოუყვა; ბ ვ ვ რ ს უკადა თუ ბ ვ ვ რ ი ეცადა და ასე შემდეგ.

სვამენ საკითხს, როგორ გადმოიცეს ქართულად უცხოური გეოგრაფიული სახელები, ადამიანის სახელი და გვარი, გადმოიცეს

ისე, როგორც იწერება, ან როგორც წარმოითქმის იმ ენაზე, საიდანაც ის შემოდის, თუ სხვაგვარად.

შეკითხვების პარალელურად ქართული ენაზე (ქართულზე), სპეციალისტებს შემოაქვთ წინადადება, რომ უცხოურ წარმოთქმის სიტყვები და გამოთქმები შეიცვალოს ქართული სიტყვებითა და გამოთქმებით. მაგ.: აღნიშნავენ, რომ ლათინური ტერმინის კ ა ნ ა რ ი ც ი უ მ ი ს ქართული შესატყვისია ს ა წ ე რ ე ლ ი, დ უ დ კ ო, ვ ა რ ც მ უ ლ ა და საჭიროა ერთ-ერთი მათგანი ვისმართ; ფრანგული სახელი დ ე ს ე რ ტ ი შეიძლება შევცვალოთ სიტყვით ნ ა რ ო ზ ი; ბ ღ ი ნ ი ს ეკვივალენტია ხევსურულსა და თუშურში ცოცხალი სიტყვა მ ა ჭ კ ა ტ ი და ა. შ.

ბევრი შემოთავაზებული წინადადება მართებულია და გასაზიარებელი, მაგრამ ზოგი წინადადება მცდარ აზრს შეიცავს და, მაშასადამე, მიუღებელია. მაგ.: ბევრს ჰგონია, რომ ДУХИ-ს შესაბამისი სახელია ნ ე ლ ს ა ც ხ ე ბ ე ლ ი და საჭიროა ამ უკანასკნელის დამკვიდრება ლიტერატურულ ენაში. მაგრამ ძველი ქართულიდანვე ცნობილია, რომ ნ ე ლ ს ა ც ხ ე ბ ე ლ ი სურნელოვანი ზ ე თ ი ა, ბერძნული მ უ რ ი ა (იგივე ბერძნული, რუსულში МИРО), ხოლო ДУХИ რუსული სიტყვაა და წარმოადგენს სპირტში გაზავებულ სურნელოვან ნივთიერებას. ჩანს, სხვადასხვაა და ამის გამო ДУХИ-სათვის ვერ გამოდგება „ნელსაცხებელი“, მას უფრო შეეფერება თუნდაც ხელოვნური ს უ ნ ა მ ო (= სუნი ამო), უფრო კი სულხან-საბა ორბელიანის დექსიკონში შემონახული ი ნ ა ნ თ ი, რომელიც დ. ნუბინაშვილს თავის ქართულ-რუსულ დექსიკონში შეტანილი და თარგმნილი აქვს სიტყვით ДУХИ.

ზოგს ზედმეტად მიაჩნია ხმარება ვ ა გ ზ ა ლ სიტყვისა და გვირჩევედა მის გაერთიანებას ს ა დ გ უ რ სიტყვასთან. ამით ავტორს სურდა ორი მიზნისათვის მიეღწია: ერთი მხრივ, სადავო მართლწერა (ვ ა გ ზ ა ლ ი თუ ვ ო გ ზ ა ლ ი) თავიდან

მოუშორებინა ამ სიტყვის ხმარებიდან ამოღებით და, მეორე მხრივ, უცხოური წარმოშობის სახელი ქართულით შეეცვალა, მაგრამ, როგორც ცნობილი იყო და სპეციალისტებმაც შეიტყობეს, სიტყვა „სადალა“ და „სადალა“ და მათი შენაცვლება ან ერთ სიტყვად გაერთიანება არ შეიძლება.

ვარაუდობენ აგრეთვე, რომ ლათინური ა დ ვ ო კ ა ტ სახელის შესატყვისია ვ ე ქ ი ლ ი და მოითხოვენ პირველის (ა დ ვ ო კ ა ტ სიტყვის) ხმარებიდან განდევნას და მეორის (ვ ე ქ ი ლ სახელის) აღდგენას და დამკვიდრებას.

ასევე ბარბარიზმად ნათლავენ ბოლო ხანებში გავრცელებულ პ ა რ ი კ მ ა ხ ე რ, ს ა პ ა რ ი კ მ ა ხ ე რ ო სიტყვებს და ცდილობენ მოქალაქეობრივი უფლება მოუპოვონ ადრე ხმარებულ სახელებს დ ა ლ ა ქ ს ა და ს ა დ ა ლ ა ქ ო ს.

მაგრამ წინადადების ავტორებს ავიწყდებათ, რომ შემცვლელი სიტყვებიც უცხოური წარმოშობისაა (ვ ე ქ ი ლ ი არაბულ-სპარსულია, ხოლო დ ა ლ ა ქ ი არაბულია) და, გარდა ამისა, ა დ ვ ო კ ა ტ ს თუ ამოვიღებთ, მაშინ რით შეეცვალოთ ა დ ვ ო კ ა ტ უ რ ა? რაც შეეხება დ ა ლ ა ქ ს ა და პ ა რ ი კ მ ა ხ ე რ ს, დღეს მათ შორის სხვაობაა ხარისხის თუ წოდების მხრივ: პ ა რ ი კ მ ა ხ ე რ ი უფრო მაღალი კვალიფიკაციის ხელოსანია, ამის გამო ს ა პ ა რ ი კ მ ა ხ ე რ ო შეიძლება გაიხსნას ქალაქის თვალსაჩინო ქუჩებზე, ს ა დ ა ლ ა ქ ო კი მხოლოდ განაპირა ადგილებში.

კურნალ-გაზუთებში იბეჭდება სხვა ხასიათის შენიშვნებიც, რჩევა-დარიგებანი და ა.შ.

ფართო გამოხმაურება გამოიწვია გაზუთ „ახალგაზრდა კომუნისტში“ (1960 წლის 6 აგვისტოს) გამოქვეყნებულმა წერილმა „ჩვენს სადა, დახვეწილ ქართულში“, სადაც აღნუსხული იყო არა მარტო ენობრივი შეცდომები, არამედ დუდაუნის დამახინჯების

წარმოუდგენელი შემთხვევებიც. ამ წერილმა ბევრი დააფრთხა, შეცდომათა გამოსწორებასაც საკმაოდ შეუწყო ხელი.

რედაქციებსა და განსაკუთრებით ენათმეცნიერებებს უფრო ტიტულსა და ქართული ენის კათედრას აღრიცხვით უფრო შეცდომა, დადგენილ ნორმათა დარღვევის მაგალითები, ნაწარმოების თარგმნისას სხვა ენის გავლენით თუ წაბადებით გამოწვეული გადახრები და ზოგჯერ დამახინჯებაც, რომლებიც გვხვდება განცხადებებსა და აფიშებში, ფირნიშების წარწერებში, თარგმანებში და, სამწუხაროდ, არცთუ იშვიათად, ორიგინალურ მხატვრულ ნაწარმოებებში და ჟურნალ-გაზეთების ენაშიც, მით უფრო სასაუბრო (ზეპირ) მეტყველებაშიც. ჩანს, ენის ნორმების დარღვევის შემთხვევები მწვავედ იგრძნობა.

რით აიხსნება ჩვენი პრესის, ფართო საზოგადოებრიობის ინტერესი ლიტერატურული ენისადმი, კერძოდ, მისი სიწმინდის დაცვისადმი?

მოკლედ შევეხოთ ქართული ენის ზოგიერთ მხარეს.

ენის სიწმინდის დაცვისათვის ბრძოლა

ენის სიწმინდის დაცვისათვის ბრძოლა ყველა ლიტერატურული ენის თანმხლებია. ცნობილია, მაგ.: პურიზმისათვის, ენაში შემოსულ უცხოურ ელემენტთა თუ სიტყვათა განდევნისათვის ნატარებული მწვავე ბრძოლა ჩეხეთში, რუსეთში და სხვაგან. აღსანიშნავია ამ მხრივ ა. შიშკოვისა და სახელმწიფოებრივი ლექსიკოგრაფის ე. დალის თავდადებული შრომა და ღვაწლი უცხოურ სიტყვათა ნაცვლად რუსული სიტყვების შემოღება-დამკვიდრებისათვის. ანალოგიური ბრძოლა საქართველოშიც წარმოებდა. ძველ პერიოდს

რომ თავი დაეხანებოთ, რად ღირს მარტო XVII საუკუნეში მეფისა და პოეტის არჩილის გალაშქრება ბარბაროსების, ამ შემთხვევაში სპარსული სიტყვების, ქართული ენიდან აღმოსაფხვრელები.

„ქვ ნუ გგონიათ, სხვა ენა მეც არ ვიცოდებ სხვაენისაჲს ქართულსა მაგრამ ცუდია გარევა ქართულ ენაში სხვას ავით“.

და საგანგებოდ აღნიშნავდა:

„მითქვამს ქართულის ენითა, სხვა ენა არ ურევია“.

საქმე ისაა, რომ არჩილის წინამორბედ გამაჰმადიანებულ მეფეთა და დიდებულთა წყალობით, ფეხს იკიდებდა სპარსული ცხოვრების ადათ-წესები, ვრცელდებოდა და ძლიერ ნაკადად იჭრებოდა ქართულ ენაში სპარსული სიტყვები, ირყვნებოდა ოდითვე ჩამოყალიბებული ქართული ლიტერატურული ენა და მას წაღვეკვა ელოდა. არჩილმა სასტიკად გაილაშქრა მისი სიწმინდის დასაცავად, თუმცა ვერ განახორციელა. ბრძოლა განაგრძო სახელოვანმა სულხან-საბა ორბელიანმა, რომელმაც შეადგინა ქართული ლექსიკონი „სიტყვის კონა“. საბას სიტყვით, ქართველებს „პატიოსანი ესე წიგნი (ე.ი. ლექსიკონი) დაკარგოდათ, ენა ქართული თვისთა ნებახედ გაერყვნათ“ და ამის გამო „ფრიადითა შრომითა და რუდუნებითა“ შექმნა ლექსიკონი დღესაც სანიმუშო წესით: „რომელნიცა ვიცოდი, დავეწერე, და რომელნიცა ძნელნი სიტყვანი არ ვიცოდი, ღრმათა წიგნებთა შინა ვიძიე და რომელიმე სხვათა ენათა შევამოწმე და გამოწვლილვით რომელიცა ვპოე, ადვილად თან მოვაწერე... „რათა ისწაონ ენა ქართული“. ქართული ენის შესწავლა კი, მისი აზრით, ნიშნავდა მივიწყებულ სიტყვების აღდგენასა და გაცოცხლებას, უცხოური სიტყვების შეცვლას ქართულით, თუ ასეთი სიტყვა მოიპოვებოდა ენაში, სიტყვათა სწორად და ზუსტი მნიშვნელობით ხმარებას და სხვას. ამიტომ იყო, რომ საბამ, „რათა ისწაონ ენა ქართული“, გამოყო უცხოური წარმოშობის სიტყვები და

სამოსხლეო სახელწოდებანი და გვერდით მიუწერა ქართული შესატყვისები. ამ გზით ცდილობდა იგი შეეცვალა

ქართული

უცხოური ტერმინი	ქართული ტერმინი
ნ ა ზ ი რ ი	ე ზ ო ს მ ო ძ ღ ვ ა რ ი
უ ზ ბ ა შ ი	ა ხ ი ს თ ა ვ ი
ყ ა დ ი	ბ ჭ ე
ყ ო რ ნ ი ბ ა შ ი	მ ს ა ხ უ რ თ უ ხ უ ც ე ხ ი
თ ა რ ე შ ი	მ ა რ ბ ი ე ღ ი და სხვები,

ან სიტყვის, ლექსიკური ერთეულის, განმარტებისას მოუთხოვდა, მაგ: ტ ი კ ი სომხურია, ქართულად თ ხ ი ე რ ი კ უ ტ ი სხვათა ენაა, ს ა პ ე ა რ ი ჰქვიან რ ა ხ ი ბერძნულია, ა რ ა ყ ი არაბულია, ი ყ ი ქართულად ჰქვიან და სხვა მრავალი. ამან, უდავოდ, თავისი ნაყოფი გამოიღო.

საყოველთაოდ ცნობილია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ილიას, აკაკის, იაკობ გოგებაშვილისა და პროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სხვა მოღვაწეთა ბრძოლა „მამათა ბანაკის“ წინააღმდეგ ახალი სალიტერატურო ენის დამკვიდრებისათვის. ისიც ცნობილია, რომ იგი ახალი, ხალხური ენის დამკვიდრებით დაგვირგვინდა. ამ ბრძოლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული ლიტერატურული ენის განვითარების ისტორიაში.

რას ნიშნავს ენის სიწმინდის დაცვა?

ესაა დამკვიდრებული ენის ნორმების დაცვა, მისი დამახასიათებელი წესების, მართებული სიტყვებისა და გამოთქმების შესაბამისად ხმარება, ბუნებრივი წარმოთქმის გამოყენება. ენის სიწმინდის დაცვა მეტყველების კულტურის თანმხლებია.

სიწმინდის დაცვა შეიძლება ლიტერატურულ ენაშიც და ცოცხალ, კუთხურ მეტყველებაშიც; მაგ.: „ველ მაგიმართასი“ ან „შიბნ გაიარნა კლდისანი“ და სხვა მხგავსი ფორმები ხევსურული კილოსთვის ბუნებრივია. მისი ოდნავ შეცვლა და ფორმებთან დაახლოება, თუნდაც ასე: „ხელი მაგიმართასი“ ან „ველ მოგიმართოთ“ ხევსურის ეურს ეხამუშება, ხევსური მას წესის დარღვევად მიიჩნევს. ასევე ქვემოიმერული „იგენი მოდილარიენ“, „იგენმა დაწერენ“ რომ ოდნავ გავალიტერატურულთ, ქვემოიმერული მიხედება, რომ მისი მეტყველება „შეიბღალა“. მიუხედავად კუთხური მეტყველების ნორმების ასეთი მგრძნობიარობისა, არავენ ზრუნავს იმისათვის, რომ კუთხური მეტყველება (დიალექტი) ხელუხლებელი დარჩეს, წესები დაცულ იქნეს. იქ დიალექტის ცვლა ხდება ბუნებრივი განვითარებით. სულ სხვაა ლიტერატურული ენა. როცა ენის სიწმინდეზე ლაპარაკობენ, მხოლოდ ლიტერატურული ენა აქვთ მხედველობაში, ნორმების დაცვაზე ზრუნვა მხოლოდ სამწერლო ენას ეხება.

რატომაა ასე განსაკუთრებით გამახვილებული ყურადღება ლიტერატურული ენის მიმართ?

ლიტერატურული ენის ნიჰან-თვისებაები

ვევლამ იცის, რომ ყოველ კულტურულ ერს თავისი ლიტერატურული ენა აქვს, ზოგს ძველისძველი, ჩვენს ერამდე რამდენიმე საუკუნით ადრინდელი; ასეთია, მაგ.: ეგვიპტური, ხეთური, ასურული, ძველი ინდური (სანსკრიტი), ძველი ირანული (ავესტა), ჩინური, ბერძნული, ლათინური და სხვა, ზოგსაც ჩვენი ერის (წელთადრიცხვის) შემდეგდრინდელი, როგორიცაა: ქართული, სომხური, რუსული, ბულგარული, გერმანული, იაპონური,

კორეული და სხვა; ზოგს კიდევ - გვიანდელი: ლიტერული, ლატვიური (ლათინური), ესტონური, უზბეკური... და სულ ახალი: დადესტნის ხალხთა ენებიდან - ხუნძური, ლაკურული, მონღოლური, დარგუული და სხვა.

ბ ი ზ ლ ი რ ი თ ე ჯ ა

რამდენადაც ძველია, ერთიანია, მონოლითურია, მდიდარია და დახვეწილია ლიტერატურული ენა, იმდენად კულტურულია მისი შემქმნელი და მატარებელი ერიც. კარგად აქვს ნათქვამი ილია ჭავჭავაძეს: „ენა... ყველაზე შემძლებელია და ყველაზედ სანდო მოწამეა ცივილიზაციის ისტორიისათვის, რადგანაც... ერთობა ენისა მოასწავებს ერთობას კულტურისას“.

ლიტერატურულ ენას ახასიათებს ნიშანდობლივი თვისებები, რითაც იგი არსებითად განსხვავდება კუთხური მეტყველებისაგან. ეს დამახასიათებელი ნიშნები საკმაოდ ბევრია, ზოგი მათგანი აღნიშნულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, ჩვენ დავასახელებთ მხოლოდ არსებითს.

ა) ლიტერატურული ენა ერს (ან ხალხს) ჩვეულებრივ ერთი აქვს, კუთხური კი რამდენიმე, ბევრი. ქართული ლიტერატურული ენა ერთი იყო და ერთია ამჟამადაც, კუთხური კი არის: ქართლური, კახური, ხევსურული, ფშაური, მოხეური, თუშური, მთიულური, მესხური, ჯავახური, იმერული, გურული, აჭარული, რაჭული და სხვა. ლიტერატურული ენის მთავარი ძალა ისაა, რომ იგი ერთიანია, მთლიანია, ყველა კუთხის გამაერთიანებელია, მ თ ე ლ ი ე რ ი ს ს ა ე რ თ ე ე ნ ა ა, კუთხური კი მხოლოდ ერთი კუთხის თუ მხარის მეტყველებაა, მცირე ენობრივი კოდექცივის კუთვნილებაა. ამიტომაც, რომ ქართულ ლიტერატურულ ენაზე ერთნაირად წერენ, კითხულობენ, საზოგადოებაში ერთმანეთის გასაგებად მეტყველებენ ქართლელი და იმერელი, ხევსური და მეგრული, ფშაველი და სვანი, თუშუ და აჭარელი და სხვა. ლიტერატურულ ენაში საერთო სიტყვებია, საერთო გრამატიკული ფორმებია. მცირედი გადახრა

ამ საერთოსაგან მაშინვე იგრძნობა, იგი მაშინვე იქცევა ურადღებობა და ცდილობენ, ეს სხვაობა მოიშალოს, ენის ერთიანობას ხელს არ შეუშალოს.

ქართული

ენის ერთობის ძალა და მნიშვნელობა ქართველებს ყოველთვის შეგნებული ჰქონდათ – მაშინაც, როცა საქართველო სამთავროებად იყო დაყოფილი, და, მით უფრო, მაშინაც, როცა იგი მთლიან სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს წარმოადგენდა. კილოებზე მეტყველნი საჭიროდ ცნობდნენ განვეითარებინათ საერთო ლიტერატურული ენა.

ბ) ლიტერატურულ ენას თვადაპირველად ერთი – პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და კულტურულად დაწინაურებული – კილო ედება საფუძვლად. ასეთია ქართულისათვის – ქართლური კილო, რუსულისათვის – კურსკ-მოსკოვის კილო, ფრანგულისათვის – პარიზისა და იტალიურისათვის – ფლორენციის დიალექტი. მიუხედავად იმისა, რომ ამოსავალი ერთი კილოა (დიალექტია), ლიტერატურული ენა არ ემთხვევა მას: დროთა ვითარებაში ლიტერატურული ენის განვითარებაში სხვა კილოებიც იღებენ მონაწილეობას. ეს კილოები მის მასაზრდოებელ წყაროს წარმოადგენენ. ასეთებია ახალი ქართულისათვის კახური და ნაწილობრივ იმერული, ფშაური, უფრო ნაკლებ მოხეური, მესხური, გურული, ზოგჯერ მეგრული, სვანური და სხვ.

ლიტერატურული ენა უმთავრესად იესება და მდიდრდება კილოებიდან შემოსული სიტყვებით, იქნება ეს მესაქონლეობის, მკვებახეობა-მეხილეობის, ჩაისა და ციტრუსების თუ სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგის ამსახველი სიტყვები. კუთხური გრამატიკული ფორმების შემოტანა კი ენას მთლიანობას დაუკარგავს. ამიტომ უსამართლოდ არ მოწვევება კაცს აკაკის საყვედური ვაჟასადმი: „ენას გიწუნებ, ფშაველო...“. ვაჟას მოსაზრებას გამართლება მაშინ ექნებოდა, თუ ის თავის სიტყვებში – „მე არც ერთ

კილოს არ ვწუნობ, თუა ქართველის გვარისა“ – იგულისხმებდა ფშაურის, როგორც კილოს, მონაწილეობას ლიტერატურული ენის განვითარებაში.

ქართული

გ) ლიტერატურული ენის განვითარების დამატებითი საფუძვლები მოადგენს კულტურულ ენებთან ურთიერთდამოკიდებულებაც, ერთი ენიდან მეორეზე თარგმნა, ურთიერთზეგაკლენა. კარგი თარგმანით მალღდება არა მარტო კულტურული დონე ხალხისა, არამედ მდიდრდება მისი ენაც: შემოდის ახალი სიტყვები და ტერმინები, ყალიბდება ახალი გამოთქმები და სხვა. მაგრამ მონურ თარგმანს შეუძლია ენა შერყვნას, დაამახინჯოს. თარგმნა უადრესად განვითარებული იყო ძველად საქართველოსა და საქართველოს გარეთ არსებულ ქართულ კულტურულ ცენტრებში. თარგმნიდნენ სხვადასხვა ენიდან. ეფრემ მცირემ შექმნა თარგმნის თეორია, შემოგვენახა თარგმნილ თხზულებათა რედაქციები და სხვა. თუ რაოდენ კეთილისმყოფელია ამ მხრივ თარგმანები ივანე მაჩაბლის, ივანე მაჭავარიანისა, თედო სახოკიასი, გერონტი ქიქოძისა და სხვებისა, ეს ბევრგზის ყოფილა აღნიშნული. კუთხური მეტყველება კი სხვა ენათა ამ ხასიათის ფართო გავლენას მოკლებულია.

დ) ლიტერატურული ენა ჩამოკვეთილია, დამუშავებულია, ამდენად ნაწილობრივ იგი ხელოვნურია. მასში კილოებიდან თუ სხვა ენებიდან შემოსული სიტყვები შერჩეულია, ერთგვარ დარჯაკშია გატარებული, აბსტრაქტულ ცნებათა გამომხატველი ახალწარმოქმნილი სიტყვები ბევრია და მით ენა გამდიდრებულია, ფორმები დახვეწილია. ასეთი რამ კუთხურ მეტყველებას არ ახასიათებს, ამდენად იგი არაა ხელოვნური.

ე) საერთოდ ენაც და კილოც იცვლება, იცვლება არა მარტო საუკუნეთა განმავლობაში, არამედ მოკლე ხანშიც, ათეულ წლებშიც. ამის საუკეთესო ნიმუშია დღევანდელი ჩვენი ქართული, რომელიც ამ ორმოცდახუთიოდე წლის განმავლობაში გამდიდრდა,

განსაკუთრებით ბოლო ორ ათეულ წელში დაიხვეწა, გაგრცელდა, ამ ენაზე შეიქმნა ფართო ლიტერატურა მხატვრულთან ერთად მეცნიერებისა და ტექნიკის ყველა დარგისა. მაგრამ მრეწველურ ამისა, ლიტერატურული ენა იცვლება უფრო ნეფხურ ტექნიკურ ნაშრომში ზოგი კუთხური მეტყველება, დიალექტი. ამის მთავარი მიზეზი ისაა, რომ ლიტერატურული მემკვიდრეობის ათვისება წარმოებს განუწყვეტლივ, მომდევნო თაობა ეუფლება წინამორბედ თაობათა ლიტერატურულ მიღწევებს, არ წყდება წინანდელ ლიტერატურულ ენასთან კავშირი, ტრადიცია გრძელდება. ამდენად ლიტერატურული ენა მეტ-ნაკლებად კონსერვატიულია. იგი ძლებს დიდხანს. ამიტომაც, რომ ჩვენ დაუბრკოლებლად გვესმის V, X, XI, XII და შემდეგ საუკუნეთა ენა, ენა იაკობ ცურტაველისა, გიორგი მერჩულიისა, მთაწმიდლებისა, შოთა რუსთაველისა და სხვებისა. მაგრამ ლიტერატურული ენის ცვლა-განვითარება ხდება არა ნებისმიერად, არამედ ჩარევით: ენას ეწევა მეთვალყურეობა, ერთგვარი კონტროლი, რომ უმართებულო ფორმები არ გაგრცვლდეს და არ დაინერგოს, ენის დანაგვიანება არ მოხდეს, მხოლოდ მართებული და საჭირო სიტყვები დამკვიდრდეს. მართალია, ზოგჯერ მწერალი თავისუფლებას იჩენს და შემოიტანს ახალ სიტყვას, გამოთქმას თუ კუთხურ ფორმას, მაგრამ მისი მიღება და ენაში დამკვიდრება მწერლის ძალას აღემატება, ახალი მოვლენის განმტკიცება საჭიროებასა, სიტუაციასა და მკითხველთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზეა დამოკიდებული.

ამგვარად, ლიტერატურული ენა მეთვალყურეობას ექვემდებარება. ჩვენს პერიოდში მისი მართებულად წარმართვისათვის იღვწიან მწერლები, ჟურნალისტები, მეცნიერები, მასწავლებლები, საზოგადოებრიობა, ზრუნავს სახელმწიფო; ასეთი მეთვალყურეობა, კონტროლი კი კუთხურ მეტყველებას არ ეწევა.

ვ) ლიტერატურული ენა სამწერლობო ენაა. სამწერლობო ენის

მეშვეობით იქმნება მხატვრული ნაწარმოებები, სამეცნიერო და ტექნიკური, პოლიტიკური და პუბლიცისტური ლიტერატურა, აგრეთვე პრესის ენაცაა. ლიტერატურული ენა ისწავლება სკოლებში, უმაღლეს სასწავლებლებში, მას ვეუფლებით და ვეუფლებით თუ ზეპირი მეტყველების დროს, კუთხურ მეტყველებას კი ბავშვობიდანვე ვიძენთ სოფელში, ოჯახში და ვხმარობთ ვიწრო წრეში, ჩვენი კუთხის მოსახლეობასთან, ოჯახის წევრებთან ურთიერთობის დროს. მაშასადამე, ლიტერატურული ენა ა უ ც ი ლ ე ბ ლ ი ვ უ ნ დ ა შ ე ი ს წ ა ვ ლ ო სასწავლებელში, თუ გინდა წიგნიერი გახდე, კუთხური კი არ ისწავლება.

როგორც ვხედავთ, ლიტერატურულ ენასა და კუთხურ მეტყველებას შორის თვალსაჩინო განსხვავებაა.

ქართული ლიტერატურული ენის ჩამოყალიბების პირობები

ქართული ლიტერატურული ენა მდიდარ და კულტურულ ენად ითვლება. ქართულ კულტურას თავისი საწყისები შორეულ წარსულში აქვს. ამ კულტურის ნაყოფია და იმავე დროს მისი განვითარებისა და წინსვლის ძალეში იარაღი – ლიტერატურული ენა. უკანასკნელი თავისი დასაბამით უკავშირდება ქართული ანბანის წარმოშობას, ხოლო განვითარებით – მწერლობის აღმავლობას. საერთოდ კულტურაში, კერძოდ კი მწერლობაში, არის ასახული ქართველი ერის როგორც დაუცხრომელი ბრძოლა სახელმწიფოებრიობის შესანარჩუნებლად, ისევე ყოფა-ცხოვრება – ინტენსიური შემოქმედება და ეროვნული თვითშეგნება თავისი ხანგრძლივი ისტორიის ყველა ეტაპზე. ამით აიხსნება აუცილებლობა ენის შესწავლისა მისი შემქმნელი და მატარებელი ხალხის ისტორიასთან განუყრელ კავშირში.

საქართველო წარმოადგენდა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ძლიერ სახელმწიფოთა ბრძოლის ასპარეზს მის პოლიტიკურად და ეკონომიკურად დასაპყრობად, დასამორჩილებლად და დაპყრობის ნეთს ცვლიდნენ რომაელები და სპარსელები ბრძოლებში მონგოლები, თურქები და სხვები, შიგნითაც იყო გაჩაღებული მწვავე ბრძოლები და ეს გრძელდებოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის არსებობის მთელ მანძილზე.

თავისი თვითმყოფობისათვის, თავისი დამოუკიდებლობისათვის თავდადებულ ბრძოლასთან ერთად ქართველი ხალხი გულმოდგინედ იღვწოდა საკუთარი კულტურის, საკუთარი მწერლობისა და სწავლა-განათლების განვითარება-აყვავებისათვის. საამისოდ მას დროდადრო ექმნებოდა ხელსაყრელი პირობები. ინტენსიური იყო ლიტერატურული შემოქმედება VIII-X სს და მან განვითარების უმაღლეს წერტილს მიაღწია XI-XII საუკუნეებში. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ საქართველოში თავს იყრიდა მსოფლიო კულტურის ორი გზა - აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, რამაც შეაპირობა საეკლესიო მწერლობის გამდიდრება, სქოლასტიკური ფილოსოფიისა და თეოლოგიის და, ამავე დროს, საერო მწერლობის გაჩენა-განვითარება. სწავლა-განათლების მისაღებად და ჭეშმარიტი კულტურულ-ლიტერატურული შემოქმედების გასაშლელად საჭირო იყო ლიტერატურული ცენტრები. ასეთი ცენტრები დაარსდა როგორც საქართველოში მონასტრებთან, ისე საქართველოს საზღვრებს გარეთაც - აღმოსავლეთში: შავ მთაზე (სირიაში), პალესტინაში (იერუსალიმში) - სინას მთაზე, ბიზანტიაში - ოლიმპოს მთაზე, საბერძნეთში - ათონის მთაზე, ბულგარეთში - პეტრიწონში (ახლანდელი სოფ. ბაჩკოვო). XI-XII საუკუნეებში დაარსებული იყო აკადემია გელათში, იყალთოში და, გადმოცემით, გრემშიც. გელათი მეორე ათენად იწოდებოდა. ქართველი მეცნიერ-მოდერნიზაციონერები გაფაციცებით ადევნებდნენ თვალყურს როგორც თავისიანთა შემოქმედებას, ისე მსოფლიოს მოწინავე

მოდეაწეთა აზრებსა და ფილოსოფიაში კი სხვადასხვა მიმართულებას და, როგორც უკვე გამოჩვენდა, X-XII საუკუნეებში სამეცნიერო და ფილოსოფიურ-თეოლოგიურ დარგებში თავიანთი წვლილი შექონდათ. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია დიონისე არეოპაგელის სახელით VI საუკუნიდან ცნობილი შრომების კრებული, რომლის ავტორი შალვა ნუცუბიძისა და ბელგიელი მეცნიერის ერნესტ პონიგმანის თეორიით, სახელოვანი ქართველი მოაზროვნე პეტრე იბერიელი იყო.

ქართულ ენაზე შექმნილია ძალიან მდიდარი ლიტერატურა. მრავალი ორიგინალური ისტორიული და მხატვრული ღირებულების ძეგლთან ერთად მოიპოვება დიდძალი თარგმნილი ნაწარმოები სხვადასხვა ენიდან - სირიულიდან, ბერძნულიდან, სომხურიდან, არაბულიდან და პირიქითაც, ქართულიდან სომხურად, ბერძნულად. ბევრი ბერძნული ძეგლი, რომელთა დედანი უკვე დაკარგულად ითვლება, შემონახულია ქართულ თარგმანებში. ეს ლიტერატურა ჟანრობრივად მრავალფეროვანია: საეკლესიო-რელიგიური, ფილოსოფიურ-თეოლოგიური, საერო, ისტორიული, სასწავლო ხასიათისა და სხვა.

ქართველი ერის სულიერი სიმდიდრის გამომხატველი ეს ძეგლები დაცულია მრავალ ადგილას - საქართველოში (თბილისში, კაქველიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, საქართველოს არქივში, ქუთაისის, ახალციხის, ზუგდიდისა და მესტიის მუზეუმებში), რუსეთში (მოსკოვსა და პეტერბურგში და სხვაგან), საზღვარგარეთის ზემოდასახელებულ ძველ ქართულ ცენტრებში და, გარდა ამისა, საფრანგეთში, პოლონეთში, ინგლისში, იტალიაში, ავსტრიაში, გერმანიაში, ამერიკაში. მათი მართო აღწერილობა რამდენიმე ათეულ ტომს შეადგენს.

ამ მხრივ, შეიძლება ითქვას, მცირე ქართველმა ერმა ხელშესახები წვლილი შეიტანა მსოფლიო კულტურის საგანძურში.

ორიგინალური ძეგლების შექმნასთან ერთად, ფართოდ იყო

გაშლილი თარგმნითი მუშაობა, რაც მოითხოვდა ლიტერატურული დახელოვნებასთან ერთად მშობლიურ და მისგან არსებითად განსხვავებულ სხვა ენათა ღრმა ცოდნას. ამან გამოიწვია დიდი ფილოლოგიური კვლევა-ძიება. შეიქმნა მიმართულებები ლიტერატურულ ხელოვნებაში. საინტერესო ცდებია ჩატარებული გიორგი მთაწმინდელის და ვერვმ მცირის მიერ სალიტერატურო ენის სტილისტიკურ დარგში. ვერვმ მცირესა და იოანე პეტრიწს განხილული აქვთ გრამატიკის ძირითადი საკითხები დიონისე თრაკიელისა და აპოლონიოს დისკოლოს გრამატიკათა საფუძველზე, მათვე დიდი და ღრმა მეცნიერული მუშაობა აქვთ ჩატარებული ქართული ფილოსოფიური ტერმინების შესაქმნელად და დასადგენად, ვერვმ მცირემ მოახდინა ქართული პუნქტუაციის (სასვნი ნიშნების) რეფორმა, მანვე შეადგინა ქართულ გაუგებარ სიტყვათა ლექსიკონი და მოგვცა საგულისხმო შენიშვნები ქართული ევრსიფიკაციის (ლექსწყობის) შესახებ. საერთოდ, იმდროინდელი არც გრამატიკა და არც ლექსიკონი მთლიანი სახით ჩვენამდე არ მოღწეულა. დაცულია მხოლოდ 1210 წლის ხელნაწერი, რომელიც შეიცავს ოთხთავის „ძნელთან სიტყვათა“ და „ებრაელთა ენის“ საკუთარ სახელთან ლექსიკონს.

თეორიული ინტერესი ქართული ენისადმი იმდენად დიდი იყო, რომ X ხუკუნეში იოანე მთაწმინდელმა, თორნიკეს გარდაცვალების შემდეგ (985წ.), განიზრახა თან წაეყვანა რამდენიმე თავისი მოწაფე და წასულიყო ესპანეთში, რადგანაც სმენოდა, რომ იქ დასახლებულია არამცირე ქართველი ხალხი. ნაგულისხმევია ბასკები, რომლებიც სახლობენ პირენეის ნახევარკუნძულზე ესპანეთში, საფრანგეთის საზღვარზე. ბასკური ენის ქართულთან ნათესაობის საკითხი ამჟამად საკმაოდ მეცნიერულ ნიადაგზე დგება.

ყველაფერი ეს შესაძლებლობას იძლევა თვალი გავადევნოთ ქართული ლიტერატურული ენის განვითარებას მწერლობის დასაბამიდან დღემდე.

ს ა მ ს რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ი ნ ო ს
0 6 0 3 6 5 0 0

ქართული ენა ერთი უძველესი სამწერლობო ენაა. უძველესი ძეგლებით წარმოდგენილია მეხუთე საუკუნის შემოქმედებით აქედან მოყოლებული დღემდე ქართული ენა უწყვეტლივ ვითარდებოდა, იხვეწებოდა, ივსებოდა და მდიდრდებოდა.

ჩვენამდე მოღწეული პირველი წერილობითი ძეგლები (წარწერები, პალიმფსესტები – ტყავის ხელნაწერები, რომლებზედაც ძველი ნაწერი გადაფხეკილია და ახალი ტექსტია დაწერილი) განეკუთვნება V–VI საუკუნეებს. უძველესი მათგანი ბოლნისის სიონის (თბილისის სამხრეთით 80 კმ) წარწერაა და იგი დათარიღებულია 492–493 წლით, მცხეთის ჯვრის მონასტრისა და წყისის (ახალციხის რაიონშია) წარწერები VI–VII საუკუნეების მიჯნაზეა. ვარაუდობენ, რომ პალესტინაში (ბეთლემში, იერუსალიმის ახლოს) აღმოჩენილი წარწერა მეხუთე საუკუნის პირველ ნახევარს განეკუთვნება. ხანმეტი ლექციონარი VII საუკუნისაა, ხოლო ხანმეტი და ჰამეტი პალიმფსესტები V–VIII საუკუნეებით თარიღდება. პირველი ორიგინალური აგიოგრაფიული ნაწარმოები იაკობ ცურტაველისა (წმიდა შუშანიკის წამება) დაწერილია 476 – 483 წლებს შუა, მაგრამ XI საუკუნეზე ადრინდელი ეს ხელნაწერი ჩვენამდე არ მოღწეულა, ადრე დაკარგულა. V საუკუნის მეორე ნახევარში, როგორც ამას უტყუარი წყარო გვაუწყებს, უკვე თარგმნილია ოთხთავი (სახარება) და ფსალმუნი. ამ უძველეს ძეგლთა ენის ლექსიკის სიმდიდრე, გრამატიკული წყობის ნორმალური ხასიათი, ენის მხატვრულობა და გამომსახველ საშუალებათა სრულყოფილება, აგრეთვე ანბანის სისრულე და ასოთა მოხაზულობის დამთავრებულობა საფუძველს იძლევა დაუშვათ, რომ ქართული მწერლობა V საუკუნეზე გაცილებით უფრო ადრე უნდა ყოფილიყო აღმოცენებული და განვითარებული. არის ამ დებულების დამადასტურებელი ფაქტებიც. ქართული ისტორიული წყაროების ცნობათა მიხედვით ირკვევა, რომ სახელმწიფო რე-

ლიგიად ქრისტიანობის გამოცხადებამ, რაც მოხდა IV საუკუნის პირველ ნახევარში (337წ.), და მისმა ხალხში ძალდატარებით გავრცელებამ გამოიწვია წარმართული კულტურის ქვედა მოსპობა და მასთან ერთად, როგორც სპეციალისტები ვარაუდობენ, წარმართული მწერლობის განადგურებაც.

მწერლობა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, შეიქმნა ისტორიულ ქართლში, სადაც პოლიტიკურ-კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა მცხეთა, საქართველოს პირველი სატახტო ქალაქი.

VII-VIII საუკუნეებიდან ქართლის სამეფოს ნაცვლად, სადაც არაბები ბატონობდნენ, სამი ახალი ფეოდალური სამთავრო წარმოიშვა, აღმოსავლეთ საქართველოში - კახეთში, დასავლეთსა და სამხრეთ საქართველოში. პოლიტიკურ-კულტურულმა ცენტრებმაც ადგილი იცვალეს ქართლიდან განაპირა მხარეებში. დასავლეთ საქართველოში სატახტო ქალაქი გახდა ქუთაისი, ხოლო სამხრეთ საქართველოში არტანუჯი - ციხე-ქალაქი ცნობილი ტაო-კლარჯეთის ოლქებისა. ტაო-კლარჯეთი გახდა ქართული განათლებისა და კულტურის ცენტრი, სადაც გაიშალა მშენებლობა და ლიტერატურული მოღვაწეობა. აქ და საქართველოს სხვა ცენტრებში შეიქმნა მდიდარი ორიგინალური და თარგმნილი ლიტერატურა საეკლესიო-რელიგიური, ისტორიული, ფილოსოფიური შინაარსისა. ასეთებია: ცხოვრება გრიგოლ ხანძთელისა (951წ.), ცხოვრება სერაპიონ ზარზმელისა (სამცხეში, X ს. დასაწყისი), გადაიწერა ოპიზაში ოპიზის ოთხთავი (913 წ.), შატბერდში - შატბერდის კრებული (973 წ.), რომელშიც მოთავსებულია გრიგოლ ნოსელის მეცნიერულ-ფილოსოფიური თხზულების თარგმანი „კაცისა შესაქმისათვის“, ადიშის ოთხთავი (897 წ.), ჯრუჭის ოთხთავი (936 წ.), პარხლისა (973 წ.), ტბეთში - ტბეთის ოთხთავი (995 წ.), ოშკში - ბიბლია (978 წ.), იოანე ოქროპირის ცხოვრება (968 წ.), ასევე გადაიწერა უდაბნოს მონასტრის მრავალთავი (X ს.) და სხვა მრავალი. უაღრესად განვითარდა პიმნოგრაფია, საეკლესიო პოეზიის ერთ-ერთი დარგი,

შედგა საგალობელთა კრებული, რომელიც შუა საუკუნეების სინურ ნიშნებს. ამას თუ დაუმატებთ საზღვარგარეთულ ცენტრებში – სინას მთაზე (ეგვიპტეს ვაკუუმის), ასევე იერუსალიმის სახელობად საბაწმინდის მონასტერში, განსაკუთრებით გვიანდელ ხანებში, სადაც ტაო-კლარჯეთიდან გამოსული პირები მოღვაწეობდნენ, – შექმნილ ლიტერატურას, მაშინ ნათელი გახდება, თუ რაოდენ დიდი მემკვიდრეობა მოგვეპოვება უნის, ლიტერატურის, ისტორიისა და სხვა დარგების ღრმა, ყოველმხრივი შესწავლისათვის.

დათარიღებულ ძეგლთაგან ყველაზე ძველია სინური მრავალთავი, რომელიც გადაწერილია 864 წელს საბაწმინდის ლავრაში (იერუსალიმთან) და შეწირულია სინას მთის ქართული მონასტრისათვის. იგი ამჟამად იქ ინახება, ხოლო მისი მიკროფირი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის განკარგულებაშია. ძველი სათანადოდ გამოსცა აკაკი შანიძემ.

მრავალი შესანიშნავი ძეგლი აქვთ გამოქვეყნებული ნიკო მარს, კორნელი კეკელიძეს, აკაკი შანიძეს, ვქვთიმე თაყაიშვილს, ივანე ჯავახიშვილს, იოსებ ყიფშიძეს, სიმონ ჯანაშიას, ილია აბულაძეს, ლეონ მელიქსეთ-ბეგს, ნიკო ბერძენიშვილს, სიმონ ყაუხჩიშვილს, არნოლდ ნიქობავას, თამარ ლომოურს, სერგი გორგაძეს, იუსტინე აბულაძეს, სოლომონ იორდანიშვილს, ალექსანდრე ბარამიძეს, ივანე იმნაიშვილს, მიხეილ კახაძეს, სოლომონ ყუბანეიშვილს, პავლე ინგოროყვას, ადრე კიდევ ალექსანდრე ცაგარელს, ალექსანდრე ხახანაშვილს, თედო ყორდანიას, მოსე ჯანაშვილსა და სხვებს. გამოქვეყნება გრძელდება წევნშიც და საზღვარგარეთაც. ბევრი მათგანი თარგმნილია რუსულად და ლათინურად.

აღსანიშნავია, რომ აკაკი შანიძემ დააარსა ხერია სახელწოდებით: „ძველი ქართული უნის ძეგლები“ და გამოიცა მეცნიერებათა აკადემიაში თერთმეტი წიგნი, ხოლო სახელმწიფო უნივერსიტეტში – ოთხი.

ენა ამ IX-XI სს და ადრინდელი ძეგლებზე დაფუძნებული უაღრესად განვითარებული და მოქნილი, მეტად მდიდარი და მრავალმხრივია აზრის გადმოსაცემი საშუალებებით, გრამატიკული წყობა ნორმალური ხეობა...

საქართველო ამ დროს არ წარმოადგენს ერთ მთლიან სახელმწიფოებრივ ორგანიზმს, იგი სამთავროებადაა დაყოფილი. მაგრამ ერთობის შეგნება, რომელიც უმთავრესად დამყარებული იყო ეროვნულ და საეკლესიო-კულტურულ კავშირებზე, აპირობებდა, რომ ქართლში, დასავლეთ და სამხრეთ საქართველოში ქართული ენა ყოფილიყო „მწერლობის, სახელმწიფო მართვა-გამგეობის, სამოქალაქო ურთიერთობისა და ეკლესიის ერთადერთი ენა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჯანაშია, „საქართველოს ისტორია“). ერთობის შეგნების გამომხატველია X საუკუნის შესანიშნავი მწერლის გიორგი მერჩულის დებულება: „ქართლად ფრიადი ქუყუანად აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა უამი შეიწირვის და ღოცვამ ყოველი აღესრულებს“.

ლექსიკა ამ ერთიანი ენისა მრავალფეროვანია და ძირითადად საერთო. ნასესხები სიტყვები იხმარება წარმოთქმის შესაბამისად და არა მათი გრაფიკის, დაწერილობის მიხედვით. ამიტომ რაც ნასესხებია და ენაში შემორჩენილი, გაქართულებულია.

მიუხედავად იმისა, რომ სპარსულები, არაბები, რომაელები, მონგოლები ხანგრძლივად ბატონობდნენ საქართველოში, მათი ენის გავლენა გრამატიკასა და ფონეტიკას სრულებით არ დასტყობია, ლექსიკაში საკმაოდაა შემოსული სიტყვები ზეპირი ან წიგნის გზით, მაგრამ ენამ შემოინახა მხოლოდ ის, რასაც გამართლება კჟონდა, სახელდობრ, კეკვიალენტი ქართული სიტყვა არ მოიპოვებოდა. აღსანიშნავია, რომ ბევრი აღმოსავლური სიტყვა,

ნახმარი მხოლოდ თხზულებაში და თვით ისეთ ავტორიტეტულსა და პოპულარულ ნაწარმოებშიც კი, როგორიცაა „ყვეფხისტეოსანი“, საერთო სახალხო ენის კუთვნილება არ გამხდარა დასველებული ითქვას ზოგ კალკზე.

ბიზლიჩოსეჰჰ

მაგრამ არ შეიძლება ითქვას, რომ ყველა საუკუნისა და საქართველოს ყველა ლიტერატურულ-კულტურულ ცენტრში შემნილი ნაწარმოების ენის გრაფიკული მოვლენები და სიტყვობრივი შემადგენლობა სავსებით ერთნაირია. ქართული ენის დიდი ღირსება ის არის, რომ ყოველთვის ხ ა ლ ხ უ რ ი , დ ე მ ო კ რ ა ტ ი უ ლ ი ი ყ ო . საეკლესიო რელიგიური წიგნები (სადეთო წერილი, წმინდანთა ცხოვრება, ქადაგება და სხვ.) ხალხისათვის იყო დანიშნული, მრევლს უნდა მოესმინა და გაეგო ის და ამიტომ ცოცხალ მეტყველებას თვისი ასახვა უნდა ეპოვა მეტ-ნაკლებად. ეს ჩანს იქიდან, რომ ძველ, გაუგებარ სიტყვას ხსნიდნენ ახალი, გასაგები სიტყვით (მაგ., X საუკ. მქადაგებელი იოანე ბოლნელი თავის მრევლს უხსნიდა მ ე ზ ვ ე რ ე და ს ა ზ ვ ე რ ე სიტყვებს მ ე ბ ა ქ ე დ და ს ა ბ ა ქ ო დ), ან პარალელურად ხმარობდნენ სინონიმებს, რომელთაგან ერთი შეიძლებოდა ყოფილიყო ძველი, ან დიალექტური, ან უცხოური, ხოლო მეორე – ახალი, გასაგები, ქართული, ან კიდევ ორივე ქართული (მაგ.: სახე და ხატი, რიცხვი და ჰამარი...). უთუოდ ამ გარემოებით აიხსნება ერთისა და იმავე ტექსტის სხვადასხვა რედაქციაში ერთი ცნების გადმოსაცემად სხვადასხვა სიტყვის ხმარება; მაგ.:

ოპიზურ ოთხთავშია

ადიშის ოთხთავშია

(ორივე გადაწერილია ტაო-კლარჯეთში, მაგრამ წარმოშობით სხვადასხვა ადგილისაა)

განსკეტაკება	განთეთრება
განასხამს	განჰკდის
ზრახვიდეს	იტყოდეს
კარაული	ვირი და სხვა მრავალი.

ასევე ხშირია ცალკეულ სიტყვათა სხვა და სხვა ფორმით
ან ფუძით გადმოცემა: ჩ ა ს და ჩ ა ნ ს, ი ც ა ვ და ი ც ე ვ,
დ ა უ წ ე რ ი ე ს და დ ა უ წ ე რ ი ა და სხვა. *სხვადასხვაობა ჩანს ფუძის რედუქციაში (შეკუმშვაში) მტრუნ*
სხვადასხვაობა ჩანს ფუძის რედუქციაში (შეკუმშვაში) მტრუნ
ვართა ან მყინვართა, მაშალად ან მაშლად...). არის ტენდენცია
ადამიანის საკუთარი სახელის ბრუნების გათანაბრებისა ზოგად
სახელთან, მაგალითად, მოთხრობითში: ისაკ და ისაკმან, სოლომონ
და სოლომონმან და ა. შ.

ეს თავისებურებები დიალექტიზმია. დიალექტიზმები შემოქ-
მონდათ ავტორებსა და გადამწერლებს და ამით უახლოვდნენ
წიგნის ენას ცოცხალ მეტყველებას. ეს შეცვლა ეხებოდა არსე-
ბითად ცალკეულ სიტყვათა წარმოთქმას, ლექსიკურ მხარეს, მაგრამ
გრამატიკული აღნაგობა და ძირითადი ლექსიკური ერთეულები,
როგორც საერთო-სახალხო ენის სპეციალური კუთვნილება, უმთავე-
რესად მანამ რჩებოდა უცვლელად, სანამ ცოცხალ მეტყველებაში
ფეხს არ მოიკიდებდა ახალი მოვლენა.

ამ მხრივ აღსანიშნავია XI საუკუნეში დაწერილი გიორგი
მთაწმიდლის თხზულების „იოანე და ეფთვიმეს ცხოვრების“ ენა.
ამ ძეგლის ენის მკვლევარი აკაკი შანიძე ასკვნის, რომ „კლასიკური
ქართულის ძეგლებზე აღზრდილი, ის [გიორგი მთაწმინდელი]
ცდილობს ძველი სალიტერატურო ქართულის უკანასკნელი
პერიოდის (IX-X სს.) ნორმების მიხედვით წეროს, მაგრამ ვერ
ახერხებს, თავი დააღწიოს ცოცხალი ენის ძლიერ გავლენას. ეს
გავლენა თავს იჩენს ყველგან: ფონეტიკურ საკითხებში, სახელთა
ბრუნებისა და ზმნის უღლებაში, სინტაქსურ მოვლენებსა და
სიტყვების შერჩევაში... [იგი] უეჭველად საშუალო ქართულის
დასაწყისი პერიოდის ნიშნებს ატარებს“. ცოცხალი მეტყველების
ასეთივე გავლენა შეიმჩნევა XI საუკუნის სახელმძოვნილი მოღ-
ვაწისა და მოაზროვნის იოანე პეტრიწის ენაში.

ახალი ქართული ენა ძველი ქართულის შემდგომი განვი-

თარებაა. ის დასაბამს იღებს საერო მწერლობაში და უნდა ვიფიქროთ, მდიდარ ხალხურ პოეზიაში. ძველი საეკლესიო მწერლობის გვერდით არსებობდა და ვითარდებოდა ქვეყნის ხალხური სიტყვიერება, რომელიც გაელენას ახლანდელ ქართველ მწერლობაზედაც. X საუკუნის მოღვაწეები იოანე-ზოსიმე და ფილიპე იყენებდნენ საერო პოეზიის საზომს – შაირს. ხალხურმა ეპიკურმა თქმულებებმა პოვეს ადგილი ღეონტი მროველის, ჯუანშერისა და სხვათა ისტორიულ თხზულებებში.

XI-XII სს. ქართული კულტურის აყვავების ხანაა. ამ დროს შეიქმნა საერო მწერლობის საუკეთესო ძეგლები: შავთელისა და ჩახრუხაძის ოდები, „ამირანდარეჯანიანი“, სპარსულიდან ითარგმნა „ვისრამიანი“, დაიწერა შესანიშნავი საისტორიო თხზულებები, უკვდავი პოემა „ვეფხისტყაოსანი“. ენა ამ ძეგლებისა უპირატესად ახალი, ხალხურია, უადრესად მხატვრული, მარტივი და ადვილ-გასაგები. მართალია, ზოგი ძეგლის (მაგ.: შავთელის ოდის) ენა წიგნურ-არქაულია, მძიმე და ხელოვნური, მაგრამ „ვისრამიანის“, „ვეფხისტყაოსნის“ ენა თავისი ბუნებრივობით, სიმარტივეთა და ხალხური ენობრივი თავისებურებებით საერო მწერლობის ენაში გარდატეხას გვჩვენებს.

„ვეფხისტყაოსნის“ ენისადმი მიძღვნილ გამოკვლევაში არნოლდ ნიქობავას ასეთი დასკვნა აქვს მოცემული: „ვეფხისტყაოსნის“ ენა აღარაა ძველი ქართული, სალიტერატურო სარბიელზე გამოსულია ახალი სალიტერატურო ქართულის წინაპარი“.

XI-XII საუკუნეებში დახრულდა X საუკუნეში დაწეებული დაქუცმაცებულ სამთაეროთა გაერთიანება. წარმოიშვა მძლავრი ფეოდალური სახელმწიფო. მომრავლდა მოსახლეობა, გაფართოვდა მეურნეობა, განვითარდა ვაჭრობა და ხელოსნობა. გაძლიერდა ქვეყნის ეკონომიკური ბაზა, პოლიტიკურ-კულტურული ცენტრი კვლავ თბილისი გახდა, კვლავ აღზუვდა ქართლი, სადაც ძველ

ხალიტერატურო ქართულ ენას დასაბამი მიეცა V საუკუნეში, ოთხი საუკუნის შემდეგ ლიტერატურული ენა კვლავ უბრუნდება თავის დედადიალექტს, ქართლურს, მაგრამ ძველსავე უფრო დაშორებულს. ხალიტერატურო ენამ, თავის მხრეზე დასრულებული ლენებით გამდიდრებულმა, ორიენტაცია აიღო ქართლურ და კახურ დიალექტებზე.

როგორც ითქვა, საერო ლიტერატურის განვითარებამ ხელი შეუწყო ახალი ქართული ლიტერატურული ენის წარმოქმნას. ამ დროიდან (XII ს.) ძველი ქართული ენა ემსახურებოდა მხოლოდ სასულიერო მწერლობას და დიდხანს გამოიყენებოდა როგორც საეკლესიო ენა.

ამგვარად, ახალი ქართული ლიტერატურული ენა წარმოადგენს ძველი ქართულის შემდგომს განვითარებას აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის დიალექტების საფუძველზე. ლიტერატურული ენა თანდათან უახლოვდება ცოცხალ სასაუბრო ენას, თავიდან იცილებს მკვდარ ფორმებს. ამით აიხსნება, რომ უკვდავ პოემა „ვეფხისტყაოსანში“ ერთბაშად თვალში გვეცემა ძველი ქართულისათვის სრულიად უჩვეულო ფორმები. ეს ფორმები არსებობდა ცოცხალ მეტყველებაში, მაგრამ მათთვის კარი დახშული იყო ლიტერატურულ ენაში.

ახალი ქართული ენა ერთბაშად არ დამკვიდრებულა. მისი ჩამოყალიბება და დანერგვა ხდებოდა თანდათანობით, ახალი ელემენტების ნელი შემოსვლისა და ძველი სტრუქტურის ელემენტთა თანდათანობით შეცვლით ან გაქრობით.

XIII–XIV საუკუნეების ქართული მწერლობა საკმაოდ ღარიბია ძველებით. საქართველოს ისტორიის ავბუდითმა მდგომარეობამ აქაც დაანია თავისი კვალი. ამის გამო შეუძლებელია სრული წარმოდგენა შევიძულოთ ამ ხანის ლიტერატურულ ქართულზე.

XVI–XVIII სს. ძველთა ენის შესწავლა გვიჩვენებს, რომ

არსებითად იგი წინა ხანის, XII-XIV სს. მწერლობის ენის თვისებათა შემცველია. მის საფუძველს წარმოადგენს ძველი ქართული და აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის მეტყველებების ხასიათებელი მოვლენები. ლიტერატურული ძეგლებს დასწავლეთ საქართველოშიც იქმნებოდა (მაგ.: „რუსუდანიანი“)... აქ, როგორც ჩანს, ძველი ქართული ლიტერატურული ენის გადამუშავება ხდებოდა დასავლური კილოების საფუძველზე. ამგვარი ძველი დასავლური მწერლობის ენის სინკრეტიზმით (შერწყმით) წარმოიქმნა გარდაამავალი ენა, საშუალო ქართული. ამ საშუალო საუკუნეთა სამწერლობო ენის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობას იღებენ დიალექტები და დიდ გავლენასაც ახდენენ მასზე. ამას თავისი მიზეზი აქვს როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური ხასიათისა. საშუალო ქართული ენა გამოყენებულია XII-დან XVII საუკუნის პირველ ნახევრამდე (ამ მოსაზრებას ადასტურებს ივანე ქავთარაძის საყურადღებო გამოკვლევა, რომლის I ტომიც დაიბეჭდა).

საშუალო ქართული ლიტერატურული ენის პოზიციათა გამაგრებისა და მისი დამკვიდრებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქონდა „ვეფხისტყაოსანს“. მის ძლიერ გავლენას განიცდიდა XVI-XVIII საუკუნეთა მთელი ლიტერატურა, განსაკუთრებით კი ამ ხანის ძეგლთა ენა. „ვეფხისტყაოსნის“ ენის მომხიბვლელობა, ფორმათა სიუხვე, რითმის მუსიკალობა, მწყობრი რიტმი ქმნიდნენ პირობას, რომ იგი გამხდარიყო მისაბაძი. ვეფხისტყაოსანი წარმოადგენდა ერთ-ერთ ფაქტორს ერთნაირი ლიტერატურული ენის დაცვისა და გავრცელებისას (ივ. გიგინეიშვილი).

აქ არ ვუხებთ, თუ რით განსხვავდება საშუალო ქართული ძველი ქართულისაგან და რა ნიშნებით უახლოვდება ახალს.

ცხადია, რომ საშუალო ქართულის შემდგომი განვითარება ახალ ქართული, რომელსაც იმდენი მსგავსება აქვს საშუალო ქართულთან, რომ ზოგი მკვლევარი სრულებით გამოირიცხავს საშუალო ქართულს, როგორც ლიტერატურული ენის განვითარების ერთ-ერთ ნაწილს. და ახალ ქართულს თვლის ძველის უშუალო გაგრძელებად.

ამგვარად, თანამედროვე ქართული ლიტერატურული ენა მრავალსაუკუნოვანი და მდიდარი მემკვიდრეობის მქონე ენაა, ჩვენდა საბედნიეროდ, ასეთი ენის მფლობელი და პატრონი ჩვენა ვართ.

ქართული ენა ჩვენი დედანაა

ამ ენაზე ჩვენ, ქართველები, ერთმანეთს აზრებს ვუზიარებთ, გულისნაღებს ვუმტლავნებთ მაშინაც, როცა ერთმანეთს ვესაუბრებით, და მაშინაც, როცა ვწერთ ან ვკითხულობთ. ამ ენაზედვე მოგვეპოვება დაუფასებელი საუნჯე – მრავალჯანრობრივი ლიტერატურა.

ეს ენა ჩვენი ბრძოლისა და განვითარების შეუცვლელი იარაღია.

კარგად თქვა ილია ჭავჭავაძემ: ქართული ენა არის „ჩვენი საყვარელი ენა, ის ენა, რომელზედაც დაიღვინა ჩვენმა უკვდავმა რუსთაველმა თავისი უკვდავი „ვეფხისტყაოსანი“... რომელზედაც დაიგალობა თავისი ღვთიური სიმღერები ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, ... რომელზედაც ნიკოლოზ ბარათაშვილმა, მაგ უდროოდ დამარხულმა ჩვენმა იმედმა, ჰარმონიულად და ნაღვლიანად დაიმღერა „ქართლის ბედი“ და თავისი მართლადა ზეგარდმო შთაგონებული წერილი ღექსები“.

დღეს მეტიც შეიძლება ითქვას. იგი არის არა მარტო საოჯახო-

სასაუბრო და სამწერლობო ენა, როგორც იყო ცარიზმის დროს, არამედ, როგორც ძველად, სახელმწიფო ენაც. ამ ენაზე მოქმედებენ ჩვენი სკოლა, სასამართლო, კულტურული და კრეატიული დაწესებულებანი, ვითარდება მწერლობასთან ერთად კრეატიული მუშაობა და ტექნიკა, იგი საერთოდ ქართული კულტურის შემდგომი განვითარებისა და გაფურჩქნის საფუძველია.

ქართული ენა ქართველი ერის დიდი და ხანგრძლივი შემოქმედების პროდუქტია. იგი ისევე ძველია, როგორც თვით ქართველი ხალხი და მისი სახელოვანი ისტორია. ამ ენაში ასახულია, როგორც ეს ყველა ენაში ხდება ხოლმე, მისი შემოქმედი და მატარებელი ხალხის, ამ შემთხვევაში ქართველი ერის წარსული, აწმყო და მომავალი, მისი ზნეობრივი და გონებრივი ცხოვრება. ენის ეს მნიშვნელოვანი მხარე დიდი ხანია შენიშნული პქონდათ მეცნიერებს, პედაგოგებს. სახელგანთქმული რუსი პედაგოგი კონსტანტინე უშინსკი ჯერ კიდევ ადრე წერდა: „ენაში იხატება მთელი ერი და მისი სამშობლო... დედაენა არის უცხოველესი და უმტკიცესი კავშირი, რომელიც აერთებს წარსულთა, ცოცხალთა და მომავალთათა და ხდის მათ ერთ დიდ ისტორიულ ორგანიზმად. იგი არამცთუ გამომხატველია ხალხის სიცოცხლისა, იგი არის თვითონ ეს სიცოცხლე. როდესაც ქრება ერის ენა, ერი აღარ არსებობს“.

ამასვე დაღადავებდა ჩვენი დიდი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი ქართული ენის შესახებ: „ქართული ენა ისეთივე მრავალფეროვანია, როგორიც არის ჩვენი ერის ისტორია, წარსული ცხოვრება, სავსე მრავალგვარის მოქმედებითა, თვისებითა, აზროვნებითა, გრძნობითა, დიდი სიხარულითა, ძლიერი მწუხარებითა“... (ტ.2, გვ. 205).

მშვენიერად აღნიშნა ქართული ენის გამძლეობა, მისი სიტყვის ძალა და ხატოვანება სახელოვანმა მოაზროვნემ, მწერალმა და მთარგმნელმა გერონტი ქიქოძემ თავის ერთ-ერთ წერილში: ქართულმა ენამ „წარსულში სტიქიონური ძალების შემოტევას და ქარტეხილებს გაუძლო. მას ძალიან მაგარი ჩონჩხი აქვს. მისი

შემწეობით ენერგიულად შეიძლება აზრის გადმოცემა. ამ ერის
სახით წყნმა წინაპრებმა ეროვნული ვინაობის თავდაცვის იარაღი
გვიანდერძეს, შუედარებელი თავისი გამძლეობის თვალსაჩინოდ.
(ტ. II, გვ. 207).

ბიზლიჩოშვი

ქართული ენის გავრცელებულობა

ქართული ენა გავრცელებულია საქართველოში კავკასიის
მთაგრეხილიდან მოყოლებული შავ ზღვამდე. იგი ქართველი ერის
სახელმწიფო ენაა, ქართველ ტომთა გამაერთიანებელი და ერთიანი
საერთო-სახალხო ენა. ამ ენაზე მეტყველებენ ქართველთა გარდა
სხვა ერის წარმომადგენლებიც, საქართველოშივე დაბადებული
და აღზრდილი: სომხები, რუსები, აზერბაიჯანელები, ქურთები,
თათრები, ოსები, ბერძნები და სხვები. ქართველები საქართველოს
საზღვრებს გარეთაც სახლობენ. ბევრი მათგანი დაუნდობლმა
მტერმა მოსწყვიტა დედასამშობლოს და მისთვის უცხო მხარეში
დაამკვიდრა.

საქართველოს ბედუკუღმართი ისტორიით ცნობილია, რომ
შაჰ-აბას პირველმა XVII საუკუნის დასაწყისში ააოხრა და გაანა-
ნაგა კახეთი და საინგილო, ამოელიტა მოსახლეობა და ასი ათას
სულზე მეტი სპარსეთში გადაასახლა, ნაწილი მივარდნილ პრო-
ვინციაში, ფერეიდანში, მომთაბარე უკულტურო ტომების - ბახ-
ტიარების, ლურების - მეზობლად დაამკვიდრა, რჯული შეუცვალა,
ადათ-წესები დაავიწყა, მაგრამ შეგნება იმისა, რომ ქართველია,
ვერ აღმოუფხვრა. ამ ასი ათასი სულის ნაშთია, რომ დღეს
ფერეიდანის 14 სოფელში თორმეტი ათასი ქართველი ქართულად
მეტყველებს და თავისი 14 სოფლის მთაბარს „პატარა საქარ-
თველოს“ უწოდებს.

იგივე ბედი ეწია საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილსაც.

ორას წელზე მეტ ხანს ებრძოდა ოსმალეთი საქართველოს, რომ მისთვის სამცხე-საათაბაგო ჩამოეგლიჯა. და ოსმალეთის მიერ მიტაცებულ მიწა-წყალზე (ტაო-კლარჯეთში), სადაც ერთ დროს ქართული სამეფო იყო, ქართული კულტურა ვეუღღ-ვეჭრებოდა ცოდნის წყარო - აუარებელი წიგნი, შენდებოდა ხელთუქმნელი ეკლესია-მონასტრები, დღეს ცხოვრობს რამდენიმე ათეული ათასი ქართველი, რომლებიც ქართულად მეტყველებენ და ქართველობას გულში წმინდად ინახავენ.

ინგილო ქართველებმა, მიუხედავად თავის დროზე მაკმადიანთა დიდი შემოტევისა, დაიცვეს ქართული ენა საინგილოში. საინგილო ამჟამად შედის აზერბაიჯანის კახისა და ზაქათალის რაიონებში, სადაც ორ ათეულამდე ქართული სოფელია, რამდენიმე ათასი კომლი მცხოვრებია და მათი შვილები ქართულ სკოლაში სწავლობენ.

გარდა ამისა, ძველ დროში მიწის უქონლობა და სიღარიბე ქართველ მთიელებს ატოვებინებდა მამა-პაპათა სახლ-კარს, ვრეკებოდა რუსეთის სხვადასხვა კუთხეში და იქ აძებნინებდა საცხოვრისს. ამის შედეგია, რომ დღეს ჩრდილო ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქ ვლადიკავკასში მკვიდრობენ ქართველები, აქვთ ქართული სკოლა და მტკიცედ იცავენ მშობლიურ ენას.

ქალაქ სოჭში, რამდენიმე ას კომლამდე ქართველი ცხოვრობს და ქართულ ენას არ ივიწყებს. ასევე სოჭის ახლოს მდებარე სოფელ პლასტუნკაში ქართველი მოსახლეობაა და აქვთ ქართული რვაწლიანი სკოლა, ბავშვები მშობლიურ ენაზე სწავლობენ.

ყაბარდოს ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ქალაქ ნალჩიკში 300 კომლამდე ქართველი მკვიდრობს.

1724 წელს ქალაქ ყიზლარში დაარსდა ქართველთა ახალშენი. მოსახლეობა თავის დროზე მატულობდა, მაგრამ შემდეგ თანდათანობით შემცირდა: ზოგს ქართული დააევიწყდა, ზოგიც სხვაგან

გადასახლდა. დარწმუნითა რაოდენობა, აღრიცხვის თანახმად, 1929 წელს ეიზლარის ყოფილი ოლქის ორ სოფელში - სარაფანსა და სასოფლოში - ასზე მეტი კომლი იყო. გარდა ამისა, ქალაქ მოზდოკსა და ეიზლარში არის ქართული მოსახლეობა, მოსახლეობა რუსულ გარემოცვაშია და ბუნებრივია, რომ ბევრს დავიწყებული აქვს დედაენა. ზოგი მათგანი დანანებით აღნიშნავს, რომ „ეინც იცის ცოტა ქართული ლაპარაკი, იმასაც სცხენიან ლაპარაკი, რომ არ დასძრახონ“.

ამგვარად, ქართული და ქართულად მოლაპარაკე პირი, საფიქრებელია, გაცილებით მეტია, ვიდრე ეს აღრიცხულია.

ქართული კულტურული მნაა

მსოფლიოში ორი ათას ორასზე მეტი ენა ითვლება. ზოგი მათგანი მკვდარია, სალაპარაკო ენას აღარ წარმოადგენს, დიდი წილი კი ცოცხალია და ადამიანთა ურთიერთგაგებინების საშუალებაა. ბევრ მათგანს აქვს ძველი მწერლობა, ზოგმაც დიდი ხანი არ არის, რაც გაიჩინა. ძველი მწერლობის მქონე ენას კულტურულ ენას უწოდებენ.

ქართული ენა კულტურულ ენათა შორის ითვლება და სამართლიანადაც.

დედაენის სწავლება აუცილებელია

დედაენის, კერძოდ მისი ლიტერატურული ენის შესწავლა-შეთვისება შეიძლება სკოლის, უმაღლესი სასწავლებლის მეშვეობით. ამიტომ იყო, რომ მშობლიურ ენაზე სწავლების აუცილებლობას დაბეჯითებით ასაბუთებდნენ და მის განხორციელებას მოითხოვდნენ ჩვენი დიდი წინაპრები.

იაკობ გოგებაშვილი წერდა: „დიდი შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ სკოლაში შესვლის დროს ბავშვმა სრულად იცოდეს დედაენა, ეს უმდიდრესი საუნჯე ბავშვს გაცნობილი აქვს მხოლოდ მცირედი ნაწილი დედაენისა, ის კუნჭული, რომელიც ჩაჭრულ მისთვის სხვადასხვა პირებთან და საგნებთან ყოველდღიური დამოკიდებულებისათვის. ის ნაწილი კი დედაენისა, რომელშიაც გამოიხატება ნაყოფი მთელი ხალხის სულიერი ცხოვრებისა, სრულიად უცნობია მისთვის.“ (თხზ. I, გვ. 109).

და ჩვენი სამშობლოს ისტორია, ჩვენი ერის წარსული შემოქმედება, თვითყოფილებისათვის ბრძოლა და სულიერი ცხოვრება რომ გავიცნოთ, ამისთვის საჭიროა ჩვენმა ახალგაზრდობამ შეისწავლოს თავისი ხალხის ენა, ლიტერატურა, ისტორია. ეს შეიძლება მხოლოდ მშობლიურ ენაზე მოქმედ სკოლაში, ჩვენი შვილების ასეთ სკოლაში აღზრდით.

იაკობ გოგებაშვილი საგანგებოდ აღნიშნავდა: „როდესაც რომელიმე მშობელი თავის შვილს დედაენას აშორებს... იგი ხელიდან ართმევს თავის შვილს ერთადერთ ძლიერ ღონისძიებას გონების სწორე გახსნისთვის... მის შესაბამის იარაღს, რომლის ხმარება და გამოყენება ბავშვს ძლიერ ეადვილება“ (ი. გოგებაშვილი).

ეს უმჭრელესი იარაღი ხელთ რომ გვექონდეს, ამისთვისაა გახსნილი მშობლიურ ენაზე სკოლები. ჩვენი მშობლების ვალია ეს უდიდესი მონაპოვარი (დედაენაზე სწავლება) დავიცვათ, გამოვიყენოთ და ჩვენი ახალი თაობა ვაზიაროთ ქართველი ერის შემოქმედებითს მიღწევებს, რომ მათი შესწავლითა და გამოყენებით განვაკითაროთ და შევექმნათ ახალი, კიდევ უფრო მაღალი კულტურა.

ქართული ენა და მწერლობა დიდი ხანია უკანასკნელყოფილად უწრადღებას იქცევდა და იქცევს, ქართველ მწერალთა და მეცნიერთა გარდა, უცხოელი სწავლულებისა და მკვლევარებისა. თავი რომ დავანებოთ სხვა ენებთან ქართული ენის ნათესაობის მრავალ თეორიას და მათ წამომყენებელ მეცნიერთა ვინაობის რკვევას, რაც თავისთავად საინტერესო საკითხს წარმოადგენს, ქართულს მეცნიერული, ლიტერატურული თუ პრაქტიკული მიზნით სწავლობდნენ და სწავლობენ ცნობილი უცხოელი მკვლევრები და ლიტერატორები. მართო ის რად ღირს, რომ მოვიგონოთ გერმანელი ართურ ლაისტი, ინგლისელი და-ძმა უორდროპები და სხვები, რომლებიც საფუძვლიანად დაუფულნენ ქართულ ენას და ვეროპას გააცნეს ჩვენი მდიდარი მწერლობის საუკეთესო ნიმუშები. ამით მათ დიდი ამაგი დასდევს ქართულ ენას.

უცხოელთაგან პირველნი იყვნენ მაჯო, პაოლინი და სხვა რომაული მისიონერები, რომლებმაც პრაქტიკული საჭიროებისათვის შეადგინეს ქართული ენის გრამატიკა, მაჯომ ლათინურ და სხვებმა იტალიურ ენაზე. მაჯოს გრამატიკა გამოქვეყნდა რომში 1643 და მეორედ 1670 წელს; სტეფანე პაოლინიმ და ნიკიფორე ირბახმა შეადგინეს ქართულ-იტალიური ლექსიკონი (გამოვიდა რომში 1626 წ.). ეს სახელმძღვანელოები თავიანთი შეცდომებით დაედო საფუძვლად უცხოელთა მრავალ შრომას და დიდი ხანი მოუნდა ამ შეცდომების გამოსწორებას.

აქ არ ვვხებით ი. გიულდენშტედტისა და ი. კლაპროთის ლექსიკურ მასალებსა და უკანასკნელის ფრაზა-წინადადებებს. ეს გიულდენშტედტის მიერ მოგზაურობის დროს შეკრებილი სიტყვებია.

ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ფრანგმა მარი ბროსემ, ვიდრე ის რუსეთის აკადემიის წევრი გახდებოდა და საქართველოში იმოგზაურებდა, გამოაქვეყნა ქართული ენის ორი გრამატიკული ნაშრომი: „ქართული ენის გრამატიკა“ და „ქართული ენის გრამატიკის დამატება“. მარი ბროსეს მიერ შევსებულ-შესწორებული, მანვე მონაწილეობა მიიღო დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონის გამოქვეყნებასა და შეფასებაში, გამოსცა ეპიგრაფიკული მასალები, სხვებთან ერთად „ეფესისტყაოსანი“ და თარგმნა ფრანგულ ენაზე ისტორიული ძეგლები („ქართლის ცხოვრება“). მარი ბროსეს შრომებმა ეპოქა შექმნეს. მათ დიდი სამსახური გაუწიეს ქართულ ენასა და ისტორიოგრაფიას ევროპელთა გასაცნობად.

ავსტრიელი სახელგანთქმული ენათმეცნიერი პუგო შუხარტი, ჩვენი ცნობილი მეცნიერის პეტრე მელიქიშვილის მეგობარი, საქართველოში არასოდეს არ ყოფილა, მაგრამ შესანიშნავი გამოკვლევები მიუძღვნა ქართულ ენას. მანვე გადმოუგზავნა აკაკი შანიძეს თავისი შენიშვნები ქართულ ხელნაწერთა და ხელნაწერი ხანმეტი ლექციონარის (VII საუკ.) შესახებ. ლექციონარი სანიშნოდ გამოსცა აკაკი შანიძემ. პ. შუხარტსავე უნდა ვუმადლოდეთ, რომ ქ. გრაცში (ავსტრიაში) დაცულია რამდენიმე ქართული ხელნაწერი.

ავსტრიელივე იყო ფრიდრიხ მიულერი, რომელმაც ქართული ენის გრამატიკულ მიმოხილვასთან ერთად წამოაყენა თეორია ქართველურ ენათა შესახებ, რომლის თანახმადაც ეს ენები არ განეკუთვნება არც ინდოევროპულ, არც სემიტურ და არც ალათაურ ენათა ოჯახს, იგი გადმონაშთია დიდი ოჯახისა და იზოლირებულ წრეს ქმნის. ეს თეორია გაიზიარა აღ. ცაგარელმა.¹

1 ალექსანდრე ცაგარელის ცნობილ გამოკვლევაში, „О грамматической литературе грузинского языка“, პეტერბურგი, 1873 წ., მიმოხილულია, თუმცა

ვენაშივე გამოვიდა რ. ფონ ერკერტის წიგნი კავკასიური ბორცვების ენათა შესახებ, სადაც შეტანილია ქართველურ ენათა და მათ დიალექტთა მიმოხილვა.

ავსტრიელი რ. ბლაიხშტაინერი სწავლობდა ქართულ ენასთან ერთად ლიტერატურასაც. გამოაქვეყნა გამოკვლევები გურული დიალექტისა და ქართულ და მასთან დაკავშირებულ ძველ ენათა შესახებ და თარგმნა ქართული პოეზიის ნიმუშები. მცირე ხნით იყო თბილისში.

გერმანელმა ად. დირმა გამოსცა ქართული ენის პრაქტიკული გრამატიკა და მოგვცა ქართველურ ენათა მიმოხილვა თავის კავკასიურ ენათა შესწავლის შესავალში. მოღვაწეობდა კავკასიაში.

ნ. მარმა და მ. ბრიერმა ფრანგულ ენაზე გამოაქვეყნეს დიდტანიანი ქართული ენის გრამატიკა. მ. ბრიერმა მონაწილეობა მიიღო ქართული ტექსტების გამოცემაშიც.

გერმანელმა რიხ. მეკელაინმა, ქართული ენის სასწავლო წიგნის გარდა, გამოსცა ორორტომიანი ქართულ-გერმანული და გერმანულ-ქართული ლექსიკონები.

ბელგიელმა პ. პეეტერსმა თვითონაც გამოსცა, ლათინურად თარგმნა სხვათა გამოცემული ფასდაუდებელი ქართული ძეგლები და მსოფლიოს გააცნო ქართული მწერლობის სიმდიდრე და მისი უაღრესი მნიშვნელობა.

ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორმა გერმანელმა ა.

არასრულად, ქართველ და უცხოელ გრამატიკოსთა და ენათმეცნიერთა შრომები, კრიტიკულად განიხილულია მათი შეხედულებანი ქართული ენის აგებულებისა და მისი სხვა ენებთან ნათესაობის თეორიათა შესახებ. უცხოელთაგან დასახელებულია: მ. მაჯო, ფ. ადელუნგი, ს. ფატერი, ჯ. დანორნია, მ. ბროსე, ი. კლაპროთი, გ. ლაიბნიცი, ე. ბიურნუფი, ფრ. და მ. მიულერები, ფრ. ბოპი, შპიგელი, გ. როზენი და სხვები.

პარნაკმა და ივ. ჯავახიშვილმა გერმანულად გამოაქვეყნეს „ქვემოთ მცხეთელის წამების“ თარგმანი. ეს ა. პარნაკი იყო, რომ 1902 წელს წერდა „...გამოჩნდებიან განა ჩვენში, გერმანულად გამოაქვეყნდა მცენიერები, რომელნიც შეძლებენ შემსწავლელნი, მწერლობა და ისტორია იმ ხალხისა, რომელსაც თავისი ძველი კულტურით ძმური ხათესაობა ჰქონია ჩვენთან, და გაგვაცნოს ახლოს მისი საუნჯე?“ და კორნელი კეკელიძე დახატეს: „... დღეს არ შეიძლება ძველი ლიტერატურის ისტორიიდან დამუშავება არც ერთი საკითხისა, თუ სათანადო ანგარიში არ გაეწია ქართულ ლიტერატურულ ძეგლებს“.

ამერიკელი ფილოლოგი, პარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორი რობერტ ბლეიკი თბილისში ყოფნისას დაეწაფა ქართულ ენას და იმდენად დაეუფლა მას, რომ დაბეჭდა რამდენიმე საყურადღებო ძეგლი ლათინური თარგმანითურთ და აღწერა ათონის მთაზე და იერუსალიმში დაცული ქართული ხელნაწერები, 1927 წელს გაეცნო სინას მთაზე დღემდე დაცულ ძეგლებს.

გერმანელმა გ. დვეტერსმა სხვა გამოკვლევებთან ერთად გამოაქვეყნა ქართველურ ენათა ზმნის შესახებ ფასეული მონოგრაფია, აგრეთვე თავისი შენიშვნებით უდროოდ გარდაცვლილი ფ. ნაისერის საყურადღებო შრომა ქართული ენის სიტყვაწარმოების შესახებ.

ნაყოფიერი შრომა გასწივს ქართული ენისა და ლიტერატურის პრობლემებზე ქართული ენის საფუძვლიანად მცოდნე პირებმა. დავახახელები ზოგ მათგანს: ი. ასფალგმა და მ. თარხნიშვილმა თარგმნეს გერმანულ ენაზე კ. კეკელიძის კაპიტალური შრომა „ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I“ და დაურთეს მას ზოგი მასალა. ი. ასფალგმა აღწერა გერმანიაში სხვადასხვა ადგილას დაცული ქართული ხელნაწერები.

ინგლისელი დევიდ ლენგი ფართოდ იკვლევს ქართული

ლიტერატურის ისტორიის პრობლემებს. მანვე გამოაქვეყნა ინგლისურ ენაზე დიდი მონოგრაფია ქართული ნუმიზმატიკის შესახებ, პირველხარისხოვანი ქართული ძეგლის „ბალავარიანის“ თარგმანი აგრეთვე ნაბეჭდ წიგნთა კატალოგი. რამდენჯერმე გამოვიდა კიდევ იმოგზაურა საქართველოში.

რ. სტივენსონმა ინგლისურად თარგმნა შუა საუკუნეთა ლიტერატურული ძეგლი ამირანდარეჯანიანი და გამოაქვეყნა წერილები.

პ. პეტერსის დაწვებულ სახარებლო საქმეს განაგრძობენ ბელგიაში ჟ. გარიტი და ა. ჯაკობი, რომელთაც გამოსცეს რამდენიმე ქართული ძეგლი და ლათინური თარგმანი დაურთეს. ასევე საფრანგეთში ძველ ტექსტებზე მუშაობდა შ. მერსიე. მასთან თანამშრომლობდნენ მ. ბრიერი და ლ. მარიესი. პროფესორ ჟ. გარიტის ხელმძღვანელობით კონგრესის ბიბლიოთეკის (ვაშინგტონშია) ექსპედიციამ გადაიღო სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები, რომლებიც ამჟამად ჩვენი აკადემიის კუთვნილებას შეადგენს, ხოლო თვითონ გამოსცა ამავე ძეგლთა ვრცელი აღწერილობა. უცხოეთში გამოქვეყნებულ ძეგლთა შესახებ დაწერილებითი ცნობები აქვს ილია აბულაძეს.

ფრ. ცორელმა შეისწავლა ბიბლიის თარგმანის ძველი ქართული ენა და მოგვცა მისი გრამატიკული მიმოხილვა გერმანულ ენაზე.

ო. მოლიტორმა ძველი ტექსტების შედარებითი შესწავლის შედეგებისა და სხვა შრომების გარდა გამოაქვეყნა ძველქართულ-გერმანული ლექსიკონი ახალი აღთქმის წიგნების მიხედვით.

უნგრელი ფოლკლორისტი მარტონ იშტვანოვიჩი, რომელმაც თბილისში გაიარა ასპირანტურა და ქართულ მასალაზე დაწერა დისერტაცია და ქართულადვე დაიცვა თბილისის უნივერსიტეტში, თარგმნის ქართულ მწერალთა ნაწარმოებებს და ქართველ მეც-

ნიერთა გამოკვლევებს უნგრულ ენაზე. რამდენიმე თარგმანი გამოსცა კიდეც.

საფრანგეთში, ქ. ბორდოში, მოღვაწეობდა რუსულენოვანი, რომელიც იკვლევდა ქართველურ ენებს კავკასიულ და ბალტიურ ენებთან ურთიერთობის თვალსაზრისით. მისი ბოლო ხანს გამოცხადებული შრომები ვაჟა-ფშაველას ენის შესახებ და ა. შანიძის გამოკვლევის თარგანი ფრანგულ ენაზე ნათლად მეტყველებენ, რომ მან კარგად იცის ქართული ენა. საყურადღებოა მისი შრომა ბასკურ ენასთან ქართულის ურთიერთობის შესახებ. უნდა ითქვას, რომ ეს მნიშვნელოვანი ნაბიჯია ამ მიმართულებით გადადგმული. შრომა ითარგმნა ქართულად.

მნიშვნელოვანია ფრანგი პროფესორის ჟორჟ დიუმეზილის გამოკვლევები, რომლებიც მან მიუძღვნა იბერიულ-კავკასიურ ენებს, და მის მიერ შეკრებილი და გამოქვეყნებული უბიხური ენისა (ორ ტომად) და ზანური ენის ჭანური კილოს ტექსტები. ეს ტექსტები გამოყენებულია და შეფასებულია ქართულ საენათმეცნიერო ლიტერატურაში. პროფ. ჟორჟ დიუმეზილი მცირე ხნით იყო თბილისში ოცდაათიან წლებში.

ბ. დეეტერსის მოწაფე კარლ ჰორსტ შმიდტი ფართო კვლევაძიებას ეწევა ქართველურ ენათა ნათესაობის პრობლემის გადასაწყვეტად. მან გაარკვია ქართული ენის რამდენიმე თავისებური მოვლენა, დაბეჭდა საფუძვლიანი გამოკვლევა. ეს შრომა ქართულად ითარგმნა და გამოიცა.

იენის უნივერსიტეტის პროფესორი, ფერდინანდ-ჰესტერმანის ინსტიტუტის დირექტორი გერტრუდ პენი მოწადინებით სწავლობს ქართულ ენას, რომელსაც მიუძღვნა თავისი დისერტაცია, მოხსენებით გამოვიდა ლექსიკის შესახებ ორიენტალისტთა XXV კონგრესზე და შრომაც გამოაქვეყნა ინტერნაციონალურ სიტყვათა თაობაზე ქართულში. ერთ თვეს იმყოფებოდა თბილისში.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს ის თვალსაჩინო დაძვინჯებები, რომელიც მიუძღვის ნორვეგიულ ჰანს ფოგტს ქართული ენის სტრუქტურის შესწავლაში. ის ღრმად დაეუფლა ქართულ ენას თბილისში ყოფნის დროს. სამი ათეული წლის განმავლობაში გამოაქვეყნა მეტად საყურადღებო გამოკვლევები ქართული ენის ფონეტიკისა და მორფოლოგიის შესახებ, აგრეთვე ქართული გრამატიკა ფრანგულ ენაზე, რამდენიმე მისი შრომა ქართულად ითარგმნა.

ჩეხეთში ფართო თარგმნითს მოღვაწეობას ეწევა იარომირ იედლიჩკა. მან ქართველ მწერალთა (დავით გურამიშვილის, ილია ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ყაზბეგის და დანიელ ჭონქაძის) თხზულებების გარდა ჩეხურ ენაზე თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ორჯერ გამოიცა. მისი ხელმძღვანელობით ქართულ ენას დაეწაფნენ ახალგაზრდა მწერალ-მთარგმნელები და ქართველ მწერალთა შემოქმედებას აცნობენ ჩეხ მკითხველებს. აღსანიშნავია, რომ იარომირ იედლიჩკა განიხილავდა ქართული ენის სტრუქტურის საკითხებსაც და აქვეყნებდა სხვადასხვა ენაზე. მანვე გამოსცა ძველი ტექსტიც და აღწერილობაც. ელენე ერისთავთან ერთად შეადგინა ჩეხური ენის სახელმძღვანელო ქართველთათვის. ეს მისასაღმებელი საქმეა.

ვაცლავ პოლაკმა ჟურნალ „Archiv Orientální“-ში წამოაყენა თეორია ქართველური ენების წინაენისშიერ სპირანტთა და აფრიკატთა შესატყვისობის ოთხი რიგის სისტემისა. ეს თეორია გაიზიარა ზოგმა მკვლევარმა მთლიანად ან მცირე შესწორებით.

პოლანდიელი ენათმეცნიერები კ. ებელინგი, ა. კვიპერსი მონდომებით იკვლევენ კავკასიის ენებს და მათთან ურთიერთობაში ქართულსაც. იყვნენ თბილისში.

პოლონელმა იან ბრაუნმა თბილისში შეისწავლა ქართული ენა და მან ქართული პოეზიის ნიმუშები თარგმნა პოლონურ

ენაზე, გამოაქვეყნა კრაიოვში დაცულ ხელნაწერთა აღწერილობა. ცნობილი რუმინელი ენათმეცნიერი ელად ბენეციანუ სომხურ და ურარტულ ენებს რომ იკვლევდა, საერთო მოვლენათა შესწავლას ეურადღებას აქცევდა იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერებაში შუედგა ქართულის შესწავლას და მის ლექსიკურ და გრამატიკულ მოვლენათა გამოყენებას ისტორიულ-შედარებითი თვალსაზრისით, მაგრამ, სამწუხაროდ, არ დასცალდა.

არ ვასახელებთ იმ მკვლევრებს, რომელნიც იყენებდნენ ან იყენებენ ქართულ მასალებს, მაგრამ უშუალოდ არ სწავლობდნენ ამ ენას (მეგრულ-ჭანური და სვანური აქ განხილული არაა).

სომხეთში ქართული ენის მცოდნე მეცნიერები იკვლევენ საკითხებს ენისას ა. მურვალისანი, ლიტერატურის ისტორიისას პ. მურადისანი და სხვ.

რუსეთში, პეტერბურგში, ბ. რუდენკომ, რომელმაც კარგად იცოდა ქართული ენა, თარგმნა რუსულ ენაზე „ვისრამიანი“ და სხვა ძეგლიც, გამოსცა ქართული ენის გრამატიკა.

გ. კლიმოვი, რომელმაც თბილისში დაასრულა ასპირანტურა, მოსკოვში ნაყოფიერად მუშაობს ქართველურ ენათა შედარების საკითხებზე. გამოქვეყნდა მისი რამდენიმე შრომა, მათ შორის ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.

თვალსაჩინო ირანისტი გ. აბაევი, რომელმაც იცის ქართული ენა, ფართოდ იყენებს ქართველურ ენათა მონაცემებს თავის ფუძემდებელ „ოსური ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში“ და სხვა გამოკვლევებში.

როგორც ვხედავთ, ქართული ენა, როგორც ძველი და კულტურული ენა, დიდ ინტერესს იწვევს მრავალ ქვეყანაში. იგი კვლევის ობიექტს წარმოადგენს სომხეთში, რუსეთში, გერმანიაში, ნორვეგიაში, საფრანგეთში, პოლონეთში, უნგრეთში, ბულგარიაში, ინგლისში, პოლანდიაში და სხვაგან. ეს გარემოება ავალებს

ქართველ მეცნიერებს კიდევ უფრო გააძლიერონ ქართული
ძეგლების გამოცემა, კიდევ უფრო გააძლიერონ და გააძლიერონ
ქართული ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და სხვა დარგების
პრობლემათა კვლევა-ძიება. ეს ბუნებრივიცაა. **ბიზლიცის**
ასეთია მოკლედ ქართული ენის განვითარებისა და შესწავლის
ზოგიერთი მხარე.

ლიტერატურული ენის ნორმათა დარღვევის მიზეზები

უნებლიეთ იბადება კითხვა: რატომ უნდა იდგეს მართლწერის
საკითხები ხანგრძლივი ისტორიის მქონე ლიტერატურულ ენაში,
რომელიც ასე წარმატებით ემსახურებოდა და ემსახურება ქართულ
კულტურას, საიდან ჩნდება სადავო საკითხები? უწინარეს ყოვლისა,
უნდა ვიცოდეთ, რომ ასეთი კითხვა დაისმის ყველა ლიტე-
რატურული ენის მიმართ, რარიც განვითარებული და გავრ-
ცელებულიც უნდა იყოს იგი (იქნება ეს რუსული, გერმანული,
ფრანგული თუ სხვა). არ არის ენა, რომ მართლწერის საკითხები
არ ჩნდებოდეს და გადაჭრას არ მოითხოვდეს.

რა არის მიზეზი ქართული ენის წესების, ნორმების დარ-
ღვევისა, უმართებულო ფორმების შემოჭრისა და ხმარებისა? მიზეზი
ბევრია. ჩვენ აქ დავასახელებთ მხოლოდ რამდენიმეს.

ა) ზემოთ აღინიშნა, რომ თანამედროვე ქართული ლიტერა-
ტურული ენა შემდგომი განვითარებაა ილიას, აკაკის, იაკობ
გოგებაშვილისა და სხვა მოღვაწეთა მიერ დამკვიდრებული ენისა.
მათ დაუახლოვეს წინა ხანის კლასიკოსთა ენა ხალხურს, განა-
ვითარეს და განამტკიცეს, მაგრამ შეითვისეს და მიიღეს არქაიზმები,
ძველი სიტყვები და ფორმები, რომლებიც ჯერ კიდევ ლიტე-
რატურული ტრადიციით მომდინარეობდა XVII-XVIII სა-

უკუნეებიდან და რომელთაგან ბევრი ანტონის „შემონაქმედები“
 იყო. ამ გავლენის კვალს ვხვდავთ რომანტიკოსთა ენაში, ილია
 ჭავჭავაძის ნაწერებშიც კი. მაგალითად, ნიკოლოზ ბარბაქაძის
 ხმარობდა ასეთ ფორმებს: „მსცნა, მსდუმდა, მსწავლა... და მსწავლა“
 ციურნი ცვარნი“ და სხვა. ასევე გრიგოლ ორბელიანი წერდა:
 „მსცნობთ, მსჯობს, მსკნების“, კიდევ მეტი: „მსჯული“ და სხვა.
 ილიაც ხმარობდა: „მსცა, მსჯობია, მსდუმობ, წამოჰდგა... ჩემის
 ქვეყნისაკენ, ერთს ქართულს მოღვაწესა“ და სხვა. მიუხედავად
 იმისა, რომ ილია თავგამოდებით იბრძოდა ანტონის გრამატიკის
 მეშვეობით დანერგილ სქოლასტიკურ ნორმათა აღსაკვეთად და
 ხალხური ენის დასამკვიდრებლად, იგი ხარკს უხდოდა ადრინდელ
 ენას და თვითონაც იყენებდა უმართებულო ფორმებს. აი, ამ
 ადრინდელი ლიტერატურული ენის გადმონაშთია, თანამედროვე
 ქართულში რომ ორი – უ მ ა რ თ ე ბ უ ლ ო და ს წ ო რ ი –
 ფორმა უბრძვის ერთმანეთს როგორიცაა: „სნანს და ჩანს, შესდგება
 და შედგება, ჰყვავის და ყვავის, აღსდგა და აღდგა“, ან, თუმცა
 სწორი, მაგრამ ძველი და ახალი ფორმები: „აღვიარებ და ვაღვიარებ,
 ერთის სიტყვით და ერთი სიტყვით“ და სხვა მრავალი.

მაშასადამე, ერთ-ერთი წყარო სადავო საკითხების გაჩენისა
 არის ადრინდელი ლიტერატურული ენის ფაქტები. ეს ადრინდელი
 ფორმები, თუ ძველია, სწორია, ხოლო თუ XVIII საუკუნის მოღვაწის
 ანტონის გავლენითაა შექმნილი და შემოსული, უმართებულოა
 და მიუღებელი.

ბ) ცნობილია, რომ კილოები იღებენ ფართო მონაწილეობას
 ლიტერატურული ენის განვითარებაში. ასე იყო ძველადაც და
 ასეა ახლაც. ქართული და კახური კილოს ზეგავლენაა, დღეს
 რომ დაჟინებით წერენ: „შ ე ვ ი ტ ე ბ ე და ვ ა წ ე ე ბ ა მ ო
 ვ ა ც ხ ე მ ო ვ ა წ ე ე“, ნაცვლად მართებულო ლიტერატურული
 ფორმებისა: „შ ე ვ ი ტ ე ვ ე ბ ე და ვ ა წ ე ე ვ ე ბ ა მ ო ვ ა ც

ხ ვ ე, მ ო ვ ა წ ე ვ ე“ (რომ უკანასკნელი სწორია, ეს ნაწილ
შემდეგი ფორმებიდან: „შემიტყვია, დამიწყვია, გამომიცხვია,
მომიწყვია“). კუთხური იყო აგრეთვე ზმნაში მრავლობითი რიცხვის
დაბოლოება როგორც -დენ, ისე -დნენ: „წერდენ და წერდნენ“
აკეთებდენ და აკეთებდნენ“... პირველი იმერულიდან და ფშაურიდან
შემოვიდა და მეორე - ქართლურიდან და კახურიდან. XX საუკუნის
ოცდაათიან წლებამდე ორივე იხმარებოდა ლიტერატურულ ენაში.
ამჟამად -დნენ დაბოლოებაა მინეუელი ნორმად და ამიტომ იწერება:
წერდნენ, აკეთებდნენ, იტყოდნენ.

XIX საუკუნის სამოციან წლებში ხალხურ ენას ფართოდ
გაეღო კარი. ამან შესაძლებლობა შექმნა, რომ ქართლურთან და
კახურთან ლიტერატურული ენის განვითარებაში მონაწილე ყო-
ფილიყო მოხეური, ფშაური, იმერული და სხვა. განჩნდა ორი
მიმდინარეობა ამერ-იმერეთისა და წარმოიშვა პარალელური
ფორმები: „გაულეწია, გაულეწნია და გაულეწავს; გაუბეღია,
გაუბეღნია და გაუბეღავს; გაელეწა და გაელეწნა, გაეყიდა და
გაეყიდნა; წავინხუბეთ და წავინხუბენით; გაატეხინა და გაატეხია;
გააკეთებინა და გააკეთებია; ჰქონოდა, ჰქონებოდა და ჰქონიყო;
ნდომოდა, ნდომებოდა და ნდომიყო“ და სხვა მრავალი (შდრ.
ერთმანეთს ამ მხრივ ილიას, ნიკო ლომოურის, სოფრ. მგალობ-
ლიშვილის, აკაკის, გ. წერეთლისა და სხვათა ენა).

ამგვარად, სადავო ფორმების წარმოშობის მეორე წყარო არის
კუთხური ენა, დიალექტები.

გ) საქართველოს ყოველთვის ჰქონდა პოლიტიკური თუ
კულტურულ-ისტორიული კავშირები საბერძნეთთან, აღმოსავ-
ლეთისა და ევროპის ქვეყნებთან, შემდგომ - რუსეთთან. ამ კავშირის
მეშვეობით ზეპირი თუ წიგნის (თარგმნის) გზით ქართულში შე-
მოვიდა აუარებელი სიტყვა თუ გამოთქმა. მაგ.: ბერძნულიდან
შემოსულია გ-ს შემცველი სიტყვები და გადმოცემულია ხან გ-თი

და ხან ღ-თი: „გიორგი, გრიგოლი“ მაგრამ „დათი, დავითი, ლოლიკა, ტრადედია“; შეადარე აგრეთვე „გეორგიფია“ და ლეოლრაფია, გრამმატიკა და დრამმატიკა... შემოქმედებული გზით უცხოური სიტყვები, ერთი მხრივ, ბოლომდე უცხოური: „გაზეთ-ი, ციფრ-ი, პუდრ-ი, ნოტ-ი, მილზ-ი“ და სხვ. მეორე მხრივ, -ა-ს მოუკვეცივლად: „ლოუა, აფიშა, ანკეტა“ და სხვ. როგორც უხედავთ, ერთნაირი მოუღუნა სხვადასხვანაირადაა გადმოღებულნი.

ასევე: თ-ს შემცველი სიტყვები გადმოვიდა რუსულის გზით თ-თი: „კომისია, კონტროლი, ოფიცერი, ტოდსტოი“ და სხვ. მაგრამ გვაქვს თ-ს ნაცვლად ა: „კანფეტი, პამიდორი, ვაგზალი, კამოდი“ და სხვა. შემოსული სიტყვების ბოლოკიდური დ ა ნ ტ იქცა თ-დ: ლიმონათი (ფრანგული ღ ი მ თ ნ ა დ შემოვიდა რუსულის გზით); ხაღდათი (გერმანულად ზოლდატ, რუსული გზით содаг) და სხვ.

გაკლუნა სინტაქსსაც დაექვეო. რუსულის გაკლენით არის ტენდენცია შემასმენელი შევეუთანხმით უსულო ქვემდებარეს მრავლობით რიცხვში: „მანქანები დგანან“, „ტრაქტორები წერდებიან“, „ხეები ხშებიან“ და სხვა; ცდილობენ მოქმედებითი გვარის ზმნა შეცვალონ ვნებითით: „ვაშლი იკრიფება“, „ეურძენი იჭყლიტება“, „ქანა ითესება“, „პური იმკება“, ან კიდევ: „გარიცხულ იქნა, აღდგენილ იქნა, მოკლულ იქნა“ და სხვა. რუსულის ზეგაკლენითაა, რომ ზოგჯერ ხმარობენ „დღეს გაყიდვაშია“ „ძირითადადში მისაღებია“, „დროის ეკონომიის მიზნით“, „სწავლის მიზნით“, „განცხადება გააკეთა“, „ბურთი თამაშში შეიყვანა“, „მაგიდა გაშალეს და სტუმრები მაგიდას მოუსხდნენ“ და სხვა მრავალი. რუსულის წაბაძვითაა, რომ ქართულში შემოსული იყო: „ღუარსაბ ბუხუტიევი“, „მანასე მანუჩაროვი“, „დავით ბიჭიევი“, ან ფამილარულად: „კოხტაევი“, „როსტკევანოვი“, „შაღლოვი“ ან კიდევ ასეთი არაქართული მიმართვა: იორამ მახარეს ძეგ, პაპუნა როინის ძეგ და სხვა, რაც გაუმართლებელია ქართულში.

ამგვარად, შესაძვე წყარო სადავო საკითხების განხილვისას არის სხვა ენიდან სესხება თუ სხვა ენის ზეგავლენა.

დ) ხდება ხოლმე, რომ მნიშვნელობათა განსხვავებულად სიტყვებს ასხვავებულებენ და ამით პარალელური ფორმები ერთმანეთს მაგალითად, მნიშვნელობით რომ გააარჩიონ ერთმანეთისგან „აღგენს პროექტს“ და „აღგენს საბუთებს“, ცვლილება შეაქვთ და ამბობენ: „აღგენს პროექტს“, მაგრამ „არღგენს საბუთებს“. ეს უკანასკნელი კი ლიტერატურული ფორმა არ არის, შეცდომაა. ასევე ცდილობენ განასხვავონ „გაზრდა“ და „აღზრდა“-სგან მიღებული ზმნის ფორმები: ზ რ დ ი ს (ვთქვათ, შინაურ ცხოველს) და ა ღ ზ რ დ ი ს (ახალგაზრდობას). უნდათ აგრეთვე გააარჩიონ ა ღ ძ რ ა ვ ს და დ ა ძ რ ა ვ ს ზმნები აწმყოში და ამბობენ: დ ძ რ ა ვ ს შ უ ა მ დ გ ო მ ღ ო ბ ა ს, მაგრამ: ძ რ ა ვ ს ქ ვ ა ს. ცხადია, არ დ გ ე ნ ს, ღ ზ რ დ ი ს და დ ძ რ ა ვ ს, რა განსხვავებული მნიშვნელობითაც უნდა ვიხმაროთ ისინი, არაა სწორი ფორმა. წყარო შეცდომისა ის არის, რომ ძველი წარ-, აღ- ზმნისწინები უმართებულოდაა შეკვეცილი: ძველი წ ა რ ა დ გ ე ნ ს და ახალი წ ა ა დ გ ე ნ ს ზმნებს ერთნაირად აქვს მოკვეცილი წა ზმნისწინი და აქედანაა მიღებული ა-ღგენს და ა-რღგენს. ასევე შეცდომითაა წარმოქმნილი „ანვითარებს, ანსხვავებს, ანზოგადებს“ და სხვები, სადაც ძველი გან- ზმნისწინის ნ არის დარჩენილი.

ამგვარად, მეოთხე წყარო შეცდომათა წარმოშობისა არის სიტყვის არასწორი ანალიზი და მისწრაფება მნიშვნელობათა სხვაობის დამყარებისაკენ.

ე) უნაში არის ტენდენცია, რომ ერთი და იმავე მნიშვნელობის სხვადასხვა ფორმა დაყვანილი იქნეს ერთ ფორმამდე, უნიფიკაცია ვუოს, გაერთფორმიანდეს; მაგ.: ზმნა „ვზივარ, ზიხარ, ზის“ ქართული ნორმის თანახმად მრავლობით რიცხვში იხმარება: „ვსხედვართ, სხედხართ, სხედან“, მაგრამ გაერთფორმიანების გამო მხოლოდითი

რიცხვის ფუძეს მრავლობითშიც იყენებენ: „ეზივართ, ხიხართ, ზიან“, რაც არაა გამართლებული.

წესით ნამყო სრულში მოქმედებითი გვარის შემნებთან ქვემდებარე იხმარება მოთხრობითში, დამატებას ხსენებულთა და ითქმება, „ბავშვმა დაწერა წერილი“, მაგრამ (ანალოგიით) ამას ავრცელებენ ვნებითი გვარის შემნებთანაც და ამბობენ: „ბავშვმა შეეკითხა ამბავი“, ნაცვლად სწორი წინადადებისა: „ბავშვი შეეკითხა ამბავს“ (იხ. ქვემოთ) და სხვა.

უნიფიკაციის, ერთნაირად ხმარების ტენდენციით არის გამოწვეული ასეთი უმართებულო ფორმების ხმარება: „უთქვია, დაუბია, წაუკითხია, ჩაუცვია, გაუბეღია ან გაუბედნია, გაულეწია“ და სხვა, ნაცვლად კანონიერი ფორმებისა: „უთქვამს, დაუბამს, წაუკითხავს, ჩაუცვამს, გაუბედავს, გაულეწავს“... ეს -თა დაბოლოება განჩნდა „დაუწერია, გაუტეხია, გაუკეთებია“ და მსგავს მაგალითთა მიბაძვით, მათთან მიმსგავსებით.

მაშასადამე, მეხუთე წყარო შეცდომებისა არის ენის ტენდენცია ფორმათა დამსგავსებისა, ენის მიდრეკილება განახორციელოს გაერთფორმინება.

ვ) მწერალი ცდილობს საკუთარი სტილი შეიმუშაოს და გამოირჩეს სხვა მწერლებისაგან, სტილებრივი სხვაობა შეიტანოს სამწერლობო ენაში. ამისათვის ის მიმართავს საშუალებას: არქაიზმების (ძველი სიტყვებისა და ფორმების) ხმარებას, სიტყვათა გადასმას, ფორმათა შეცვლას, ახალი სიტყვების წარმოქმნას (ნეოლოგიზმებს) და სხვებს. ზოგჯერ ამით ირღვევა ენის ბუნებრიობა. ამის მაგალითებს ვხედავთ ჩვენი სახელოვანი მწერლების ენაში. ამას ემატება ლექსთწყოებით გამოწვეული პოეტური ნებისმიერობანი (licentia poetica), მაგალითად, სიტყვათა უწყველო შეკუმშვა თუ შეკვეცა, შემოკლება და სხვა. ისეთ შედეგში, როგორცაა ილიას „ქართულის დედას“, „ქართულის“ ფორმა არაა გამართლებული.

შეგნებულნი ჩარევა ენაში ან ლექსთწყობით გამოწვეული არასიზუსტე არის შექცევს წყარო უმართებულო ფორმების განჩინსა.

ბ) ერთი სიტყვის თუ ფორმის მიმსგავსებით მასთან ახლო მდგომ მეორე სიტყვაში, რომელიც მნიშვნელობით სავსებით სხვა კონტრასტია ან ასოციაციით გამოიწვევა მსგავსების თუ მეზობლობის გამო, ჩნდება განმასხვავებელი ბგერა; მაგ., ა დ მ ა ვ ა ლ ი ს ანალოგიით დ ა მ ა ვ ა ლ შ ი ც განჩნდა ღ ბგერა და ამბობენ დ ა დ მ ა ვ ა ლ ი, რაც არაა სწორი (ასეა გავრცელებული). ასევე ღ ჩაერთო ა დ მ ა რ თ ი ს გავლენით სიტყვებში: დ ა ღ მ ა რ თ ი, წ ა ღ მ ა რ თ ი, უ კ უ ღ მ ა რ თ ი. ა დ ე ქ ზმნაში ბოლო ქ გაურუებული ძირისეული გ თანხმოვანია პირვანდელი ა დ ე გ ფორმისა. ამ ა დ ე ქ - ის წაბაძვით ქ განჩნდა დ ა ჯ ე ქ ზმნაში (უნდა ყოფილიყო დ ა ჯ ე დ). იგივე ქ შკვიდრდება დ ა წ ე ვ ზმნაში და იქცევა დ ა წ ე ქ სახედ.

ჩანს, ა ნ ა ლ ო გ ი ა საკმაოდ მოქმედია და მისი შედეგი ზოგჯერ ბატონდება ენაში.

თ) ხდება ერთი და იმავე მნიშვნელობის ორი სხვადასხვა ფორმის კონტამინაცია (შერწყმა), მათი შერევით ახალი ფორმის განჩნა. იხმარება შ ე შ ი ნ დ ა და იხმარებოდა შ ე ე შ ი ნ ა, მათი შერწყმით მიღებულია შ ე ე შ ი ნ დ ა და ეს არასწორი ფორმა დამკვიდრდა კიდევ. ასევე გავრცელებულია გ ა უ ხ ა რ დ ა და ზოგან გ ა ე ხ ა რ ა, მათი შეერთებით განჩნილი გ ა ე ხ ა რ დ ა ლამობს დღეს გაბატონდეს ლიტერატურულ ენაში (მით უფრო, ზოგს სწორადაც მიაჩნია იგი). მაგრამ ეს არ იქნებოდა გამართლებული, რადგან გ ა უ ხ ა რ დ ა (გამიხარდა, გაგიხარდა) ფორმა გრამატიკულად სწორია, ცოცხალია, მოქმედია და უნდა დარჩეს ამ სახით (არის საკუთარი სახელიც გ ა მ ი ხ ა რ დ ი), ხოლო გ ა ე ხ ა რ დ ა, როგორც უმართებულო ფორმა, უკუვადგოს.

გამოდის, რომ ერთ-ერთი მიზეზი ფ ო რ მ ა თ ა შ ე რ წ ე მ ა ც ა ა.

არის სხვა მიზეზებიც.

როგორც ვხედავთ, შეცდომათა წარმოშობას თავისი მიზეზები, თავისი წყარო აქვს.

ეროვნული

ი) ერთი მნიშვნელოვანი მხარეცაა გასათვალისწინებელი სიწმინდის დაცვისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს მართლმეტყველებას და ამის მიხედვით მართლწერას. ზოგჯერ ვხვნი ვმთხვევიან ერთმანეთს: კარგ მთქმელს კარგი წერა შეუძლიაო, – იტყოდა კაცი, მაგრამ ყოველთვის ასე არ არის. ზოგ ენაში წარმოთქმა და წერა ძალიან დაშორებულია ერთმანეთისაგან, მაგ.: ფრანგულში, ინგლისურში და სხვ. ასეა რუსულშიც. წერენ ფრანგულად tu manges „ტიუ მანჟეს“ (შენ ჭამ), beaucoup „ბეაიუკოიუ“ (ბევრი), maison „მაიზონ“ (სახლი) ... ინგლისურად dilate „დილატე“ (გაფართოება)... გერმანულად deutsch „დეუტსცჰ“, რუსულად есть (გული), слыть (მზე)... და წარმოთქვამენ ფრანგები „ტიუ მანჟ, ბოკუ, მეზონ“... ინგლისელები – დაილეიტ... გერმანელები – დოინ... რუსები – ხერცე, სონცე და სხვა; რუსულში конечно ისმის როგორც კ ა ნ ე შ ნ ა და სხვა. თუ წარმოთქმა და წერა ერთად შეთვისებული არა გვაქვს, შეცდომა მოსალოდნელია წერაში ან წარმოთქმაში.

ქართული ამ მხრივ იდეალური ენაა: ყოველი ბგერა შესაბამისი ნიშნით (ასოთი) იწერება და ამიტომ ამბობენ: როგორც წარმოთქვამ, ისე წერო, მაგრამ ეს ყოველთვის არ მართლდება. წარმოთქმის დროს ყოველი ბგერა ერთნაირად გარკვევით არ ისმის სხვა ბგერასთან შეზობლობის გამო; ეწერო მ ს გ ა ვ ს ი, მაგრამ წარმოითქმის მ ს გ ა ვ ს ი. ეს დამოკიდებულია იმაზე, ვის როგორ ესმის. ასევე ბ რ ტ ე ე ლ ი ზოგმა შეიძლება დაწეროს ხწორად, ზოგმა შეცდომით: ბ რ ე ე ლ ი ან კ რ ე ე ლ ი, რადგანაც აქ თანხმოვანთა შორის რ კარგად არ ისმის, თანაც ბტყ თანხმოვანთა კომპლექსი უფრო პტყ-ს შთაბეჭდილებას ქმნის.

წარმოთქმაში ს თითქოს დაიკარგაო და ამიტომ ხშირად ამბობენ და წერენ „მ ე უ რ ა ც ე ო ფ ა ს“, ნამდვილად კი უნდა ვთქვათ და ვწეროთ „შეურაცხყოფა“ და ა.შ. ძნელია იმის თქმა რა ისმის ბოლოში – დ თუ თ: „კაცად, დიდად, ორად თუ კაცად, დიდად, ორად“... უფრო თ გვეხმის. ასევე გამოსარკვევია, „აკეთებ, აშენებ, თამაშობ“ და სხვათა ბოლოს ბ ნამდვილად ბ-დ ისმის თუ ფ-დ, ამიტომ ქართულშიაც წარმოთქმას ყოველთვის არ უნდა დავეყრდნოთ, წერა გარკვეულ წესებს უნდა დავეუქვემდებაროთ; მაგ., დ ბოლოსართით იწერება სახელი, თუ მიუგებს კითხვაზე „რად, როგორ, რანაირად, რამდენად“: კაცად, ხედ (რად?), დიდად, კარგად (როგორ?), ორად, ხუთად (რამდენად?), მაგრამ ზ ე მ ო თ, ქ ე ე მ ო თ, გ ა რ ე თ, წ ი ნ ა თ, იწერება -თ-თი, რადგანაც მიღებულია ზ ე მ ო - x თ, ქ ე ე მ ო x თ, გ ა რ ე ი თ, წ ი ნ ა ე თ ფორმებისაგან. სიტყვა ა ლ ბ ა თ არაბულია და ბოლოს თ ბგერას შეიცავს, ასედაც იწერება.

რაც შეეხება „აკეთებ, აშენებ, თამაშობ“ ზმნებს, ბოლოში ბ ექნება, რადგანაც „კეთება, შენება, თამაშობა“ წარმოდგენილია ბ ბგერით.

ამგვარად, სწორი წარმოთქმა აუცილებელია სწორი მეტყველებისა და წერისათვის.

კ) არის აგრეთვე არსებითი მიზეზი ლიტერატურული ენის დამახინჯებისა. ესაა ჩვენი დ ა უ დ ე ვ ა რ ი, უ ე უ რ ა დ დ ე ბ ო მ ო კ ე რ ო ბ ა ლიტერატურული ენის ნორმათა დაცვისათვის. ოღონდ აზრი გადმოვცემთ და ზოგს სულ ერთი ჰგონია, როგორ გადმოვცემთ მას – სწორად, მართებულად თუ არასწორად, უმართებულოდ. ამიტომია, რომ ერთმანეთში ურევნ ლიტერატურულ და კუთხურ ფორმებს: „დაიწყებს და დაიწეობს“, „სვამს და აჯენს...“ წარამარა უნაცვლებენ: „მოიტანენ დ მოიტანებენ“, „ქონოდა და ქონიყო“, რუსულ სიტყვებს უფრო ხმარობენ, ვიდრე

ქართულს: „კრანი, პილესოსი, პესოკი, ნასკი, ოუბკა“ და სხვა.
 მართალია, ამათი შესატყვისი ქართული სიტყვები გვაქვს, მაგრამ
 არ გვენადვლება, ქართულად ვიტყვი თუ არა ქართულად.

მხოლოდ უყურადღებობას მიეწერება, მაგალითად, თბილისში
 გაკრული ფირნიში წარწერით: „თავსამკაული“, „ბაკალეია“... ან
 მაღაზიაში საქონელზე დადებული იარლიყი უცნაური ქართულით.

უყურადღებობის გამოა, რომ შეცდომებით ბუჭდავენ თვატრების
 აფიშებს, პროგრამებს: „დადგმა ჭაბუკიანის, მუსიკა მაჭავარიანის“,
 ნაცვლად სწორი ფორმებისა: „დადგმა ჭაბუკიანისა, მუსიკა
 მაჭავარიანისა“ და სხვა, ან, ზოგჯერ, არასწორად თარგმნიან
 ფილმების სახელწოდებებს. ასეთი შეცდომები იმის მანკენებელია,
 რომ ჩვენს დედაენას უ დ ა რ დ ე ლ ა დ, ა გ დ ე ბ უ ლ ა დ
 ვეკიდებით. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ ილია ჭავჭავაძე
 ქართული ენის უუფლებობის დროს წერდა: „ჩვენ კი მშობელ
 მამასაც არ დავუთმობდით ჩვენი მშობლიური ენის მიწასთან
 გასწორებას, ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა“.

ღ) ზედმეტი არ იქნება, თუ აქვე დავასახელებთ ზოგიერთი
 სახელოვანი მწერლისა და ასევე სახელოვანი მეცნიერის ცდას,
 რომ დღეს ახალი ქართულისათვის ზოგიერთი არაბუნებრივი
 მოვლენა აღვადგინოთ და დავამკვიდროთ. ასეთი ცდის განხორ-
 ციელება შეიძლება გახდეს მიზეზი მრავალი შეცდომისა.

ზოგი ავტორიტეტული მწერალი მოითხოვს, რომ შემოვიღოთ
 ძველი ქართული ენის **მ** ასო. **მ**-ს აღდგენას იმით ამართლებენ,
 რომ სხვა ენათა ბგერა, მაგალითად, ფრანგული **u**, გერმანული **ü**,
 რუსული **ю** კარგად გადმოიცემა **მუ** ასოებით: „ეკოლმუცია,
 რეზმუმე, კოსტმუმი, ნმუ-იორკი“ და სხვა, და ასაბუთებენ იმით,
 რომ „**მ** იხმარება დასაბამიდან“ და იგი დღესაც ისმის ქართულ
 დიალექტებში.

მაგრამ უნდა გავიხსენოთ, რომ **მ**

1) ძველ ქართულში იხმარებოდა მხოლოდ ხმოვნის შემდეგ და არა ხმოვნის წინ: „დედა**მ**, ყრმა**მ**, ნება**მ**, რა**მ**თა, ვა**მ**, უცქლო**მ**“ და სხვა მრავალი;

2) ქართულ კილოებში **მ** მოგვიანებით შეიცვალა ხმოვნის და ითქმის: „დედა**ი**, ძმა**ი**“ და სხვა. იგი შემოგვრჩა ისეთ კილოებში (თუშურში, ინგილოურში...), რომლებიც ლიტერატურულ ენაზე გაველენას ვერ ახდენენ, ან კიდევ **მ** მონაცვლეა კახურში, ნაწილობრივ ქართლურში და სხვაგანაც **ს** ან **ჰ** ბგერებისა: **მ** **ტ** **უ** **შ** **ა** **რ** **ი** (=სტუმარი) და **ა** **მ** **დ** **ე** **ვ** **ს** (=დასდევს), **შ** **ე** **შ** **ა** **მ**-**ე** **ე** **ძ** **ა** **ხ** **ი** **თ** (=შეშას ვეძახით) **გ** **ო** **გ** **ო**-**მ** **ყ** **ა** **ვ** (=გოგო ჰყავს) და სხვა;

3) ძველი და ახალი ქართული ადვილად ახერხებს **იო**-ს გადმოცემას **მ** ასოს გარეშეც. ბერძნულიდან შემოსულ სიტყვებს თუ თავში ჰქონდა **ν**, მის აღსანიშნავად ძველ ქართულში ხმარობდნენ ენაში არსებულ **ვ** ასოს: **ვ** **კ** **ა** **ტ** **ო** **ს** **ი** (=მუჰატოსი „მთავარი, ქვეყნის მმართველი“); თუ სიტყვის შიგნით ან ბოლოში იყო **ν**, მაშინ გადმოსცემდნენ **ვი** ბგერათა კომპლექსით; **კ** **ე** **ი** **პ** **რ** **ო** **ს** **ი**, **კ** **ე** **ი** **პ** **ა** **რ** **ო** **ს** **ი**, და სხვა; უფრო მოგვიანებით **კი** **ი**-**თ**: სინდისი, იპოლიტე, კიროსი (შდრ. კვიროსი) და სხვა; ხოლო ახალ ქართულში **იო** წარმოითქმის **რ** და **ლ** ბგერებთან უ-დ, როგორც ეს ლათინურშია: ევოლუცია, რეზოლუცია, გერმანულში: რუკზაკი... ხოლო სხვა შემთხვევებში იუ-დ: ბიურო, ბიუჯეტი, გრავიურა, კოსტიუმი, ნიუანსი, პიურე, სიუჟეტი და მისთანანი;

4) რაც მთავარია, უცხოურ სიტყვათა ზუსტად გადმოსაღებად არც ერთი ენა არ ცდილობს ძველი ასოს აღდგენას თუ ახლის შექმნას და მით თავის ანბანის შეცვლას. ასე რომ ყოფილიყო, ფრანგებს დასჭირდებოდათ **ხ**, **ჩ**, **ჯ** ასოების შემოღება, ყველა ენას კი რუსული **щ**-სი, რუსულს – ქართულ გვარებსა და სახელებში არსებულ **წ**, **ჭ**, **ძ**, **ჯ**... ბგერათა ნიშნებისა (წერეთელი, ჭავჭავაძე, ძიძაძე, ჯორჯაძე...). რომც შემოედოთ, იგი მარცხით

დამთავრდებოდა, როგორც ეს მოუვიდა უცხოური სიტყვებისათვის XVIII საუკუნეში ქართულში შემოღებულ **Ф** ახოს (Φილალოფოსი) ნეულებრივ ყველა ენა თავისი ანბანით კმეწრქმმმმმმმმა ნასესხებ სიტყვებს უგუებს თავის წარმოთქმას **ჩ** ან **ჩხ** კომბინაციას (მაგ., ხ-სათვის **ch** ან **kh**...). არის გამონაკლისებიც.

მ) ზოგი მეცნიერი და მწერალი დაეინებით მოითხოვს ნასესხებ სიტყვებში ორმაგი თანხმოვნის დაცვას და ქართულად ასე წერას: „აკორდი, ანოტაცია, ბარრიკადა, დისურტაცია, კომუნისტი, კომისია, პრესა“ და სხვა. უნდა ითქვას, რომ საქმე ეხება ორი ერთნაირი თანხმოვნის და არა ხმოვნის ხმარებას. ქართული ადვილად იტანს ორ და სამ ერთნაირ ხმოვანსაც და თანხმოვანსაც: გააკუთა, გააიაფა... შეერთდა... გააახალგაზრდავა... ექიმა, პირველ მაისს, გამოცხადდა და მისთანანი, მაგრამ ნასესხებ სიტყვებში არსებული ორი ერთნაირი თანხმოვნიდან, ტრადიციის თანახმად, ერთს ხმარობს: „აკორდი, ანოტაცია, დისურტაცია, პროფესორი, კომუნისტი, კომისია, პრესა...“ ამას თავისი გამართლება აქვს.

ი) ძველ ქართულში ბერძნულიდან ან სხვა ენებიდან შემოსული ორკეცთანხმოვნიაანი სიტყვები ერთი თანხმოვნითაა ნეულებრივ დაწერილი: „ა ბ ა (ზოგ ძველში: ა ბ ბ ა „მამა“), იოანე, იესე, მანასე, სადუკველნი, აღილუია...“ ბერძნულშია: „იოანეს, იესსაი, მანასსმს, სადუკაიოი, აღლელუია)... XIII - XIX საუკუნეებში გავრცელებული წერა „ღრამბატია, კკლეხია“ - შემდეგ გამარტივდა და გაბატონდა: „ღრამბატია, კკლეხია“ და სხვა. თვით ძველი ქართული სიტყვები თ თ ვ ე, ნ ნ ვ ი ლ ი, რომელთა ორი ერთნაირი თანხმოვნით წერას ეტიმოლოგიური გამართლება აქონდა, ამჟამად ერთი თანხმოვნით იწერება: თ ვ ე, ნ ვ ი ლ ი... ანტონის ცდა გაორკეცებული თანხმოვნების ხმარებისა ნასესხებ სიტყვებში ვერ განხორციელდა.

დღეს ერთი ს თანხმონით იწერება რთული სიტყვები, ხადაც თავს იყრის ორი ს. ასეთებია: ტანისამოსი (შედგება სიტყვებისაგან: ტანის+სამოსი), ზმნისართი (=ზმნის+სართი), ექსპორტული (=ცის+სარტყელა) და სხვები.

2) თვით იმ ენებშიც, სადაც წესადაა ნახესხებ სიტყვებში ორმაგი თანხმონის ხმარება, ეს ნორმა უოველთვის არ არის დაცული; მაგ., რუსულში ასე იწერება: галерея, компас, комиссия, респуб. мащина. მაშინ, როცა იტალიურშია „გაღლერეა, კომპასსო“, ლათინურში – „კომმისსიო, ფრანგულში – „რესსურს“, გერმანულში – „მასსშტაბ“ და სხვა.

3) დღეს რუსული მართლწერის პროექტში დასმულია საკითხი უცხოურ სიტყვებში ორმაგი თანხმონის გამარტივებისა და მათი ერთი თანხმონით წარმოდგენისა (მაგ.: აკლიმატიზაცია, აკორდი, ალგორია, ბალასტი, ირიგაცია, კოლუჯი, კოლექტივი და სხვა მრავალი). ამას ამართლებენ იმით, რომ წარმოთქმაში არ ისმის ორი თანხმონი.

საგულისხმოა, რომ რუსულთან ახლო მდგომ უკრაინულ ენაში ნახესხები ორმაგთანხმონიანი უცხოური სიტყვები ჩვეულებრივ ერთი თანხმონით არის გადმოცემული; მაგ.: агресія, акліматизація, акорд, алегорія, асиміляція, грамастика, група, колона, комісія, комуна და სხვა მრავალი. მაგრამ ორმაგი თანხმონიანი დაცულია საკუთარსა და ზოგიერთ საზოგადო სახელში, აგრეთვე ზედსართავეებსა და ნაზმნარ (მოქმედების) სახელებში: მაგ.: Агрппина, Аддіс-Абеба, Брюссель, Ассірія, ассіріолог, апшерцепція, колонний, командування (=командование), лікування (=лечение) და სხვა. ამას თავისი გამართლება მოეპოვება. მთავარი მაინც ისაა, რომ ერთგვარ თანხმონთანა გამარტივება მოხდა.

ამგვარად, ორმაგი თანხმონის შემოღებითა და ხმარებით შეცდომათა ახალ წყაროს გავაჩენთ. ასეთი შეცდომა რომ შე-

უძლებელი არ არის, იქიდან ჩანს, რომ ორი თანხმონის დაცვის ზოგი მომხრე გაუმართლებლად წერს სიტყვას „რასს“, მაშინ როცა რუსულშია *раса* ფრანგულში კიდეც „რას“ (*race*) და სხვა. მაშასადამე, ჯობს ტრადიცია დაცვით და „ეროვნობის“ თანხმონის ვიხმართ, ვიდრე ვიკელით სიტყვის ეტიმოლოგია, მისი წარმოშობა და ვეძიოთ, თუ როგორ იწერება ესა თუ ის უცხოური სიტყვა სხვა ენაში (ბერძნულში, ლათინურში, ფრანგულში...). დღეს, როცა წერთი მეტყველების მომხმარებელთა კონტინგენტი უზვეულოდ დიდი გახდა, მწვავედ დადგა საკითხი ენის გამარტივებისა და ამან გამოიწვია რუსულშიც სხვა ენებიდან ნასესხებ სიტყვებში ორმაგი თანხმონის გაუქმების საჭიროება და ერთის ხმარება. ქართულმა ეს მტკივნეული საკითხი თავიდანვე სწორად გადაწყვიტა და მისი დასმა ამჟამად ყოვლად გაუმართლებელი ჩანს.

ბ) შემოაქვთ წინადადება, რომ რუსულ და ევროპულ ენათა მსგავსად, საკუთარი სახელებისა და წერტილის შემდეგ წინადადების პირველი წევრის დასაწყისი ბგერები დიდი, მთავრული ასოებით დაიწეროს. ეს ცდა ახალი არ არის. მთავრული ასოების ხმარება დაიწყო ბეჭდურად XVIII საუკუნეში (ა. შანიძე), მოგვიანებით მისი შემოღების საკითხი დასვა გაზ. „დროებაში“ და გაზეთთან ერთად ის პრაქტიკულად განახორციელეს ცნობილმა პედაგოგებმა იაკობ გოგებაშვილმა და სილოვან ხუნდაძემ. ს. ხუნდაძე ხმარების თეორიულ და პრაქტიკულ საჭიროებას გულმოდგინედ იცავდა 1901 წელს თავის „სალიტერატურო ქართულში“: „მთავრულები დიდათ უადვილებს მკითხველს წაკითხულის გამეორებას, საკუთარი სახელებისა და ცალკე აზრების გამოძეხნას; თვით კითხვის დროსაც უფრო ახერხებს მკითხველი თავ-თავის ადგილას დროზე შეჩერებასა და დასვენებას“ (გვ. 200). ერთხანს იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებში და ქუთაისში დაბეჭდილ სილ. ხუნდაძის და ზოგი სხვა ავტორის წიგნში საამისოდ

შავ შრიფტს იყენებდნენ, მაგრამ ამაზე მალე აიღეს ხელი, აიღებოც უნდა მომხდარიყო და აი რატომ:

1) ქართულ ენას წერის დასაბამიდანვე არა აქვს დიდი მთავრული ასოები საკუთარი და ზოგადი სახელწოდების განსახელებლად და მისი შემოღების საჭიროება არც უგრძობია მას თხუთმეტი საუკუნის განმავლობაში. დღემდე მოღწეულ VI, VII, VIII, IX, X და შემდგომ საუკუნეთა წარწერებსა და ხელნაწერებში არსად არ არის განსხვავებული საკუთარი და საზოგადო სახელი მთავრული ასოებით, არც ახალი წინადადების დასაწყისი პირველი ასო; მაგ.: დაწერილია VII საუკუნეში: „მოვიდა სიმონ პეტრეცა“; „ხოლო ხიყვნეს მაგდანელი მარიამ და იოჰანა და იაკობისი“... მთავრული ასოები იხმარებოდა წიგნის დასაწყისის – აბზაცისა და სხვა შემთხვევათა სამკაულად. ეს კი საბუთად არ გამოდგება მთავრული ასოების შემოღებისათვის.

ბევრი ენა (არაბული, ებრაული, სანსკრიტი...) დღესაც არ ხმარობს მთავრულ ასოებს და იოლად მიდის.

მთავრულების შექმნა არსებული შრიფტისათვის ძნელია, ძნელია იმის გამო, რომ ხაზზედა ასოები **ბ, ზ, მ, ნ, კ, რ** და სხვები ისედაც მთავრულებს ჰგვანან, ხოლო შემოთავაზებული პროექტის თანახმად ძველი ასომთავრულების (ხუცურის) აღდგენა და დამკვიდრება ორი სხვადასხვა ანბანის შერევას ნიშნავს და ახალი ანბანის დასწავლას მოითხოვს, რაც ქართულ იდეალურ ანბანს არაიდეალურს გახდის. იგი მძიმე მდგომარეობაში ჩააყენებს ქართული ენის მომხმარებელს: ორი სხვადასხვა ანბანის დასწავლას აიძულებს, 33 ასოს ნაცვლად 66 ასოს გაცნობა-დაწერას მოსთხოვს და მით ადვილ წერას მეტისმეტად გაართულებს.

4) ამეამად რუსეთში ტარდება ცდები, რომ მთავრული ასოებიც ისე იწერებოდეს, როგორც ნუსხური, მაგ., **р** და სხვა (შდრ. **е Е, з З, и И, л Л...**).

როგორც ვხედავთ, მთავრულების გამოყენება წერის სკალა-
ნ უ რ ი გართულება და გაძნელებაა, რის გამართლებაც არ
შეიძლება. ამდენად მართალი იყო სახელმწიფო კომისიის წარმომადგენელი
წერდა 1921 წელს: „კომისია საჭიროდ არა სთვლეს მთავრულებს
ხმარებას“.

ო) დავსძენთ, რომ ცვლილების შეტანას ცდილობენ არა მარტო
წერაში, არამედ მეტყველებაშიც.

ქართულ ენას ახასიათებს თვლის ოცობითი სისტემა (ორმოც-
დახუთი, სამოცდაათი, ოთხმოცდათხუთმეტი...), რუსულს, გერ-
მანულსა და სხვებს – ათობითი სისტემა, ფრანგულს კი შერეული
– ათობით-ოცობითი. ციფრებით გამოხატვისას ოცობითი თვლის
გადმოცემა ჭირს: წარმოითქმის ოთხმოცდახუთი (4–20 და 5) და
იწერება 85. ამ გარემოებამ მიიქცია ქართული ტექნიკური ტერ-
მინოლოგიის ფუძემდებელთა ყურადღება და შემოიტანეს წინა-
დადება, რომ შემოეღოთ რუსულისა და სხვა ენათა მსგავსად
ათობითი თვლა: სამათი, ოთხათი, ხუთათი და სხვა. ტექნიკურ და
მათემატიკურ მეცნიერებათა ენისათვის იქნებ ეს გამართლებუ-
ლიც იყოს, მაგრამ სასაუბრო და სამწერლობო ენისათვის მიუღე-
ბულია, რამდენადაც ეს ცოცხალი ენის სისტემის შეცვლას ნიშნავს.
მოუხედავად პროექტის ავტორთა დიდი ავტორიტეტისა, წინადადება
ვერ განხორციელდა ვერც მეცნიერებაში და, მით უფრო, ვერც
ცოცხალ ენაში. ამ ბოლო დროს საკითხი კვლავ ამოატივტივეს,
აქაოდა ოცობითი თვლის მიხედვით მოღარეებს უჭირთ ფულის
დათვლა-მიღება და ტელეფონისტებს ტელეფონის ნომრის აკრეფაო.
ამიტომ ათობითი თვლა იდეალურია და უნდა გავაბატონოთ,
ოცობითი კი უკუვაგდოთ. ადვილი სათქმელია! თანაც უხერ-
ხელობას გრძნობენ, რომ ს ა მ ა თ ს ა მ ი, ო თ ხ ა თ ხ უ-
თ ი და სხვა შეიძლება გაიგონ მსმენელებმა, როგორც ს ა მ ა დ
ს ა მ ი, ო თ ხ ა დ ხ უ თ ი... და ცდილობენ ა თ ი შეცვალონ

მგერული სიტყვით ვ ი თ-ი (რაც ნიშნავს ა თ ს) და ამ გ ხით
ლაზობენ დაამკვიდრონ: ს ა მ ვ ი თ ს ა მ ი (=33), ო თ ს ვ ი თ
ს უ თ ი (=45), შ ვ ი დ ვ ი თ ც ხ რ ა (=79) და სხვებზე უფრო
უნდა გვახსოვდეს, რომ: ბიზსინქსექს

თვლა ენის სისტემის ძველისძველი და თანაც ძირითადი
ნაწილია. ის არაა სიტყვა ან გამოთქმა (ფრაზა), რომ მეორე
სიტყვით ან გამოთქმით შეცვალათ, არამედ სისტემაა ოციდან
მოყოლებული ასამდე. ენის დასაბამიდანვე დამკვიდრებული სის-
ტემის ხელოვნური შეცვლა მიუღწეველი საქმეა.

შეცვლის საჭიროებას იმით ასაბუთებენ, წერა დაშორებულია
მეტყველებასო.

ჯერ ერთი, წერა ტექნიკური საშუალებაა მეტყველების
ასახვისა, მეტყველება კი აქტია ენისა, რომელიც აზროვნების
იარაღიცაა და პროდუქტიც. ტექნიკური საშუალება არსებითად
ვერ შეცვლის ენის სისტემას;

მეორეც, ვერც ერთი ენის თვლის სისტემა ზუსტად ვერ
გადმოიცემა ციფრებით: წარმოთქვამენ пятьдесят пять (5-10,
5) და წერენ 55, ამბობენ восемьдесят девять (8-10, 9) და
გამოხატავენ 89... ცხადია, წარმოთქმა და წერა აქ ისევე
დაშორებულია ერთმანეთისაგან, როგორც ქართულში. უშეც-
დომოდ ვწერთ იმის გამო, რომ ციფრების გაცნობისას ვსწავ-
ლობთ წესს: ბოლოდან პირველი ციფრი ერთეულს გამოხატავს,
მეორე – ათეულს, მესამე – ასეულს და ა. შ. ასევე საჭიროა
დასწავლა ქართულისაც.

მესამეც, წარმოთქმა და წერა უფრო დაცილებულია გერ-
მანულში, ვიდრე რომელიმე ჩვენთვის ნაცნობ ენაში. გერმანულად
ითვლიან drei und zwanzig (3 და 20) და წერენ 23; ამბობენ zwei und
funfzig (2 და 50) და გადმოსცემენ 52... მიუხედავად ამისა, არც
ერთ გერმანულს აზრად არ მოხვლია შეცვალა თავის მშობლიური

ენის სისტემა არაბული ციფრების შესაბამისად. ამას ხედრ არ შეუშლია აგრეთვე იმისათვის, რომ გერმანელებმა კარგად იცოდნენ ანგარიში:

ქ რ ქ ე ნ უ ლ ი

მეოთხეც, მათემატიკის მეთოდისტების დავერჯერეფეფაფუ საბუთებით, ქართული ზეპირი თვლა და ოთხი მოქმედება გაცილებით უფრო ადვილი დასასწაველი და ასათვისებელია, ვიდრე სხვა რომელიმე ათობითი სისტემის ენისა;

მეხუთეცაადა, ვ ი თ სიტყვის შეტანა ქართულ ბუნებრივ თვლაში მანვენებელია უსისტემობისა.

ექვობა, ეს ცდაც მიუღებელია: იგი თვლას უფრო ართულებს, ვიდრე აადვილებს, ენაშიც არა მარტო სადავო საკითხს ბადებს, არამედ გასაჭირს აჩენს და, შეიძლება ითქვას, მეტყველებას ამახინჯებს კიდევც.

ჰ) მწერალი ცდილობს შექმნას თავისი ინდივიდუალური სტილი და გამოირჩეს სხვებისაგან. ამისათვის იყენებს ის ენის ყველა საშუალებას: ცვლის ბუნებრივ სინტაქსურ წყობას, უნაცვლებს ერთმანეთს წინადადების ტიპებს (მაგ.: რთულ წინადადებას აქცევს მარტივად, რთულ ქვეწყობილს - მიმღობურ კონსტრუქციად, შემასმენლიანს - სახელდებით წინადადებად, კავშირიანს - უკავშიროდ), მიმღობებს აცლის ზმნისწინებს, ამდიდრებს ლექსიკას სიტყვათა სესხებით ქართველური და უცხოური ენებიდან, ასევე ქართული დიალექტებიდან ამოღებული სიტყვებითა და გამოთქმებით. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა ვასილ ბარნოვი. ის შეგნებულად ახდენს ხშირად არაბუნებრივ ოპერაციებს, ამას სწადის იმისათვის, რომ, მისი თვალსაზრისით, პროზა უნდა დაუახლოვდეს პოეზიას, პროზამ უნდა შეითვისოს პოეზიის ელემენტები: მარცვალთრაოდენობის თანაბრობა, ალიტერაცია, რიტმულობა, ზოგჯერ რითმაც და სხვა, რისთვისაც მწერალი ძალაუნებურად კვეცს სიტყვებს (ზმნას აცლის ზმნისწინს, შე-

უფერებლად კუმშავს სიტყვის ფუძეს, ამოაგდებს წინადადებაში საჭირო კავშირს...), ცვლის წინადადების წვერთა წყობას ან წინადადების ტიპებს, მეტრიკის ან ალიტერაციისათვის არჩევს შესაბამის სიტყვებს და სხვა (ივ. გიგინეიშვილი, ქართული მხარისმყოფელთა თავისებურად ეპყრობა ვასილ ბარნოვი სხვათა სიტყვის -ო ნაწილაკსაც. იგი მას ურთავს წინადადების ბოლოშიც, ხოლო შემასმენელთან ხმარობს თავისუფლად, იქნება შემასმენელი წინადადების თავში თუ შიგნით, და ამის გამო რთულ თუ შერწყმულ წინადადებაში -ო ნაწილაკი, ნაცვლად ერთგზისისა, შეიძლება იხმაროს ორგზის ან მეტჯერაც; მაგ.: „გ ა დ ა რ ჩ ა ო იმპერატორი, მ ო ა ს წ რ ე ს ო დასაუღლეთში მისი გადაყვანა“...

სხვათა სიტყვის -ო ნაწილაკის ასეთი თავისებური გამოყენება სისტემად აქცია საკუთარი სტილის მქონე თანამედროვე ცნობილმა მწერალმა კონსტანტინე გამსახურდიამ. ყველას მოგვაგონდება მის თხზულებათა ეს ადგილები: „ლომკაცია... ციხიდან გაქცეულაო ამ ორი კვირის წინად. სამი წელი ყაჩაღობდაო აფხაზეთში. ჯამღეთი ჰქვიანო ამ ტარბას“...

მაგრამ ილიას მახვილგონიერი თქმისა არ იყოს, „მწერალს აქვს უფლება თქვას ისრე, როგორც მოსწონს, როგორც ეხერხება, კრიტიკოსს – შენიშნოს და ხალხსა – მიიღოს მწერლის ნათქვამი: მხოლოდ ეს უფლება ხალხს ეკუთვნის“.

როგორც შეცდომების მიზეზთა მოკლე მიმოხილვიდან ჩანს, ზოგი შეცდომა წარმოშობილია ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპის, სხვადასხვა ფენის მონაცემთა ურთიერთმოქმედებით, ზოგიც სხვა ენათა ზეგავლენით, ზოგიც კიდევ ჩვენი ჩარევით, თუ შეიძლება ითქვას, ჩვენი მცდარი მიდგომით.

ასეთ პირობებში ისმება საკითხი:

**როგორ დავიცვათ სიწმინდე,
როგორ ავიცილოთ შეცდომები?**

ეროვნული

ენის სიწმინდის დასაცავად ჩვენი ხელმძღვანელები დიდ ღონისძიებას ახორციელებენ: დაარსებულია ქართული ლიტერატურული ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისია. იგი განიხილავს და ამტკიცებს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ მიღებულ პროექტებს სადავო საკითხების შესახებ, ადგენს ნორმებს. ამ დადგენილებათა საფუძველზე დამზადდა ქართული მართლწერის სხვადასხვა სახელმძღვანელო და ორთოგრაფიული ლექსიკონი, ზოგი მიღებული წესი აქ არის განხილული.

**სალიტერატურო ქართული ენის
ნორმათა დამდგენის პრინციპები**

ზედმეტი არ იქნება აქაც გავიმეოროთ ის პრინციპები, რომლებიც შიილო სახელმწიფო კომისიამ და საფუძვლად დაუდო ნორმების დადგენას. აი, ძირითადი მათგანი:

1) თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა წარმოადგენს XIX საუკუნის კლასიკოსთა დამკვიდრებულ ენას, საბჭოთა პერიოდში გამდიდრებულსა და დახვეწილს.

2) უცვლელი რჩება ისეთი ლექსიკური და გრამატიკული (მორფოლოგიური და სინტაქსური) მონაცემები, რომლებიც ერთია და სალიტერატურო ენაში დამკვიდრებულია, თუნდაც ის გრამატიკულად არ იყოს სწორი (ახეთია, მაგალითად, „აწვევარ, დაუდექვადიარებ“ და სხვა, წარმოშობით კი არის: „აწვევარ, დაუდექვადვიარებ“ და სხვ.).

3) ორი და მეტი მოცილე ლექსიკური, ორთოგრაფიული და გრამატიკული მოვლენიდან რჩება ის ფორმა, რომელიც

ა) გამართლებულია თანამედროვე ქართული ენის კანონებით და, მაშასადამე, კანონიერია;

ბ) დამკვიდრებულია და გავრცელებული კლასიკოსთა ენაში და ექვემდებარება ლიტერატურული ენის განვითარების ტენდენციას;

გ) უფრო მარტივია წარმოების თვალსაზრისით და

დ) უფრო ნათელია მნიშვნელობის მიხედვით.

4) თუ პარალელურად ხმარებული ორი ან მეტი მოვლენა თანაბრად კანონიერია, მაშინ დარჩება ყველა, მაგრამ უპირატესობა მიენიჭება და ძირითადად გამოცხადდება ის ფორმა, რომელიც უფრო ახალია, მარტივია და ნათელია, ხოლო დასაშვებად მიიჩნევა სხვა ფორმები.

მართლწერის (ორთოგრაფიის) მოსაწესრიგებლად ასახელებენ რვა პრინციპს, მაგრამ მათგან მისაღებია სამი: ფონეტიკური, მორფოლოგიური და ისტორიული.

ფონეტიკური პრინციპი მოითხოვს წერას ისე, როგორც წარმოთქვამენ. ეს საკითხი მწვავედ დგას განსაკუთრებით ფრანგულში, ინგლისურში, სადაც წერა და ლაპარაკი ძალზე დაშორებულია ერთმანეთისაგან, რუსულში კი დაცილება შედარებით ნაკლებია. ცნობილი მკვლევრის მ.პეტერსონის გამოანგარიშებით რუსულში წერა შეესაბამება წარმოთქმას 77 პროცენტით, არ შეესაბამება 23 პროცენტით. შესატყვისობა თანხმოვანთა წერასა და წარმოთქმას შორის 67 პროცენტს შეადგენს, ხოლო ხმოვნებისა 33 პროცენტს. ქართულში ეს შეფარდება თუმცა საგანგებოდ შესწავლილი არ არის, მაგრამ განსხვავება წარმოთქმასა და წერას შორის, შეიძლება ითქვას, შედარებით მცირე იქნება. ვამბობთ და ვწერთ: „თვრამეტი, ფრინველი, ბრწყინვალე, მტრედი...“, თუმცა

წარმოშობით არის „ათრვაშეტი, მფრინველი, მბრწყინველი, ტრეფი“ და სხვა.

მორფოლოგიური პრინციპი მოითხოვს ყველა შემთხვევაში სიტყვის ნაწილების (ფუძის, პრეფიქსების, სუფიქსების) წესიერი ნაირად წერას, მიუხედავად წარმოთქმის სხვადასხვაობისა, რაც ყველაზე უკეთ ჩანს რუსულ ენაში; მაგ.: ამბობენ ნ ა გ ა და წერენ ного („ფეხი“), წერენ წარმოთქმული ა-ს ნაცვლად ო-ს იმიტომ, რომ ბრალდებით ბრუნვაში ითქმის ного, მრავლობით რიცხვში – ноги. ასევე ო იწერება ამ ფუძისაგან ნაწარმოებ სიტყვებში ножной („ნაქნოი“ – „ფეხისა“), ножища („ნაქიშნა“ – „დიდი ფეხი“) და სხვა. ქართულშიც ეს პრინციპი გამოხატავს მთელი მოცილე ორი და მეტი ფორმიდან ერთ-ერთის შესარჩევად და დასადგენად; მაგ.: ერთმანეთში ურევენ „იღვწის“ და „იღვწის“, ამათგან მართებულია პირველი „იღვწის“, რადგანაც ვ თანხმოვანი მოქცეულია თავში ღ-სა და წ-ს შორის: „იღვაწა, ღვაწლი, მოღვაწე“ და სხვა.

მწერლობაში გამოყენებულია ფორმები: **ვინმეს, ვისმე და ვისმეს**. ამათგან სწორია **ვინმეს** და **ვისმე**. ორივე მიცემით ბრუნვაშია და აქვს ბრუნვის ნიშანი -ს, პირველს – ბოლოში (ახალი მოვლენა), მეორეს – შიგნით (ძველი, არქაული ფორმა). რაც შეეხება მესამე ფორმას – **ვისმეს**, ისიც მიცემით ბრუნვაშია, მაგრამ აქვს ერთი და იმავე ბრუნვის ნიშანი ს (შიგნით, ძველებურად, და ბოლოში, ახლებურად, მაშადამე, შერწყმულია ძველი და ახალი ფორმა) რაც გრამატიკულად სწორი არ არის. ამდენად **ვისმეს**, როგორც უმართებულო ფორმა, უკუსაგდება. დადგენილი ორი სწორი ფორმიდან (**ვინმეს** და **ვისმე**) ძირითადად მიღებულია ახალი – **ვინმეს**, როგორც უფრო გავრცელებული, სხვა ფორმათა მსგავსი (დედას, მეზობელს) და ადვილმოსახმარისი; დასაშვებია მეორე, არქაული – **ვისმე**, როგორც სწორი, ნაკლებ გავრცელებული.

მაგრამ ისტორიული ვითარების ამსახველ ენაში გამოსაყენებელი, სტილისტიკურად მისაღები.

ისტორიული პრინციპი ფართოდ არის აღებული: იგი მოიცავს გენეტიკურს (წარმოშობითს), ეტიმოლოგიურს (პირობადღებულ) შედგენილობისა და მნიშვნელობის) და ტრადიციულს (დროთა განმავლობაში დამკვიდრებულ) საწყისებს. მას იყენებენ, როცა სადავო საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროა ფორმის წარმოშობისა და განვითარების გარკვევა. მაგალითად, ძველსა და ამ საუკუნის ოცდაათიან წლებამდე ახალ ქართულში ხმარობდნენ ფორმებს: „შეცთომა, შეცთა, მცთარი“... ახლა წერენ: „შეცდომა, შეცდა, მცდარი“. გამოირკვა, რომ თავდაპირველი ძირი ამ სიტყვისა ყოფილა ცედ, უხმოვნოდ ცდ, რომელიც ც-სთან დ-ს დამსგავსების გამო შეცვლილა ცთ-დ. ბოლო ხანებში აღდგენილ იქნა ადრინდელი სახე, რასაც ხელი შეუწყო წარმოთქმამაც და ახლა წერენ: „შეცდომა, შეცდა, მცდარი“.

ერთხანს ფართოდ გამოყენებული იყო **კეთილხმოვანების პრინციპი**. მისი დამწერგავი სილ. ხუნდაძე და შემდეგ სერგი გორგაძე განმარტავდნენ, რომ „კეთილხმოვანი სიტყვა ის არის, რომელიც გამოსათქმელად ადვილია და სმენისათვის სასიამოვნო“. უნდა ითქვას, რომ კეთილხმოვანება ობიექტური საზომი არ არის, იგი სუბიექტურია. ერთისათვის ადვილი და სასიამოვნო მეორისათვის შეიძლება არ იყოს ადვილი და სასიამოვნო. ყოველ შემთხვევაში, ეს პრინციპი ნორმათა დადგენისათვის გამოუსადეგარია. ენათმეცნიერი მას ვერ დაემყარება. მაგრამ კეთილხმოვანება, როგორც „ენის ესთეტიკურ-მუსიკალური მხარე“ შეიძლება საყურადღებო იყოს მწერლისათვის, პოეტისათვის, რომელსაც „სიტყვის ხმარებაში ათასნაირი მოსაზრება ამოძრავებს“; მწერალი თავისი გემოვნების შესაბამისად არჩევს სიტყვებს, რამდენად არის სიტყვა უღერადი, ახალი იდეის, ახალი კულტურის ამსახველი.

თუ სიტყვა გაცვეთილია, გამოფიტული, ბლავი ან ხორკლიანი, იგი მას უკუაგდებს. ეს მწერლის საქმეა (კამასახურდია). მაგრამ უნდა შევნიშნოთ, რომ, თუ სიტყვა კლერადია, სასტუმროს მფლობელ უმართებულოა ან უადგილოდ შერწყული, აქ უმართებულოდ საქმეს ვერ უშველის, მას უკუაგდებენ. ეს კი ყველას საქმეა.

ამგვარად, მართლწერაში ვეძიარებით ერთ-ერთ ზემოდასახელებულ პრინციპთაგანს. თუ ერთი საქმარისი არ არის, ვიშველივით მფორეს. ყოველ შემთხვევაში, ყველა სავალდებულოდ გამოცხადებული ნორმა დასაბუთებული უნდა იყოს. ამ მიდგომით შევეხებით რამდენიმე სადავო საკითხს.

წ ა რ მ ო თ ქ მ ა

მართლწერის (ორთოგრაფიის) საფუძველს წარმოადგენს მართლმეტყველება (ორთოქია). მართლმეტყველების არსებით მხარეს ლექსიკასთან და გრამატიკულ წყობასთან ერთად შეადგენს წარმოთქმა. წარმოთქმის ელემენტებია, არტიკულაციის გარდა, ტემპი, რიტმი, ინტონაცია. წარმოთქმით განსხვავდება როგორც სხვადასხვა ენა, ისე ერთი ენის სხვადასხვა დიალექტი. ამ მხრივ თვალსაჩინო სხვაობას გვიწვევებს ხევსურისა თუ მოხევის, კახელისა თუ იმერლის, გურულისა თუ რაჭველის წარმოთქმა.

როგორც თავის ადგილას ითქვა, იდეალურია ის ენა, რომლის სიტყვიერი მხარე და წერა თუ სავსებით არ ემთხვევა ერთმანეთს, დაშორება მაინც მათ შორის მინიმალურია. ამ მხრივ ქართული ლიტერატურული ენა ბედნიერ გამოჩნდის წარმოადგენს. მაგრამ წარმოთქმის ელემენტების – ტემპის, რიტმის, მულოდის გამოხატვა წერაში ნვეულებრივ ვერ ხერხდება, ვერც ინტონაცია აისახება სრულად: ხმარებული პუნქტუაცია (სასვენი ნიშნები) ამას არ ემსახურება.

ლიტერატურული ენა საერთოა, ერთიანია, მაშასადამე, წარმოთქმაც ერთიანი, საერთო უნდა იყოს. ობიექტურად შეიძლება წარმოთქმის თვისებათა აღნიშვნა. ქართულ ლიტერატურულ ენას, როგორც ცნობილია, საფუძველად უძვეეს ქართლურ ენასთან, წარმოთქმის საფუძველს იგივე კილო უნდა უყვებოდეს. განსაზღვრებულია დებულება, რომ საერთო ქართული ლიტერატურული ენის წარმოთქმა ესაა საქართველოს სახელმწიფოებრივი, კულტურული და საზოგადოებრივი ცხოვრების ცენტრის - თბილისის - ქართველი ინტელიგენციის მკაფიო და დინჯი მეტყველება. შეფერილი დასავლურ კილოთა ტემპისა და ინტონაციის მხრივ¹ ეს წარმოთქმა უნდა ბატონობდეს არა მარტო სცენასა და სასწავლებლებში, არამედ დაწესებულებაში, საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და ოჯახებში.

წარმოთქმის მხრივ წესის დარღვევა შეიმჩნევა, მაგალითად, კითხვითი წინადადების ინტონაციაში. შეკითხვის გადმოსაცემად ორი საშუალება აქვს ქართულ ლიტერატურულ ენას. ესაა: კითხვითი სიტყვების (ვინ? რომელი? როგორი? სადაური? რამდენი? სად? როდის? რად? რისთვის? რატომ?) ან ნაწილაკების (ხომ? ნუთუ? განა?...) გამოყენება ან წინადადების ბოლოს ხმის აწვევა (ამაღლება).

თუ წინადადებაში გვაქვს კითხვითი სიტყვა ან ნაწილაკი, იგი ჩვეულებრივ წინადადების თავში დაისმის (იშვიათად კი შიგნით ან ბოლოს) და ხმის ამაღლებით წარმოითქმის: ვის კითხვები? რა თქვა? რამდენი კაცი იყო? მამულს საყვარელო, შენ რისდა აყვავდები? - კითხულობდა - ილია. ვინ დათვალოს ზღვაში ქვიშა და ან ცაზე ვარსკვლავები? ნუთუ მისაღებია? ხომ გესმის?

¹ გ. ახვლედიანი, სასცენო მეტყველების ზოგიერთი საკითხისათვის: საქართველოს თეატრალური საზოგადოების მოამბე, I, 1963, გვ. 5-6.

თუ კითხვითი სიტყვა არ არის წინადადებაში, მაშინ ხმის აწვეით წარმოითქმის ის სიტყვა (განსაკუთრებით მისი უკანასკნელი ხმოვანი), რომელსაც შეკითხვა ეხება და აქედან წინადადების ბოლოს დაისმის; თუ შემასმენელია შეკითხვებზე უკანასკნელს ჩვეულებრივ წინადადების ბოლოსაა, მაგრამ ზოგჯერ თავში ან შიგნით შეიძლება შეგვხვდეს; მაგ.:

„მოშორდი და სულ აქ მარტო ხარ?“

„შენ არა ხარ ბლაგიაშილი?“ „ვერ მიმასწავლებ კუდიგორის გზას?“ (ილია). ამისდა კვალობაზე გვაქვს „გუშინ განცხადება წაიკითხე?“ (იშვიათად) შეიძლება ასედაც: „წაიკითხე გუშინ განცხადება?“ ან კიდევ: „გუშინ წაიკითხე განცხადება?“ აქ შეკითხვა ეხება წ ა ი კ ი თ ხ ე - ს. მაგრამ თუ შეკითხვის საგანი იქნება გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა ან გ უ შ ი ნ, მაშინ ასე ითქმის: „წაიკითხე გუშინ განცხადება?“ „განცხადება წაიკითხე გუშინ?“

ამ წესის მიმსგავსებით ხშირად კითხვითსიტყვიან წინადადებაშიც ბოლოს უწვევენ ხმას და წარმოთქვამენ: ვის ეკითხები? რა თქვა? ვინ დათვალოს ზღვაში ქვიშა და ან ცაზე ვარსკვლავები? აქ წარმოთქმის დამახინჯებაცაა და აზრობრივი შეცდომაც. ასე შეიძლება ითქვას კითხვის შებრუნების, ჩაკითხვის დროს: როცა შეკითხვის სისწორეში გვინდა დავრწმუნდეთ, კითხვას შევუბრუნებთ: ვინ თქვა? და განვაგრძობთ: ვინ თქვა და ამხანაგმა და სხვა.

მიზეზი წარმოთქმის ამ ნორმის დარღვევისა მარტო მიმსგავსება არ არის. აქ უთუოდ მოქმედებს შეკითხვის გრაფიკული ნიშანი

(კითხვითი ნიშანი), რომელთანაც ხშირად ხდება ხმის აწვევა წიგნის კითხვის დროს კითხვითი ნიშნის გაუღუნით მასთან მეოფ სიტყვაზე ხმის ვამაღლებთ. ეს კი თვალსაჩინო ნიმუშია ნაწერის უკუღუნო მუდებისა წარმოთქმაზე.

ჩანს, უნდა ვიზრუნოთ იმისათვის, რომ დაწერილის ზეგაუღუნით წარმოთქმა არ დავამახინჯოთ.

ს ე ს ხ ე ბ ა

სესხება ენის გამდიდრების ერთ-ერთი საშუალებათაგანია.¹ არ არსებობს წმინდა ენა. ყოველი ენა მეტ-ნაკლები რაოდენობით შეიცავს სხვა ენიდან შემოსულ (ნასესხებ) სიტყვებს. რაც უნდა შეგნებულად ვიბრძოლოთ და ვეცადოთ უცხოურ სიტყვათა განდევნას, არ შეიძლება სხვა ენის ადრინდელი გაუღუნის კვალი მაინც არ დარჩეს ან ახალმა ნასესხებმა სიტყვებმა არ შემოუონოს ენაში. ახალი ვითარების, ახალი კულტურის ამსახველი სიტყვები ფართოდ ვრცელდება ყველა ენაში.

სესხება ხდება ხალხთა, სახელმწიფოთა პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური ურთიერთობის დროს. ეს ურთიერთობა შეიძლება იყოს ნებაყოფლობითი ან ძალმომრეობითი. ქართულ ენაში ხელშესახებად ასახულია ერთიც და მეორეც. კულტურული ურთიერთობის შედეგია ძველ ქართულში ბერძნული, სირიული ენებიდან ნასესხები (უმთავრესად რელიგიური ხასიათის) სიტყვები და გამოთქმები, ხოლო სპარსულთა, მონგოლთა, არაბთა თუ თურქთა ძალმომრეობის შედეგია სამოხვედრო, საზომ-საწყაოსა

¹ ესა და ზოგი სხვა საკითხი მოკლედია გადმოცემული ნენს ბროშურაში „ქართული ენის სიწმინდის დაცვისათვის“, თბილისი, 1964.

და ხარკის სახეობათა სახელწოდებანი, როგორცა: პირიანში, უჯიბი, ამირუჯიბი, სპასადარი... თაღარი, ბათმანი, ოყა... ხარკი, ბეგარა, ეღანი, კულუხი და სხვა მრავალი.

ქ რ ქ ე ნ უ ლ ი

სესხების გზა შეიძლება იყოს სხვადასხვა: სტეფანოსი, სეპირი გზით შემოსული სიტყვა წარმოთქმასა და მოსმენას ემყარება და ამიტომ სმენით აღქმული სიტყვა შეიძლება დამსხვებელი ენის ნორმებს დაექვემდებაროს და დასცილდეს პირველ წყაროს, ხოლო წიგნის გზით შემოსული ეყრდნობა დაწერილსა და წაკითხულს და ამის გამო განსხვავებას არ იჩენს, თუმცა შესაძლებელია წიგნური წარმოშობის უცხოური სიტყვა დროთა ვითარებაში შეიცვალოს და სეპირის იერი მიიღოს. მაგალითად, უთუოდ წიგნურია ძველ ქართულში სახელი „სტეფანოსი, ეპისკოპოსი“..., ხოლო სეპირი გზითაა შემოსული ან წიგნურია შეცვლილი, როცა ნახმარია „სტეფანე, ეპისკოპოსი“ და სხვ.

სესხება ხდება ჩვეულებრივ ენათა უშუალო კონტაქტის გზით ან არაპირდაპირ – სხვა ენის მეშვეობით. უკანასკნელ შემთხვევაში ნახევები სიტყვა დაქვემდებარებულია შუამავალი ენის ნორმებს და ხშირად სახეცვლილია. არის შემთხვევები, როდესაც სიტყვა რამდენიმე ენაში გაივლის და შემდეგ სხვა სახითა და შინაარსით უბრუნდება „მშობელ“ ან შუამავალ ენას. ამის ნინებული მაგალითი მოკვავს ა. შანიძეს მეცხრე საუკუნის ტექსტს დართულ გამოკვლევაში. სპარსული სიტყვა კ ი ო შ კ ი ქართულში დადასტურებულია IX საუკუნის ძეგლში. სპარსულიდან გადასულმა ამავე სიტყვამ თურქულში სახე იცვალა კ ი ო შ კ ი -ად, ხოლო აქედან ფრანგულში კ ი ო ს კ (kiosque) გახდა და ფრანგულიდან რუსული გზით ქართულში სხვა მნიშვნელობის სიტყვად დაბრუნდა киоск – კ ი ო ს კ ი. დღეს ქართულში ორი სხვადასხვა სიტყვა (კ ი შ კ ი და კ ი ო ს კ ი) ერთი და იმავე სიტყვისაგანაა მიღებული და ორივეს

ესმარობთ. ასეთი „ნახეტიალები“ სიტყვა არა ერთი და ორი მოიპოვება ენებში.

სესხებას განეკუთვნება კ ა ლ კ ი ც კ ა ლ ტ რ ა ნ ს რ ე ნ ე რ ე ნ უ ლ ი სიტყვაა და ენათმეცნიერებაში გულისხმობს სიტყვების უხეშკერძოებულ რთული სიტყვისა და გამოთქმის იმგვარად აგებას, როგორადაც სხვა ენაშია. მაგ.: კალკს წარმოადგენს ქართულში მრავალი სახელწოდება და ტერმინი: газоуловитель – აირსაჭერი, дымоотвод – კვამლსარინი, землечерпалка – მიწახაპია, парораспределение – ორთქლგანაწილება და ბევრი სხვა. ასეა წარმოქმნილი რუსულის მიხედვით: ავიაფოსტა, ავტოქარხანა, ანტისაბჭოთა, პარტგანათლება, პროფკავშირი და სხვა მრავალი. ასე წარმოიშვა ბერძნულის მიხედვით: ღვთისმშობელი, მთავარდიაკონი, ოქროპირი, ვერცხლის-მოყვარე და სხვ. გამოთქმათა კალკიც ბევრია: „როდეს თამაშობს“, „მოხსენებას აკეთებს“...

სესხება სიტყვებისა ენიდან ენაში ყოველთვის ხდება და მომავალში უფრო მეტიცაა მოსალოდნელი. მართალი იყო ილია, როცა წერდა: „ენის გამდიდრება სხვისა სიტყვებითა ენას არ დაამდაბლებს, თუ არ აამაღლებს... ორიგინალი, სენტიმენტალური და სხვანი მაგვარი სიტყვები... ქართული სიტყვები არ არის, მთელი კაცობრიობა კი ხმარობს... არც ჩვენთვის არის დასაძრახი, რომ ჩვენც ვიხმაროთ...“ მაგრამ სესხებას შეზღუდვა სჭირდება. როცა გ ვ ა ქ ვ ს ს ა კ უ თ ა რ ი ს ი ტ ყ ვ ა, მაშინ სესხება გაუმართლებელია.

უცხოური სიტყვა გადმოგვაქვს მაშინ, როცა საკუთარი არ მოგვეპოვება, ან უთარგმნით, თუ ამის საჭიროება იგრძნობა მნიშვნელობის ადვილად გაგებისათვის. ამით აიხსნება, რომ არავის უცდია უთარგმნა: აეროდრომი, ავტომობილი, კოსმონავტი, ლაურეატი, მონოპოლია, უნივერსიტეტი, ფაკულტეტი და სხვადასხვა. მაგრამ ბ ი ბ ლ ი ო თ ე კ ი ს პარალელურად თუ

ეხმარობთ წ ი გ ნ ს ა ც ა ვ ს, მ ა ნ უ ს კ რ ი კ ტ ი ს გ ე უ რ დ ი თ
 - ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ს, ა რ ქ ი ტ ე ქ ტ უ რ ა ს თ ა ნ - ხ ე უ
 რ ო თ მ ო ძ ღ ვ რ ე ბ ა ს... ან გვიან შემოსულ უცხოურ სიტყვებს
 შეეცვლით ადრე ნასესხებით. მაგ.: სარკინიგზო ტერმინს სიტყვა
 ფ ო რ მ ა ს - სიტყვით ბ ა ქ ა ნ ი, მ ე ტ ა ლ ს - ლ ი თ ო
 ნ ი თ, მ ი ნ ე რ ა ლ ს - მ ა დ ნ ი თ; ბ ა ლ ს - მ ე ჯ ლ ო
 ს ი თ და სხვა, ამით ჩვენი ენის სიმდიდრეს დავიცავთ და ენასაც
 არ გავაფუჭებთ.

დიდი სიფრთხილე გვმართებს კალკის დროსაც. აქ ხშირია
 ენის დამახინჯების შემთხვევები. რუსულ *налицо* -ს შესაბამისად
 გავრცელდა ს ა ხ ე ზ ე ა (მაგ.: „ორმოცი კაცი სახეზეა“).
 ტრიფონ ჯაფარიძის შენიშვნისა არ იყოს, კაცი სახეზე და მით
 უფრო ორმოცი არ შეიძლება იყოს. ასე არასწორადაა თარგმნილი:
 В основном - ძირითადადში (უნდა იყოს: ძ ი რ ი თ ა დ ა დ);
 ДОЖДЬ ИДЕТ, СНЕГ ИДЕТ - წვიმა მოდის, თოვლი მოდის! (შეიძლება
 მარტივად ითქვას: წ ვ ი მ ს; თ ო ვ ს; აკი ხალხურ ლექსშიც
 ასეა: „თოვს, თოვს, ხოშაკაკლავს...“); *берегись автомобиля* -
 „გაუფრთხილდით ავტომობილს“ (უნდა ვიხმართ: ე რ ი დ ე თ
 ა ვ ტ ო მ ო ბ ი ლ ს) და სხვა. (ბევრი ასეთი გამოთქმა აღნიშნული
 კქონდა სილოვან ხუნდაძეს, გაირჩა გაზ. „თბილისში“ და საკმაო
 რაოდენობით გასწორდა).

აქედან ჩანს, რომ უნდა ვეცადოთ - მონურად კი არ ვთარ-
 გმნოთ, არამედ გადმოვკეთ ქართულის ბუნების შესაბამისად,
 თანაც საჭიროების მიხედვით.

1 ქართულადაც ითქმის, მაგრამ მის გავრცელებას რუსული უწყობს
 ხელს. საერთოდ, გამოთქმათა მსგავსება სხვადასხვა ენაში თარგმანს არ
 ნიშნავს; მაგ. 'ხოვს კვონია, რომ „მშობლიური ენა“ თითქოს კალკია რუსული
 გამოთქმისა „родной язык“, ნამდვილად კი ბუნებრივი ქართულია

როგორ გადმოვიცხადო ნახესხები სიტყვები და საკუთარი სახელები?

ქართული

ნახესხებ სიტყვათა და საკუთარ სახელთა მგზავნი (სიტყვის) მოქმედებს ორი პრინციპი: ფონეტიკური და გრაფიკული.

პირველი (ფონეტიკური) პრინციპის თანახმად სიტყვა გადმოიცემა წარმოთქმის შესაბამისად; მაგ.: კ უ რ დ დ ე ლ ი, ვარაუდობენ, რომ წარმოშობით არის ყურგრძელი; ადესა - ვაზის ჯიშია, იზაბელა, შემოსულია ქ. ოდესიდან; ბ უ ღ ა ლ ტ ე რ ი, წარმომდგარია სიტყვისაგან *бухгалтер*; კ ა ზ ლ ო ვ ი ს ლექსები (ნახმარია ილია ჭავჭავაძის სტატიაში), ნაცვლად კ ო ზ ლ ო ვ ი ს ა და სხვ.

მეორე (გრაფიკული) პრინციპი გულისხმობს სიტყვის გადმოცემას დაწერილობის მიხედვით; მაგ.: გ ო დ უ ნ ო ვ - Годунов, ითქმის კ ი გ ა დ უ ნ ო ვ; გერმ. Heine - წერდნენ დ ე ი ნ ე, ხ ე ი ნ ე, გ ე ი ნ ე-ს, წარმოითქმის კ ი პ ა ი ნ ე; ფრანგ. Marat - მარატ, ფრანგები წარმოთქვამენ მ ა რ ა და სხვ.

ძველ ქართულში გაბატონებული იყო ფონეტიკური პრინციპი. ამიტომ ბერძნული ხ ქართულში გადმოიცემოდა ძველ და მოგვიანო პერიოდში ქ-დ წარმოთქმის მიხედვით; მაგ.: ქორონიკონი, სქემა, სტომაქი, იქედნე, პასქა, პატრიარქი... აქაია, ანტიოქია, ქრისტე, აქედან მიღებულია: ქრისტეანი, ქრისტეფორე, ქრისტინე, ქრისტესია (კუთხურ მეტყველებაში ქიტესა, ქიტიაშვილი) და სხვ.

ბოლო საუკუნეებში მოქმედებდა გრაფიკული პრინციპი. ამის შესაბამისად იხმარებოდა გვარები ბ რ ო ს ე ტ ი (ფრანგულად წარმოითქმის: ბროსე), გ ე ტ ე (ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებში“ რუსული დაწერილობის მიხედვით Гёте), ასევე რუსულის მიხედვით: ესტეტიკა, გიგიენა, გიპნოზი, გონორარი და სხვა ც ბევრი.

ზეპირი გზით შემოსული სიტყვები, რა თქმა უნდა, წარმოთქმის შესაბამისი იყო. ამიტომ იხმარებოდა: აფიცერი (აფიცარი), კამისია, იარანალი (=გენერალი) და სხვ.

ამჟამად დამკვიდრებულია ძირითადად ფონეტიკური, სრულჯერ გრაფიკული, მაგრამ, ტრადიციის გამო, პარალელურად – ნარევი პრინციპიც: ფონეტიკურ-გრაფიკული. ფონეტიკური პრინციპის შესაბამისად ვამბობთ და ვწერთ: რ ა ი ნ ი (გერმანულად იწერება რეინ), კ ა კ ე ლ მ ა ი ს ტ ე რ ი (გერმ. Kapelmeister)... გრაფიკის (დაწერის) მიხედვით: იტალიურად იწერება Alighier, Adagio, Boccaccio, მაგრამ ითქმის და უნდა ვწერთ: ალიგიერი, ადაჯო, ბოკაჩო... წარმოთქმისა და დაწერის მიხედვით: გოეთე (Goethe), ალფიოროვ (Алфёров), ყ ა ვ ა (სპარს. კაჰვა, არაბ. კაჰვათუნ) და სხვა.

არსებითი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ტრადიციას, როდის და საიდანაა შემოსული სიტყვა და როგორი გავრცელება პოვა მან. ნახესხები სიტყვა, თუ ეს ადრიდანვე დამკვიდრებულია და მასობრივად გამოყენებული, თუნდაც უკანონო იყოს, დარჩება ენაში. ასეთია: ფერშალი (Фельдшер), ლატარია (лотерея), კანფეტი (конфета), კაპიკი (копейка), ფარანი (Фонарь ბერძნ. ფანარიონ), აფთიაქი (ბერძნ. აპოთეკე), ხარიტონი, ხარლამპი, ვალტერ სკოტი და სხვ.

ამჟამად საკუთარ სახელთა გადმოცემის დროს უნდა ვიხელმძღვანელოთ ფონეტიკური (და ზოგჯერ ფონეტიკურ-გრაფიკული) პრინციპით.

ა) თუ საკუთარი სახელი საერთოა ქართულთან, მას ვიხმართ ქართულის თანახმად Алексей – ალექსი, Георгий – გიორგი, Амвросий – ამბროსი, Павел – პაველ, Матвей – მათე და სხვა, მაგრამ თუ თვალსაჩინოდ დაშორებულია, მაშინ გადმოიცემა იმ ენის წარმოთქმის შესაბამისად, საიდანაც შემოდის; მაგ.: თურქული

ი ს კ ა ნ დ ე რ (=ალექსანდრე), უკრაინული მ ი კ ო ლ ა (=Николай), ფრანგული პ ო ლ (= პავლე), ე ო ზ ე ფ (= იოსები), ინგლისური დ ე კ ი დ (= დავითი), იტალ. ჯ ო ვ ჟ ე რ ე ფ ა ნ დ ე რ (=იოანე), ფრანგული ჟ ო რ ჯ ინგლისური ჯ ო რ ჯ ე რ ე ჯ ე რ (=გიორგი) და სხვა.

ბ) ტრადიციით გადმოცემული უცვლელად დარჩება: პიუგო, ბეთპოვენი, ნიკოლოზი, გრიგოლი... მოსკოვი და სხვ.

ბერძნული და ლათინური წარმოავლობის სიტყვათა გადმოცემა ქართულში

ხ გადმოიცემა **ქ**-თი. ბერძნული და ლათინური **ხ** წარმოითქმოდა **ქ**-დ და ასედაც არის გადმოცემული: არქაული, სტიქიონი, ქრონიკა, ქრესტომათია... და ამათ მსგავსად წინათ რუსული გზით **ხ**-თი შემოსული სიტყვებიც **ქ**-თი ითქმის და იწერება:

ბრონქები, ბრონქიალური...

ტექნიკა, ტექნიკუმი, პოლიტექნიკური, პოლიტექნიზაცია, ტექნოლოგია...

ფსიქიკა, ფსიქოლოგია...

და ასე: ექინოკოკი, ექო, იქთიოზავრი, იქთიოლოგია, სპიროქეტა, ქოლერა (=cholera) ქორდა და სხვ.

th = თ, t = ტ

ბერძნული **თ** და ფრანგული და გერმანული **th** გადმოცემულია ქართულში **თ**-თი, ხოლო **ტ** - **ტ**-თი; მაგ.: აპათია, სიმპათია, ანტიპათია, დითირამბი, ეპითეტი, ენთუზიასტი, კათეტი... გერმ. დოროთეა...

მაგრამ : ეტიმოლოგია, ტერმინი, ტერმინოლოგია და ასე. ფრანგ-ბატალიონი, კაბინეტი და სხვ.

h = ჰ

ერონენული
ნიგლინისეჰა

ბერძნულსა და ლათინურში, აგრეთვე გერმანულსა და ინგლისურში დაწერილი **h** (ჰ) ქართულში გადმოდის ჰ-თი; მაგ.: პიდროლოგია, ჰიბრიდი, ჰიპნოზი, ჰიპოთეზა... პალსტუხი, პოფმარშალი, ჰამბურგერი, ჰეგელი, მაგრამ რუსულში დამკვიდრებული გ ე რ ც ე ნ ი გ-დ დარჩა.

gu = კუ

გერმანულ-რუსული გზით შემოსული ლათინური სიტყვების **კუ** გადმოცემულია უცვლელად არა მარტო სიტყვებში კვადრატი, ლიკვიდაცია, არამედ სხვა შემთხვევებშიც: ადუკვატი, ადუკვატური, აკვარელი, აკვარიუმი; ეკვივალენტი, კვორუმი, კვანტი და სხვ. ასეა იტალიური, ფრანგული, გერმანული სიტყვების მართლწერაც: კვინტეტი, კვარცი და სხვ.

ks = ქს, ps = ფს

ქს და **პს** კომპლექსების შემცველი ბერძნული სიტყვები ეფარდება ქართულ **ქს** და **ფს** კომპლექსებს და ასედაც ითქმის და იწერება: ექსორია, ქსესტი, ჰექსამეტრი... ელიფსი, ფსიქოლოგია, ფსორიაზი და სხვა. ასე გადმოიცემა სხვა ენებიდან (ლათინურიდან, ინგლისურიდან, რუსულიდან...) ნასესხები სიტყვებიც: ლათინურ-ინგლისური ე ქ ს კ ა ვ ა ტ ო რ ი, ფრანგ. ე ქ ს პ ე რ ტ ი ზ ა; რუსული ქალაქი ფ ს კ ო ვ ი და სხვ.

არის შემთხვევები, რომ **ქს** იქცა ქართულში **გზ** კომპლექსად და ასედაც იხმარება სიტყვებში: ეგზამენი (უმჯობესია ეთქვას და ვწეროთ გ ა მ ო ც დ ა), ეგზემპლარი (უფრო მისაღებია ც ა ლ ი), ეგზოტიკა, ეგზოგამია.

ასევე იქცევა პშ და პც ქართულ ბუნებრივ კომპლექსთა შესაბამისად ფშ, ფც-დ: ფ შ ი ბ ი შ ე ე ს კ ი, ლ ა ფ შ ი ნ დ...
 ლ ა ი ფ ც ი გ ი, კ ო ნ ც ე ფ ც ი ა, ტ რ ა ნ ს ე რ ი ს ფ შ ი კ
 და სხვ. ბიბლიოთეკა

გერმანული ei-ს შემცველი სიტყვები

გერმანული, რუსული და ქართული ა ხმოვნის შესწავლით გამოირკვა, რომ რუსული ა შეესატყვისება გერმანულ ა-ს, ხოლო ქართული ა - გერმანული ei დიფთონგის ა-ს. ამიტომ გერმანული ეი, რომელიც წარმოითქმის აი-დ, ზუსტად შეეფარდება ქართულ აი-ს და ასედაც უნდა გადმოიცეს (ს. ჯანაშია). ამიტომ გვაქვს: „აინშტაინი, ლაიბნიცი, ცვაიგი, ჰაინე... ვაიმარი, ლაიფციგი, რაინი... ლაიბგვარდია, რაიხსტაგი, ცაიტნოტი, მაისტერი“ და ამის შემცველი „ბალეტმაისტერი, გროსმაისტერი, კაპელმაისტერი, ქორმაისტერი“...

მაგრამ რუსული ენის ნორმებს დაქვემდებარებულ და დამკვიდრებულ გერმანული წარმოშობის სახელებსა და გვარებში ეი დარჩება: ეიზენშტეინი, ბრონშტეინი, რუბინშტეინი... პოლიცმეისტერი და სხვ.

ქონების (კუთვნილების) გამოსახატველ სიტყვათა წარმოება

ქართულში ქონების (კუთვნილების) გამოსახატავად სხვადასხვა ბოლოსართია გამოყენებული (-იან, -ოვან, -ოსან, -იერ, -ედ და სხვ.).

ყველაზე უფრო გავრცელებულია იან. იგი დაერთვის რან-
ხმოვნით ან ხმოვნით დასრულებულ ფუძეს.

მაგალითად: -იან ბოლოსართის დართვის შემთხვევაში
დასრულებული ფუძე ან უცვლელად რჩება (ცოდნ-^ა - ცოდნ-^ა იანი,
შვილ- - შვილ-იანი-ი, ხარ- - ხარ-იანი-ი, ყურ- - ყურ-იანი-ი...), ან
ფუძის წინაგანი ხმოვანი ა თუ ე იკარგება, ხოლო ო იქცევა უ-
(ქმარ- - ქმრ-იანი-ი, კედელ- - კედლ-იანი-ი, ნიორ- - ნივრ-იანი-ი...).

ამავე -იან სუფიქსის გამოყენებისას ფუძის ბოლო ხმოვანი
-ა თუ -ე იკვეცება (კოკა - კოკ-იანი-ი, ფხა - ფხ-იანი-ი, ტყე -
ტყ-იანი-ი, მზე - მზ-იანი-ი...)

-იან- დაბოლოების შემცველია ცნობილ ნაწარმოებთა სახე-
ლებიც: თამარიანი, ამირანდარუჯანიანი, დავითიანი და სხვები.
ეს სახელები გამოხატავენ, თუ ვის მიეძღვნა თხზულება, ვის
შესახებ ან ვის მიერაა დაწერილი.

მაგრამ ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი თუ არ იკვეცება (ასეთია
ზოგჯერ -ა), მაშინ ქონების სუფიქსად იხმარება -ან: კობა - კო-
ბა-ანი-ი, ოთარა - ოთარა-ანი-ი („ოთარაანთ ქერივი“), სოსიკა -
სოსიკა-ანი-ი, მეხოტბე შავთელის ნაწარმოები აბდულმეხიანი
(ა ბ დ უ ლ მ ე ს ი ა ნი შნავს „მეხიის, ქრისტეს მონას“).

ამ უკანასკნელ წესს ექვემდებარება -ია-ზე დასრულებული
სახელებიც, რომელთაც ბოლო -ა ეკვეცებათ და -ან სუფიქსი
დაერთვით. ასეთია ქართულში დამკვიდრებული მაგალითი:

ჭ ი ა - ჭ ი-ანი-ი (ჭიანი ვაშლი), აქედან: ჭიანობა, ჭიანდება,
დაჭიანება, დაჭიანებული.

ასევე: ს ე ი ა (=ფშაღა) - სვიანი („სვიანი ღუდი“: „შეხვი,
მინდიაჲ, ეტყვიან, კაი ღუღია, სვიანი“. ვაჟა)

-ოვან, -ოსან

ქონების (კუთვნილების) გამოხატველი სხვა სუფიქსებიც იწვე-
ვენ ფუძეში ცვლილებებს, კერძოდ -ოვან, -ოსან ბოლოსართების

გამოყენებისას შეიძლება ამოვარდეს ფუძის შინაგანი ან ე
ხმოვანი ან ო გადაიქცეს ვ-დ, ხოლო ბოლოკიდური ხმოვანი ან
-ე მოეკვეცოს; მაგ.:

-ოსან ბოლოსართის დართვისას ვიღებთ:

კალამი - კალმოსანი

მედალი - მედლოსანი (თუმცა გაბატონებულია მ ე დ ა ლ -
ო ს ა ნ ი)

ჩოხა - ჩოხოსანი, ფრთა - ფრთოსანი და სხვ.

-ოვან:

თელა - თელოვანი

კლდე - კლდოვანი

მხცე - მხცოვანი და სხვ.

ან ფუძის ვ იკარგება ხმოვანთა შორის ამ სუფიქსთა წინ:

ვეფხის ტყავი - ვეფხისტყაოსანი

პატივი - პატიოსანი, პატიოსნება

თავი - თაოსანი, თაოსნობა

შავი - შაოსანი

ნავი - ნაოსნობა და სხვ.

შდრ. (მრავალრიცხვი -) მ რ ა ვ ა ლ რ ი ც ხ ო ვ ა ნ ი,
მაგრამ სხვა შემთხვევაში ფუძის თანხმოვნის მომდევნო ვ
შემონახულია -ო ვ ა ნ სუფიქსის წინ: ჩირგვი - ჩირგოვანი,
ძარღვი - ძარღოვანი და სხვ.

მკრეფავი თუ მკრეფი

ბოლო ხანებში მკვიდრდება თანამედროვე ქართულში უ ს -
წ ო რ ო დ ნაწარმოები მიმდებობის ფორმები, როგორიცაა:

მკრეფავი (ჩაის მკრეფავი, ყურძნის მკრეფავი)

მწველაღვი (მწველაღვი ქალი)

მწმენდაღვი (ფეხსაცმლის მწმენდაღვი)

და ამათ მსგავსად: მკვნეტავი, მხხვლეტავი, მხხრეტავი, მხერეტავი და სხვებიც: მწონავი, მხედნავი და მისთანანი.

ეს ფორმები წარმოქმნილია -ავ ბოლოსართიდან -ავთაგან ნაწარმოებ მიმღეობათა მსგავსად (ანაბრებულად) რიცხაა:

ბეჭდავ - მბეჭდავი

ღარავ - მღარავი

ზეურავ - მზეურავი

ყვინთავ - მყვინთავი

კერავ - მკერავი

ცურავ - მცურავი

კაზმავ - მკაზმავი

ხერხავ - მხერხავი და სხვ.

კეუბავ - მკეუბავი

თუ -ავ სუფიქსი არ მოეპოვება ზმნას, მაშინ მისგან წარმოქმნილ მიმღეობას ან სულ არ უნდა სუფიქსი, ან დაერთვის -ელ, ზოგჯერ -არ ბოლოსართი; მაგ.:

კვეთ - მკვეთ-ი, მკვეთ-ელ-ი, მყოფადის მიმღეობაში:

საკვეთ-ი, საკვეთ-ელ-ი

კვეც - მკვეც-ელ-ი; საკვეცი, მოსაკვეცი, შესაკვეცი

ტეხ - მტეხი, გამტეხი; სატეხი, სატეხელი

ჩეხ - მჩეხი, გამჩეხი, დამჩეხი; საჩეხი

ჩენ (იჩენ) - მჩენ-ი, მჩენელი; საჩენი, საჩენელი

წერ - გადამწერ-ი, დამწერ-ი, ჩამწერ-ი, მწერ-ელ-ი;

საწერი, საწერელი და სხვ.

-ავ სუფიქსი არ მოეპოვება ფუძედრეკად (ხმოვანმონაცვლელ) ზმნებს, როგორიცაა: გლეჯ-ს - გლეჯ-ა, გრეხ-ს - გრიხ-ა, დრეკ-ს დრიკ-ა, დღეებ-ს - დღეებ-ა, კრეფ-ს - კრიფ-ა, ელეტ-ს - ელიტ-ა, ჭელეტ-ს - ჭელიტ-ა და სხვებს. მაშასადამე, არც ერთ მათგანს არ უნდა ჰქონდეს -ავ ბოლოსართი მიმღეობაშიც. ამის კვალობაზე სწორი ფორმა იქნება:

(კრეფ-ს - კრიფ-ა) - მკრეფი, მომკრეფი, მკრეფელი; საკრეფი

(ჩაის მკრეფი ქალი, ჩაის საკრეფი მანქანა)

- (კვნეტ-ს - კვნიტ-ა) - მკვნეტი, მკვნეტელი (რკინის მკვნეტი); საკვნეტი.
- (წმენდ-ს - წმინდ-ა) - მწმენდი, გამწმენდი, მწმენდელი; საწმენდი
- (ჩხვლეტ-ს - ჩხვლიტ-ა) - მჩხვლეტი, მჩხვლეტელი; საჩხვლეტი
- (ჩხრეკ-ს - ჩხრიკ-ა) - მჩხრეკი, დამჩხრეკი, მჩხრეკელი; საჩხრეკი
- (ხვრეტ-ს - ხვრიტ-ა) - მხვრეტელი; დასახვრეტი

ასეა საკმაოდ ბევრი მაგალითი:

- გლეჯ-ს - მგლეჯ-ი, წამგლეჯი; საგლეჯი
- გრეხ-ს - დამგრეხი; საგრეხი
- დრეკ-ს - დამდრეკი; სადრეკი, მოსადრეკი
- დღეებ-ს - მდღეებელი; სადღეებელი
- ელეტი-ს - გამელეტი; გასაელეტი
- წვეტი-ს - გამწვეტი; გასაწვეტი
- ჭვრეტი-ს - მჭვრეტი, მჭვრეტელი; საჭვრეტი
- ჭყლეტი-ს - გამჭყლეტი, გამჭყლეტელი; საჭყლეტი
- ზელ-ს - დამზელი, მზელელი; საზელი და სხვ.

-ავ არა აქვს აგრეთვე -ი დაბოლოებიან ზმნებს, მაშასადამე, მიმდებარეობს არ უნდა იყოს -ავ და უნდა ვთქვათ და ეწეროდ:

- წველ-ი-ს - მწველელი, გამომწველი; საწველი, საწველელი
- ხედნ-ი-ს - გამხედნი, მხედნელი; სახედნი
- წონ-ი-ს - ამწონი, გადამწონი; საწონი და სხვ.
- ამდენად, უნდა გასწორდეს მწერლობაში ნახმარი

უ მ ა რ თ ე ბ უ ლ ი

მ ი მ ლ ე ო ბ ე ბ ი

მ ა რ თ ე ბ უ ლ ი

- (მკბუნავი)..... მკბუნელი, მკბუნარი
- (მკვეთავი)..... მკვეთი, მკვეთელი
- (მკვნესავი)..... მკვნესი, მკვნესარი, მკვნესარე
- (მქეჯნავი)..... მქეჯნი, მქეჯნელი
- (მჩქეფავი)..... მჩქეფი, მჩქეფარე
- (მჭკეპავი)..... დამჭკეპი, მჭკეპარე და სხვები.

წესი მარტივია: -**ა**ვ არ შეიძლება იყოს მიმღეობაში, თუ ის ზმნის აწმყოს ფორმაში არ არის. ასეთებია: ხმოვანმონაცვლე (ფუძედრეკადი), -**ი** ბოლოსართიანი და უსუფიქსო (ერთფუძიანი) ზმნები (გრეს - გრიხ; წონ-ი; ტეხ...).

მოდიმარი თუ მომდიმარი?

სიტყვაწარმოებას განეკუთვნება მიმღეობის წარმოქმნაც. აქ განვიხილავთ მხოლოდ **მო-** - **არ** აფიქსებით მიღებულ სახელებს: **ოცინ-ის - მ ო ც ი ნ ა რ ი**, **უძღუ-ის - მ ო ძ ღ უ ა რ ი** და ასე: **მ ო ნ ხ უ ბ ა რ ი** (აქედან **მ ო ნ ხ უ ბ ა რ ი ძ ე** - ალექსანდრე ყაზბეგის ფსევდონიმი), **მ ო ქ უ ხ ა რ ი**... თუ ზმნის ფუძეში რ არის, მაშინ დისიმილაციის (გადამსგავსების) გამო აფიქსებია **მო-** - **ალ**: **მღურ-ის - მ ო მ ღ ე რ ა ლ ი**, **ტირ-ის - მ ო ტ ი რ ა ლ ი**, **მ ო ბ უ რ თ ა ლ ი** და სხვა. მაშასადამე, უნდა ვისმართო: **მ ო ლ ი მ ა რ ი** (ვინც იღიმება), **მ ო ნ ი ნ ა რ ი** (რაც ნანხ), **მ ო ნ ი ვ ა რ ი** (ვინც ნივის)... ამდენად არაა **მ ა რ თ ე ბ უ ლ ი** **მ ო მ ღ ი მ ა რ ი**, **მ ო მ ნ ი ნ ა რ ი**, **მ ო მ ნ ი ვ ა რ ი**...

არ უნდა ავურიოთ **მო-** - **არ** აფიქსებიან მიმღეობაში **მო-** ზმნისწინიანი და **მ-** - **არ** პრეფიქს-სუფიქსიანი მიმღეობა, როგორცაა, მაგ.: **მ ო მ ღ გ ა რ ი**, **მ ო მ ღ ე ვ ა რ ი**, **მ ო მ-**

თ ბ ა რ ი, მ ო მ კ ვ დ ა რ ი, მ ო მ ს კ დ ა რ ი, მ ო მ ტ
 ე დ ა რ ი, მ ო მ ც დ ა რ ი, მ ო მ წ ვ ა რ ი, მ ო მ წ ე დ ა
 რ ი, მ ო მ ჭ კ ნ ა რ ი, მ ო მ ხ დ ა რ ი, მ ო მ ჯ კ ნ ა რ ი, მ ო მ
 დისიმილაციით: მ ო მ ხ რ ნ ვ ა ლ ი და სხვა. ამის შემდეგ
 ზმნას აქვს მო- ზმნისწინი (პრევერბი) და მისი მოცილებლა ბევრგან
 შეიძლება: მ დ გ ა რ ი, მ დ ე ვ ა რ ი, მ კ ვ დ ა რ ი, მ ჭ კ ნ ა
 რ ი... ან ზმნის ფორმა მო-თი იხმარება: მომდგარი=ვინც ან რაც
 მო-ადგა, მომდევარი=ვინც მოსდევს, მ ო მ თ ბ ა რ ი=რაც მოთბა
 და სხვა. ამათი მიმსგავსებით მ გაჩნდა მ ო მ ღ ი მ ა რ და
 მსგავს მაგალითებში.

აქედან ჩანს, რომ სწორი ფორმებია: მ ო ღ ი მ ა რ ი, მ ო
 ნ ი ნ ა რ ი, მ ო ნ ი ვ ა რ ი (ან მ ო მ ნ ი ვ ა ნ ი), მ ო ტ ო
 რ ა ლ ი (=ვინც ტირის, ვინც დასტირის), მაგრამ მ ო მ ტ ო რ ა
 ლ ი (=ვინც მო-ტირის).

მოქმედი თუ მომქმედი?

ორად ორი მიმღეობაა, რომელთაც აწარმოებს მო- პრეფიქსი
 და -ედ სუფიქსი: ერთია მ ო ქ მ ე დ ი და მეორეა მ ო რ ბ ე დ ი.
 ამათგან პირველს ჩაერთო მიმღეობათა ანალოგიით მ და წარმოიშვა
 უკანონო ფორმა მ ო მ ქ მ ე დ ი. მაგრამ როგორც არ ითქმის
 მ ო მ რ ბ ე დ ი, ისევე არ შეიძლება ვთქვათ მ ო მ ქ მ ე დ ი,
 ერთადერთი მართებული და ძველიდანვე გავრცელებული ფორმაა
 მო-ქმედი. აქედანაა წარმოქმნილი: მ ო ქ მ ე დ ე ბ ა, მ ო ქ მ ე
 დ ე ბ ი თ ი, ს ა მ ო ქ მ ე დ ო, უ მ ო ქ მ ე დ ო, უ მ ო ქ მ ე
 დ ო ბ ა... ეს ნაწარმოები სახელებიც ნათლად გვინვენებენ, რომ
 მ ო მ ქ მ ე დ ი შეუძლებელია გამოვიყენოთ, თორემ გვეჩნებოდა მ ო მ
 ქ მ ე დ ე ბ ა, ს ა მ ო მ ქ მ ე დ ო, რაც არსად არ გვხვდება.

აღსანიშნავია, რომ უახლეს ქართულში მო- გაიგეს ზმნისწინად

და მისი ნამოცილებით შექმნეს ტერმინები: ქ მ ე დ ო ბ ა ქ მ ე
დ ო ბ ა, ქ მ ე დ ო ბ ა (ქ მ ე დ ო ბ ს). მართალია, ეს
ტერმინები არაა კანონიერად ნაწარმოები, მაგრამ იმდენად გავრცელებული
ფუხი, რომ მათ წინააღმდეგ ბრძოლა ამოუ გამძვინვარებულა

მხოლოდობითი თუ მხოლოდობითი?

სახელთა გრამატიკული რიცხვის კატეგორიის გამოსახატავად
იხმარება ორი ტერმინი: მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი და მ რ ა ვ ლ ო
ბ ი თ ი. მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი შ ი ო რ ი ო გამართლებულია
იმით, რომ ურთი ო ამოსავალი ფუძისაა, მეორე ო კი -ობა
სუფიქსისა. ასეა წარმოქმნილი სხვა სახელებიც:

მარტო - მ ა რ ტ ო ბ ა, უცხო - უ ც ხ ო ბ ა, კალო
- კ ა ლ ო ბ ა, კერძო - კ ე რ ძ ო ბ ა (აქედან კ ე რ ძ ო
ბ ი თ ი), გოგო - გ ო გ ო ბ ა („გოგოობა და ბიჭობა“ =
გოგო-ბიჭები)...

შესაძლებელია პრეფიქსთან ერთად -ო სუფიქსი დაერთოს
და ორი ო გვექნეს: უცხო - ს ა უ ც ხ ო ო, ბოლო - ხ ა ბ ო ლ ო ო,
უბოლო - უ ბ ო ლ ო -დ. მაშასადამე, სავსებით კანონზომიერად არის
ნაწარმოები მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი, რომელსაც ჩვენი გრამატიკოსები
იყენებდნენ ტერმინად (ს. დოდაშვილი - 1830 წ., კლ. იოსელიანი
- 1840 წ., დიმ. ყიფიანი - 1882 წ., თ. ჟორდანიანი - 1889 წ. და
სხვები) ბოლო ხანებამდის.

უკანასკნელ, აკაკი შანიძემ შემოიღო მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი ს
მიმსგავსებით ფორმა მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი (ურთი ო-თი). დღეს ეს
ფორმა (მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი და მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი) ორივე
ხმარებაშია და არ იცის კაცმა, რომელი მათგანი დამკვიდრდება
საბოლოოდ.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი ფორმა ჯერ კიდევ

ანტონმა გამოიყენა თავის გრამატიკაში (1767 წელს), მაგრამ მიუხედავად ანტონისა და მისი გრამატიკის უდიდესი წარმატებისა, იგი ამ სახით არ უხმარიათ.

ეროვნული

ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ თუ -ო-ს გამოყენება სუფიქსი დაერთო, ორივე ხმოვანი (-ო-ე) დარჩება (გაუბრალობა, განმარტობა, განმხოლოებული...), ხოლო უქონლობის სახელს თუ -ობა დაემატა, მაშინ მართო ერთი -ო იხმარება: უგულო - უ გ უ ლ ო ბ ა, უგეგმო - უ გ ე გ მ ო ბ ა, უსახლკარო - უ ს ა ხ ლ კ ა რ ო ბ ა, უყურადღებო - უ ყ უ რ ა დ დ ე ბ ო ბ ა, უთანახვრო - უ თ ა ნ ა ხ ვ ო რ ო ბ ა და სხვ.

მიუხედავად ამისა, უნდა დარჩეს მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი, როგორც სწორი, ისტორიულად მართებული და გაერცვლებული.

სინონიმურ სიტყვათა ხვარებისათვის წმინდა თუ სუფთა?

ქართულში, როგორც სხვა ენებში, ბევრი სინონიმური სიტყვა მოგვეპოვება: სვე, ბუდი და იღბალი, შიშველი და ტიტველი, სინდისი და ნაშუსი, ტყირპი და ელენტა, თირკმელი და ჭაჭა, ტირიფი და ნურგი და სხვა მრავალი. ამათ მოგვაგონებს თანამედროვე ქართულში წ მ ი ნ დ ა და ს უ ფ თ ა. მაგრამ სხვა სინონიმურ სიტყვებთან მართლმეტყველებისა და მართლწერის საკითხი თუ საერთოდ ან თუ მწვავედ არა დგას, წ მ ი ნ დ ა და ს უ ფ თ ა საგანგებო განხილვასა და კუთვნილი ადგილის მიჩენას მოითხოვს.

ძველ ქართულში მხოლოდ წ მ ი დ ა იხმარებოდა და მას სამი მნიშვნელობა ჰქონდა: ეს იყო: ა) წმინდანი (святій წმიდა გიორგი, წმიდა შუშანიკ); ბ) წმინდა (წმინდა სული, წმინდა სახელი,

წმინდა გრძნობა და გ) სუფთა (წმინდა სამოსელი) უკანასკნელი
 მნიშვნელობა (სუფთა) დღესაც შემონახულია სიტყვებში: გაწმენდა,
 გადაწმენდა, დაწმენდა და გამოთქმებში: იატაკის წმენდა,
 ფეხსაცმლის (ტანისამოსის) გაწმენდა, იარაღის გაწმენდა,
 (გზის, ყანის, მიწის) გაწმენდა... ფეხსაცმლის მწმენდელი (და არა
 მწმენდავი), დაგვიღ-დაწმენდილი, დაწმენდილ-დარეცხილი,
 დაწმენდილ-დასუფთავებული და სხვ.

მოგვიანებით შემოვიდა იმავე მნიშვნელობის სიტყვა ს უ ფ თ ა.
 ვარაუდია, რომ იგი სპარსულიდანაა ნახესხები. ძველ ქართულსა
 (IX-X საუკუნის სახარებაში) და „ვეფხისტყაოსანში“ ეს სიტყვა
 არ იხმარება. იქ ყველგან წ მ ი დ ა გვხვდება. შემოსული სიტყვა
 რომ დამკვიდრებულიყო ენაში, მას მანამდე არსებული სიტყვა
 უნდა ამოეგდო, დაეკარგა, ან მნიშვნელობაში ცვლილება უნდა
 შეეტანა. ასედაც მოხდა: ორივე სიტყვა დარჩა ხმარებაში, მაგრამ
 მნიშვნელობაში თვალსაჩინო სხვაობა განიდა. ეს განსხვავება
 კარგად აქვს აღნიშნული სულხან-საბა ორბელიანს თავის ლექს-
 სიკონში. მისი ახსნით წ მ ი ნ დ ა შეიძლება იყოს ნაკურთხი
 პური, ღვინო, წყალი, ზეთი, კურთხევით გაწმენდილი ადამიანი,
 მაგრამ ს უ ფ თ ა ითქმის იმაზე, რაც განიბანება ან გაირეცხება
 (სამოსელი, ჭურჭელი).

აქედან ჩანს, რომ ს უ ფ თ ა ა, რაც არაა ბინძური, ჭუჭყიანი,
 რასაც მტვერი, ტალახი, ჭუჭყი, ქონი, ენგი და მსგავსი რამ არა
 აქვს და, თუ აქვს, ბანით, რეცხვით, წმენდით მოხცილდება,
 მოგიენური საშუალებით მოშორდება.

წ მ ი ნ დ ა ა „უცოდველი“, ფაქიზი, შუერვეელი, შუერვენელი,
 კამკამი, დარკვეული, დარსუელი; მაგალითად, შეიძლება იყოს წ მ ი ნ
 დ ა ა დ ა მ ი ა ნ ი (ზნით ქცევით, საქმიანობით), წ მ ი ნ დ ა
 ა დ გ ი ლ ი (ნაკურთხი, სალოცავი ადგილი), წ მ ი ნ დ ა
 (შუერვეელი) დ ვ ი ნ ო, წმინდა ხანთელი, წმინდა (კ ა მ კ ა მ ა)
 წყალი, წმინდა გრძნობა და სხვადასხვა.

მხატვრული ლიტერატურისა და პრესის ენაში, სამწიგნობროდ, ეს ორი განსხვავებული მნიშვნელობის სიტყვა არეულია. შეიძლება შეტივ ითქვას, ვკარგავთ ქართულ სიტყვას „სუფთა“ და ვამკვიდრებთ, ვაბატონებთ გვიან შემოსულ, ნებისმიერ სიტყვას ს უ ფ თ ა ს. ამის გამო უკანასკნელს ვხმარობთ შეუფერებლად, უადგილოდ. საამისო ნიმუშები ბლომად მოიპოვება ლექსებსა და მოთხრობებში, პრესაში: „საქართველოს სუფთა ზეცა“; „ხმა რაკრაკა, სუფთა, ტკბილი“; „სამშობლო... მორთული და სუფთა გექონდეს“; „სუფთა ქცევამ ყველა შეარიგა“, „სცენაზე იხმოდა სუფთა და გამართული ლიტერატურული ენა“; „იმატა სუფთა გამარჯვებათა რიცხვმა“; „მიხა... სუფთა ქცევისაა და მარტივ ცხოვრებას მისდევს“; „სუფთა გრძნობა“ და სხვა მრავალი.

ეს არევა გამოწვეულია იმითაც, რომ ორივე სიტყვა რუსულად აღნიშნავს чистый-ს და თარგმნიან უმეტესად ს უ ფ თ ა დ: чистый вес სუფთა წონა, чистая победа სუფთა გამარჯვება და სხვა.

არის შემთხვევები, როცა ორივე სიტყვა მსაზღვრელად პარალელურად შეიძლება ვიხმაროთ, მაგრამ არა ერთმანეთის მონაცვლედ, არამედ თავისი განსხვავებული მნიშვნელობით: „სუფთად შენახული ეზო-ყურე“ და „წმინდად შენახული ზნეჩვეულება“; „სუფთა ადამიანი“ და „წმინდა ადამიანი“; „სუფთა წყალი“ და „წმინდა წყალი“ და სხვ.

ამისდა მიხედვით სწორი, მართებული გამოთქმა იქნება:
 წმინდა აბრეშუმის ძაფი, წმინდა ადგილი, წმინდა ალაგი
 წმინდა გამარჯვება, წმინდა გრძნობა, წმინდა გული
 წმინდა ენა, წმინდა ქართული ენა
 წმინდა მოგება, წმინდა მოვალეობა
 წმინდა პედაგოგიური მოქმედება

წმინდა სავანე, წმინდა სავარცხელი, წმინდა სანთელი, წმინდა
საქმე, წმინდა სიყვარული, წმინდა სული

წმინდა ტაძარი, წმინდა ფიცი

წმინდა შალი, წმინდა ძაფი

წმინდა წონა, წმინდა წყარო, წმინდა ხმა და სხვა მრავალი.

მაგრამ:

სუფთა ბოსელი, სუფთა ეზო

სუფთა ზეწარი, სუფთა ღოგინი, სუფთა ქვეშაგები

სუფთა ოთახი, სუფთა სახლი

სუფთა პერანგი, სუფთა საცვლები

სუფთა ტანსამოსი (სუფთა ფეხსაცმელი, წალი, ჩექმები), სუფთა
წინსაფარი.

სუფთა ტანი, სუფთა ხელი (თითი)

სუფთა ქალაღდი, სუფთა წერა

სუფთა ჩაცმა-დახურვა

სუფთა ჭურჭელი (ჭიქა, თეფში, დანა-ჩანგალი...) და სხვა.

მაშასადამე, წმინდა იხმარება ფაქიზი გრძნობის, კეთილი
მორალური თვისების, შეურყენელის, შეურეველის აღსანიშნავად,
ხოლო სუფთა – უჭუჭყოს, არაბინძურის, გაბანილის, გარეცხილის,
გაწმენდილის გამოსახატავად. ამიტომ გასაგებია, რატომ არ
შეიძლება ითქვას: სუფთა გრძნობა, სუფთა გამარჯვება, სუფთა
სიყვარული, სუფთა სიმღერა და სხვ.

რიცხვითი სახელის მართლწერა

წარმოთქმისა და წერის მხრივ სადავოა ერთი ნაწილი
რაოდენობითი და რიგობითი რიცხვითი სახელებისა.

კომისიამ მიიღო შემდეგი წესები:

თხუთმეტი

ოცამდე თელისას თ ხ უ თ მ ე ტ ი წარმოითქმის სამი სახით: „თხუთმეტი, ხუთმეტი, თუთხმეტი“. ამათგან სწორად მხოლოდ „თ ხ უ თ მ ე ტ ი და ასედაც უნდა ვთქვათ“ მიღებულია ა თ-ისა და ხ უ თ მ ე ტ-ისაგან, როგორც სხვა რიცხვითი სახელი ა თ ი დ ა ნ თ ვ რ ა მ ე ტ ა მ დ ე, ოღონდ ა თ-ის ა დაკარგულია და დარჩენილია მარტო თ: თ-ერთ-მეტი (წარმოდგა ათ-ერთ-მეტი-საგან), თ-ორ-მეტი, თ-ოთხ-მეტი, მაშასადამე, თ-ხუთ-მეტი. მისი გამოყენება ამ სახით სავალდებულოა.

და კავშირიანი რიცხვითი სახელები

ერთად დაიწერება და კავშირით შეერთებული რიცხვითი სახელები ო ც ი დ ა ნ შემდგომ ო ც ა მ დ ე. ოცეულთა ფუძეს და კავშირით ერთვის ერთეული ან ათეულ-ერთეული: „ოცდაერთი, ოცდაორი, ოცდასამი... ოცდაათი, ოცდათერთმეტი, ოცდათორმეტი... ორმოცდაერთი, ორმოცდახუთი, ორმოცდათხუთმეტი... სამოცდაერთი, სამოცდაცხრა, სამოცდათურამეტი... ოთხმოცდაერთი, ოთხმოცდაათი, ოთხმოცდაცხრამეტი“ და სხვ.

ათასთან რიცხვის ხმარება

ა თ ა ს თ ა ნ ნახმარი რაოდენობითი რიცხვითი სახელი უცვლელად რჩება სახელობით ბრუნვაში, ხოლო ა თ ა ს ი იცვლება საზღვრულთან ერთად ბრუნვაში:

ოთხი ათასი მებრძოლი

ოთხი ათასმა მებრძოლმა

ოთხი ათას მებრძოლს

ოთხი ათას მებრძოლად

და, ცხადია, ოთხი ათასი მებრძოლის

ოთხი ათასი მეტროლით
და ასე: სამი ათასმა სტუდენტმა, ხუთი ათას მოსწავლეს, შვიდი
ათას მანუთად, ათი ათასი საქმის და სხვა, იწერებოდა და
მაგრამ მილიონ და მილიარდი იცვლება ბრუნვებში საზღვ-
რაოდენობითი რიცხვითი სახელი იცვლება ბრუნვებში საზღვ-
რულთან შეთანხმებით; მაგ.:

- სამი მილიონი მცხოვრები
- სამმა მილიონმა მცხოვრებმა
- სამ მილიონ მცხოვრებს
- სამი მილიონი მცხოვრების
- სამ მილიონ მცხოვრებად
- სამი მილიონი მცხოვრებით

და ასე: ორმა მილიარდმა კაცმა, ოთხ მილიარდ მანეთს, ხუთ
მილიარდ მანუთად, ექვსი მილიარდი მანეთის, შვიდი მილიარდი
მანეთით.

ორზე მეტი წევრის შემცველი რიცხვითი სახელი

ხშირია, როცა რთული რიცხვითი სახელები შეიცავს ორ,
სამ, ოთხ, ხუთ ან ექვს წევრს, მაშინ ა ს ი, ორასი, სამასი,
ოთხასი, ხუთასი, ექვსასი, შვიდასი, რვაასი, ცხრაასი, ა თ ა ს ი,
მილიონი და მილიარდი ფუძის სახით გვევლინება,
თუ არსებითი სახელის ან ა თ ა ს ი ს წინ არ დგას, და ეველა
წევრი იწერება ცალ-ცალკე; მაგ.:

ას ერთი კაცი, ას ორი კაცი... ორას ერთი კაცი, ორას სამი
კაცი, ხუთას ათი კაცი, შვიდას თხუთმეტი კაცი, ცხრაას
ოთხმოცდაათურამეტი კაცი და სხვ.

ათას ერთი ღამე, ათას ორი ღამე, ათას სამოცდაცხრამეტი

დღე... ხუთი ათას შვიდასი მოსწავლე, თხუთმეტი ათას რეაას
ოცდაცხრამეტი მანეთი და სხვ.

ხუთი მილიონ ხუთასი ათას ხუთას ორმოცდაათხუთმეტი
მოსახლე... ერთი მილიარდ ათი მილიონ თერთმეტი ათას
ათი მანეთი და სხვა.

ბრუნების დროს მხოლოდ უკანასკნელი ეთანხმება საზღ-
ვრულ სახელს და გვაქვს:

ორას ერთმა კაცმა, ორას სამოცდაათ ბავშვს...

ათას ერთმა ღამემ... ხუთი ათას შვიდას ათმა მოსწავლემ

ხუთი მილიონ ხუთი ათას ხუთას ორმოცდაათმა მოსწავლემ

ათი მილიარდ ათი მილიონ ორასი ათას ხუთას ორმოც მანეთს

და სხვ.

არის შემთხვევები, როცა რთულ რიცხვით სახელებს ერთად
წერენ იმის გამო, რომ რომელიმე წევრი ფუძის ან სახელობითი
ბრუნვის სახით არის წარმოდგენილი, მაგრამ ასე ერთად დაწე-
რილის წაკითხვა შეუძლებელია, თუნდაც ამისა: ოთხასათასსამოც-
დაცხრამეტი.

ტრადიციის თანახმად მიღებულია მათი ცლ-ცალკე წერა და
ჩვენც ეს წესი უნდა დავიცვათ.

რიგობითი რიცხვითი სახელი

რიგობითი რიცხვითი სახელი იწარმოება რაოდენობითისაგან
მე-ე აფიქსების მეშვეობით, ო რ ი დ ა ნ ო ც ა მ დ ჯ, აგრეთვე
ო რ მ ო ც ს, ს ა მ ო ც ს, ო თ ხ მ ო ც ს, ა ს ს, ო რ ა ს ს,
ს ა მ ა ს ს, ო თ ხ ა ს ს, ხ უ თ ა ს ს, ე ქ ვ ს ა ს ს, შ ვ ი დ ა ს ს,
რ ვ ა ა ს ს, ც ხ რ ა ა ს ს, ა თ ა ს ს მე- თავში და -ე ბოლოში
დაერთვის: მეორე, მეცამეტე, მეცხრამეტე, მეოცე... მეორმოცე,

მესამოცე, მეოთხმოცე, მეასე, მეორასე, მეათასე, ოცდამეცხრე-
 თ ე ცალკე არ იხმარება, მას ცვლის კ ი რ ვ ე ლ ი;

ო ც ი ს შემდეგ მე- დაერთვის ერთეულსა და ათ-ერთეულს და იწერება ერთად: ოცდამეერთე, ოცდამეორე, ოცდამეთხრამეტე, ოცდამეოთხრამეტე... ოთხმოცდამეერთე, ოთხმოცდამეცხრამეტე...

ა ს ი ს ა და ა თ ა ს ი ს შემდეგ მე- ისევე ერთეულსა და ათ-ერთეულს ახლავს და იწერება ასი და ათასი ცალკე; მაგ.:

ას მეერთე, ას მეათე, ხუთას სამოცდამეთერთმეტე...

ათას მეერთე, ხუთი ათას სამას ორმოცდამეშვიდე და სხვ.

რიგობითი რიცხვითი სახელი თუ რომაული ციფრებით დაიწერა, მაშინ მე- თავსართისა და -ე ბოლოსართის აღნიშვნა არაა საჭირო.

X (მეათე), XV (მეთხუთმეტე), XXVIII (ოცდამეორე), GLXV (ას სამოცდამეხუთე) და სხვ.

თუ არაბული ციფრებით დაიწერა, მაშინ მე- თავსართი დაერთვის ო რ ი დ ა ნ ო ც ა მ დ ე, ო რ მ ო ც ს, ს ა მ ო ც ს, ო თ ხ მ ო ც ს, ა ს ს და გვექნება: მე-2, მე-10, მე-19, მე-20, მე-40, მე-60, მე-80, მე-100, მაგრამ თუ რთული რიცხვითი სახელია, მაშინ - ე სუფიქსი მიეწერება ერთეულსა და ათ-ერთეულს: 21-ე (ოცდამეერთე), 30-ე (ოცდამეათე), 35-ე (ოცდამეთხუთმეტე), 67-ე (სამოცდამეშვიდე), 198-ე (ას ოთხმოცდამეთვრამეტე) და სხვ.

პ ი რ ვ ე ლ ი იწერება ასოებით (პ ი რ ვ ე ლ ი), ან რომაული ციფრით ანდა არაბული ციფრით -ლი-ს დართვით: 1-ლი.

რიცხვით სახელთან არსებითი სახელი ჩვეულებრივ იხმარება მხოლოდობით რიცხვში: სამი ძმა, ცხრა ძმა, ასი ბავშვი, ათასი მოსწავლე, ათას ერთი ღამე, ორმოცდათორმეტი კვირა, სამას სამოცდაექვსი დღე და სხვა მრავალი.

მაგრამ თუ სახელი ძველი ქართულისებრ ნარ-თანით არის

ნაწარმოები მრავლობითში, მაშინ რიცხვითი სახელი მას ეთანხმება; მაგ.: „გუშინ შეიძინე გურჯანელნი“, „ცხრანი ძმანი ხერხეულიძენი“ და სხვ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ზმნის სადავო საკითხები

ზმნა (პირებში ცვალებადი სიტყვა) ყველაზე უფრო რთული ნაწილია ქართული გრამატიკისა. ამიტომ მისი უღვლილებებისას ბევრი სადავო საკითხი ჩნდება. ჩვენ აქ განვიხილავთ მხოლოდ რამდენიმეს და იმასაც ძალიან მოკლედ.

-ავ სუფიქსიანი ზმნები

სახელისაგან ზმნის საწარმოებლად სხვა ბოლოსართების (-ებ, -ევ, -ობ...) გვერდით გამოყენებულია -ავ სუფიქსი. იგი დაერთვის სახელის ფუძეს და მიიღება ზმნა:

ბარ - ბარავ, დად - დადავ, კეც - კეცავ, მურ - მურავ, ცელ - ცელავ, ხარჯ - ხარჯავ...

თუ სახელი ბრუნების დროს იკუმშება (ხმოვანს კარგავს) ან ბოლოკიდურ -ა თუ -ე ხმოვანს იკვეცს, იგივე მეორდება -ავ ბოლოსართის გამოყენებისას; მაგ.:

წამალ (წამლ-ისა) - წამლავ

ნომერ (ნომრ-ისა) - ნომრავ

ფურცელ (ფურცლ-ისა) - ფურცლავ

ზომა (ზომ-ისა) - ზომავ

სეტყვა (სეტყვ-ისა) - სეტყვავ

ღობე (ღობ-ისა) - ღობავ და სხვ.

ბევრია ზმნა, რომელთა წარმოშობა სახელისაგან არა ჩანს, მაგრამ -ავ დაბოლოება ძველიდანვე მოეპოვება; ასეთებია: დაგავ, თესავ, კიცხავ, კლავ, ღოცავ, იმარხავ, წავ, ხნავ და სხვა მრავალი.

მოგვიანებით -ავ დაერთო ისეთ ზმნებსაც, რომელთაც იგი არა აქონდა და შემდეგ დამკვიდრდა ენაში; მაგ.: ძველ ქართულში იყო: მოს-ს, რეკ-ს, ხოც-ს, ახალშია: მოსაჲ-ს, რეკაჲ-ს, ხოცაჲ-ს და სხვ.

საშუალო და ახალ ქართულში სხვა ზმნათა დამსგავსებით (ანალოგიით) -ავ განჩნდა იმ ფორმებშიც, სადაც ის არ იყო, და ამჟამად ორივე ფორმა შეიძლება შეგვხვდეს ენაში. ასეთი პარალელური ზმნებია: „კვეც და კვეცავ, ჩეხ და ჩეხავ, ჭედ და ჭედავ“ და სხვა და გიჭირს კაცს იცოდე, რომელი მათგანია მართებული და სახმარად სავალდებულო.

უფრო რთული მდგომარეობაა, როცა ერთსა და იმავე ზმნას სამი ფორმა აქვს; მაგ.: „გრეხ-ს, გრეხავ-ს და გრიხავ-ს; კრეფ-ს, კრეფავ-ს და კრიფავ-ს; ხერეპ-ს, ხერეპავ-ს და ხერიპავ-ს“ და სხვა.

აღსანიშნავი იხიციან, რომ ეს ნაირ-ნაირი ფორმა შეგვხვდება როგორც სხვადასხვა მწერლის, ისე ერთისა და იმავე ავტორის ნაწერებში. აი თუნდაც ვაქას თხზულებებში: პკლეჯდა და პკლეჯავს (1899 წლის გამოცემაში); სწმენდ-და (ილია), წმენდავ-ს (მიხ. ჯავახიშვილი) და იწმენდავ-და (დავ. კლდიაშვილი) და სხვ.

ასეთ ვითარებაში ბუნებრივია დაიბადოს საკითხი, რომელი მათგანია სწორი და ლიტერატურულ ენაში დასამკვიდრებელი. -ავ სუფიქსიანთა უმეტესობა მყარია და დავას არ იწვევს. ასეთია ყველა ზმნა, რომელთაგან -ავ სუფიქსის მოცილება არ შეიძლება; მაგ.: ბარავ, ბეჭდავ, ზოგავ, კალავ, ნახავ, წარხავ, ხატავ, ხედავ, ხიბლავ და მისთანანი. მაგრამ არის ზმნები, რომელთაც ხმარობენ -ავ სუფიქსითაც და მის გარეშეც; მაგ.: „კვეც-ს და კვეცავ-ს, რეცხ-ს და რეცხავ-ს, ჩეჩ-ს და ჩეჩავ-ს, წნეხს და წნეხავ-ს, ხეთქ-ს და ხეთქავ-ს, ხვეტ-ს და ხვეტავ-ს და სხვ.

-ავ სუფიქსის ხმარების წესები ასეთია:

1. -ავ რჩება უცვლელად ახლანდელისა (აწმყოსა) და მოზღვეოს (მოფადის) დროებში და მათგან ნაწარმოებ ფორმებში (აწმყვე ზმნის აწმყოს ფუძის განუყრელი ნაწილია). გიგლიჩიშვილი

აწმყოში (რას შერება?): ბარავ-ს, მალავ-ს, ხნავ-ს...

ნამყო უწვევეტელში (რას შერებოდა?): ბარავ-და, მალავ-და, ხნავ-და...

კავშირებითში (რას შერებოდეს?): ბარავ-დეს, მალავ-დეს, ხნავ-დეს...

მყოფადში (რას იზამს?): დაბარავ-ს, დამალავ-ს, მოხნავ-ს...

ხოლმეობითში (რას იზამდა?): დაბარავ-და, დამალავ-და, მოხნავ-და...

კავშირებითში (რას იზამდეს?): დაბარავ-დეს, დამალავ-დეს, მოხნავ-დეს...

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ზოგიერთ დიალექტში (კუთხურ მეტყველებაში) -ავ შეცვლილია -ამ სახით: ბარამ-ს, მალამ-ს..., ხოლო ნამყო უწვევეტელში ზოგან -ვე სუფიქსითაა წარმოდგენილი, ზოგან კიდევ -ვი-ნიშნებით: ბარვე-და, თელვე-და... ბარვიდა, კლვიდა... თანამედროვე ლიტერატურულ ენაში ასეთი ფორმები მიუღებელია.

2. ევევე -ავ იხმარება თურმეობითში (რა უქნია?): უბარავ-ს, დაუბარავ-ს; უმალავ-ს, დაუმალავ-ს; უხნავ-ს, მოუხნავ-ს...

-ავ ბოლოსართივე რჩება I და II პირთა ფორმებშიც: მე მას დაეუმალავარ, შენ მას დაეუმალავხარ; მე შენ დაგიმალავარ, შენ მე დამიმალავხარ და ა. შ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. აქაც -ავ უცვლელია ყველა პირში. მაშასადამე, ზოგიერთ კუთხეში ნახმარი -ავ სუფიქსის ნაცვლად -ამ (დამი-ბარამს, დაუბარამს...), ან I და II პირში -ვი ან -ი (დაეუმალავივარ ან დაეუმალავივარ... მინახვიხარ ან მინახიხარ, გინახვივარ ან

გინახივარ...) ან III პირში -ი-ა (დაუბარ-ი-ა, უნახ-ი-ა...) ლიტერატურული არ არის და არც უნდა გამოვიყენოთ.

3. -ავ არ შეიძლება დაერთოს ხმოვანმონაცვლეს (ფუჟ-დ-რ-ე-კ-ა-დ-ე) ზმნებს, ე.ი. ისეთ ზმნებს, რომელთაც აწმყოში ვ-ს შემდეგ აწმყოში უ-ს წვეტილში (კითხვაზე რა ქნა?) -ი: გრეხ-ს - გრიხ-ა, ცვეთს - ცვით-ა, წმენდ-ს - წმინდ-ა...

მაშასადამე, უნდა ეთქვათ და ეწეროთ: გლუჯ-ს, გლუჯ-და, გლუჯ-დეს; დაგლუჯ-ს, დაგლუჯ-და, დამგლუჯ-დეს; დაუგლუჯ-ია; დაგლუჯ-ა.

წმენდ-ს, წმენდ-და, წმენდ-დეს; გაწმენდ-ს, გაწმენდ-და, გაწმენდ-დეს; გაუწმენდ-ია; გაწმენდ-ა.

და ასეა ყველა ფუჟედრეკადი ზმნა: გლეს-ს, დრეკ-ს, კნეტ-ს, კმენდ-ს, ფშეკ-ს, ფხეკ-ს, ჩხრეკ-ს, ხერეკ-ს და სხვა ბევრი.

4. თუ ფუჟედრეკადმა ზმნამ დაირთო -ავ, მაშინ აწმყოში უ-ს ნაცვლად იქნება -ი: ი ჭ ე რ - ს, მაგრამ: იჭირავ-ს, დაიჭირავ-ს („კრიჭი, კრიჭი კრიჭინასა, მკედარი ცოცხალს იჭირავსა“ - გამოცანა).

კრეფ-ს - კრიფავ-ს, კრებს - კრიბავ-ს და სხვა. მაგრამ სავალდებულოა ასეთი ფუჟედრეკადი ზმნები დარჩეს უსუფიქსოდ. თუ ასეთი -ავ ბოლოსართიანი ფორმა განმტკიცებულია და ენაში დამკვიდრებული, იგი დარჩება. ასეთებია: ბზინავ-ს, ბრწყინავ-ს, ხვრინავ-ს და სხვა. შეიძლება იყოს პარალელური ფორმებიც: ფრენ-ს და ფრინავ-ს, ქშენ-ს და ქშინავ-ს, ღრენ-ს და ღრინავ-ს...

5. ერთი წყება პარალელურ ფორმათა მქონე ზმნებისა იმისდა მიხედვით, როგორია მათი გავრცელებულობა, ხმარების სიხშირე და განვითარების ტენდენცია, იყოფა ორად: ერთია -ავ სუფიქსიანი და მეორეა უსუფიქსო.

ა) -ავ სუფიქსით უნდა ვიხმაროთ: ბერტყავს, რეკავს, კეცავს, რეცხავს, წეწავს, წვეთავს, ჭედავს და სხვ.

ბ) უსუფიქსოდ უნდა ვიხმაროთ: კვეთს, კვეცს, ნებს, ჭექს, ხეთქს, იხენს, იხვეკს, ხვეწს და სხვ.

6. ავ ბოლოსართიან ზმნათაგან იწარმოება ს ა წ ქ რ წ რქ ჭ ჳ უ ლ რქ მ ა (მ ა ს და რ ი) - ა ნიშნის დართვით და დაბოლოებული მხრეების -
 -უა: ბარავ - ბარვა, თიბავ - თიბვა, ღესავ - ღესვა, ღეწავ - ღეწვა, ფეთქავ - ფეთქვა, ქექავ - ქექვა, წეწავ - წეწვა და სხვები, ხოლო უსუფიქსოებს მხოლოდ -ა აქვთ: ტეხ - ტეხა, ყეფ - ყეფა, წერ - წერა, ხეთქ - ხეთქა და მისთანანი.

თავისებურია ამ მხრივ ორი ზმნა: აწმყოში მოეპოვება -ავ, ხოლო საწყისში -ა: კ ვ ე ბ ა ვ, მაგრამ კ ვ ე ბ - ა, წ ვ ე თ ა ვ - ს, მაგრამ წ ვ ე თ - ა.

7. -ავ ბოლოსართის ვ შენახულია შუალობითი გზის (კაუზატივის, принудительный-ს) -ინ ნიშნის წინ: ბეჭდავს - აბეჭდვინებს, დააბეჭდვინა.

- მაღავს - ამაღვინებს, დაამაღვინა
- ფანტავს - აფანტვინებს, გააფანტვინა
- ხაზავს - ახაზვინებს, დაახაზვინა და სხვ.

ამგვარი ფორმები ლიტერატურულია და ამიტომ არ უნდა ვიხმაროთ „ამაღინებს, ახაზინებს, ახარჯინებს, აცეღინებს, აკითხინებს“ და სხვა მისთანა. მართალია, გვხვდება და გავრცელებულიცაა უვინო მაგალითები, როგორიცაა: „ათესინებს, ამოსინებს, არეცხინებს, ახეხინებს, ახოცინებს“ და ზოგი სხვაც, მაგრამ ეს გადმონაშთია იმ დროისა, როდესაც ამოსავალი ზმნები -ავ სუფიქსის გარეშე იხმარებოდა და ზოგ დიალექტში ახლაც იხმარება: „თეს-ს, ხოც-ს“ (ხვესურულში), „მოს-ს, რეკ-ს“ (ძველ ქართულში) და სხვა. ამჟამად ამ ზმნებსაც -ავ სუფიქსით ვიყენებთ და ამდენად კაუზატივის ფორმათა უნიფიკაციის გამო ვ უნდა დავტოვოთ. მაშასადამე, გვექნება „აბარვინებს, აკითხვინებს, ამაღვინებს, ალოცვინებს“ და მისთანათა გვერდით: „ათესვინებს, აკვრე-

ვინებს, არეკვინებს, არეცხვინებს, ახეხვინებს“ და სხვები. ამით დაცული იქნება ერთგვარობა.

8. იმავე -ავ სუფიქსის ვ ელემენტი დაცულტარქტადქმწწრ-
მოებ მოქმედებითი გვარის ზმნებში: ბიზლიწიქსქს

ღელავს - აღელვებს, ააღელვა, ააღელვოს
ნახავს - ანახვებს, დაანახვა, დაანახვოს

ამათ მოსდევს: აკვირვებს, აჭირვებს, უქარვებს... მაგრამ ზოგ ზმნას ვ დაცული არა აქვს:

ბრუნავს - აბრუნებს; შებრუნებული...

ბრწინავს - აბრწინებს; გაბრწინებული...

გორავს - აგორებს;

ცურავს - აცურებს და სხვ.

ამათი ტიპისაა: „უგულებელყოფს; უგულებელყოფილი, საგულე-
ბელი“ (თუმცა ეს ფორმები ვ ელემენტითაც გვხვდება: „უგულ-
ებელყოფს, საგულეებელი, ასევე: „გაბრწინებელი“, მაგრამ უპი-
რატიესობა უ-ვ-ინო მაგალითებს აქვს მინიჭებული).

9. თანამედროვე ქართულში -ავ სუფიქსი -ა ხმოვანს არ კარგავს აწმყოსა და მყოფადის III პირის მრავლობით რიცხვში: თესავენ, კრძალავენ, ღოცავენ, ნახავენ, ხედავენ... (და არა; თესვენ, ნახვენ, ხედევენ და სხვა, როგორც ეს ძველ ქართულში იყო და ახლაც ზოგიერთ კილოშია).

-ამ სუფიქსიანი ზმნები

რაც ითქვა -ავ ბოლოსართზე, იგივე განმეორდება -ამ სუფიქს-
ზედაც. -ამ გვხვდება ზემოთ დასახელებულ დროებში უცვლელად, საწყისში კი აქვს დაბოლოებად -მ-ა; მაგ:

აბამ: აბამდა, აბამდეს; დააბამ დააბამდა, დააბამდეს; დაუბამ-ს;
დაგიბამვარ, დამიბამხარ, დაუბამვარ...; დაბმა.

და ასე: დგამ-ს, აღუთქვამ-ს, ირტყამ-ს, სვამ-ს, აღიქვამ-ს, იცვამ-ს, ასხამ-ს...

ზოგ კილოში (მაგ.: ქართლურში) -ამ იცვლება -ავ წიშით (აბაჲ-ს, იხხაჲ-ს, ასხაჲ-ს...). მაგრამ ეს არაა გამართლებული და არც უნდა ვიხმაროთ. ასეთ ზმნებს მხოლოდ -ამ ეხებას (მაგ.: აბაჲ-ს, იხხაჲ-ს, ასხაჲ-ს) კარგად მტკიცდება საწყისის ფორმით, სადაც უნდა იყოს -ამ (და არა -ჲა): დაბმა; (იმერული წარმოთქმა და ა მ ბ ა დაუსშვებელია), დადგმა, დასმა, ჩაცმა და სხვა. მაშასადამე, -ამ სავალდებულოა დარჩეს უცვლელად.

გამონაკლისს წარმოადგენს ერთადერთი ზმნა, რომელსაც ნაზმნარ სახელებში (საწყისში, მიმლეობაში მ აქვს): ჩანთქმა, ჩანთქმული, მაგრამ დროებში - აჲ: ნთქაჲ-ს, ნთქაჲ-და, ნთქაჲ-დეს; ჩანთქაჲ-ს, ჩანთქაჲ-და, ჩანთქაჲ-დეს; ჩაუნთქაჲ-ს. ეს ფორმები არაა მართებული, მაგრამ დღეს გაბატონებულია და მიღებულია სავალდებულო სახმარად.

ჰ- და ს- პრეფიქსები ზმნაში

ჰ- და -ს პრეფიქსთა სწორად ხმარების გამო ბევრგზის ითქვა, ბევრი გამოკვლევა და პროექტი დაიწერა, მაგრამ საკითხი ბოლო ხანებამდე მაინც ვერ გადაწყდა. ნორმათა კომისიამ ხანგრძლივი და ღრმა კვლევა-ძიების საფუძველზე წესები შეიმუშავა და მათი განხორციელება უდავოდ დაამყარებს ერთგვარობას წერაში.

II პირის სუბიექტური და III პირის ობიექტური თავსართები ჰ- და ს- ძველ ქართულში (IX-XI საუკუნეებში) კანონზომიერად იხმარებოდა, წესს ექვემდებარებოდა.

XII საუკუნიდან წესი თანდათან დაირღვა და ბოლოს ამ თავსართთა გამოყენება სულ აირ-დაირია. ამას განსაკუთრებით ხელი შეუწყო ანტონის გრამატიკამ (XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან). საშუალო ქართულისა და ანტონის გრამატიკული სკოლის გავლენით, აგრეთვე კუთხური მეტყველების ზეგავლენით XIX

საუკუნის კლასიკოსთა უნაში ასეთი გაუმართლებელი ფორმები გვხვდება: პის, კრთის, პრბიან, პეუფდა... პოვოს, ვესო, დახსნას... მდგას, მდუმდა, მნივის, წარუხდევი, მცნა, მსთქვა, მწმუღმდ მოულოდნელი ფორმა: პგმადლობთ... (ნ. ბარათაშვილი) მწმუღმდ

პბრწყინვალებს, პვალს, პხარობს... მხვავს, შექმნიდენ... ვწითლდები... დასტირით... სცვივიან, სწნდების, დასტკენების...

ან კიდევ: ვხდუმენ, ვსხდეთ, დასტკენების... მსთქვას, ვსცან, დასწვაუდნენ და სხვა (გრ. ორბელიანი).

კლაპარაკობდა, კქშენს, კყევის... დაქარგა, პნახა... სდგას, სტირის, სწანდა, სცხოვრობს, სწუხდა... გადასწვიტეს, გასტრა... უფრო მეტიც: მდნება, მთამაშობდა, მცდილობს, მჭყევის და სხვა (ილია).

XX საუკუნის ქართულში, მართალია, არ იხმარება მს-თავსართი და არც ს-ნიშნის ნაცვლად ჰ-, მაგრამ წესი მაინც არ არის დაცული, თავსართები არაა გამოყენებული კანონზომიერად. აი, ორიოდ მაგალითი: გაქჟანდა, კქროდა, კყევის... გაპხვრიტა... გამოპყო... სდგას, ხდუმდა, სწანდა, მოსთქვამდა, სწიოდა, შესწვიტა...

ასევეა ბევრი მწერლის უნაშიც. პრესის მუშაკები ცდილობენ წესები დაიცვან, მაგრამ იშვიათი არაა ნორმათა დარღვევის შემთხვევები.

ამჟამად ნორმათა კომისიის მიერ მიღებულია და სავალდებულოდ გამოცხადებული თანამედროვე ქართულისათვის შემდეგი წესები (აქ მოკლედ და უფრო მარტივად გავიმეორებთ ნათქვამს, სრულად იბუჯდება ქართული ენის მართლწერის წიგნში):

1. ჰ- და ს-თავსართები, როგორც ობიექტური პირის ნიშნები, გვევლინება თანხმოვნით დაწვებულ ზმნებში. ჰ- პრეფიქსი იხმარება შვიდი თანხმოვნის წინ, როგორიცაა: ბ, ფ, პ, გ ქ კ და ყ. ხოლო ს- - ცხრა თანხმოვნის წინ: დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, და ჯ, ჩ, ჭ. სხვა თანხმოვანთა წინ თავსართი აღარაა საჭირო. ამის კვალობაზე

შეიძლება ვთქვათ და ვწეროთ: დაძებრა (სიომ მას), დაძებროლა (ნიაგმა მას), დასტრიალებს (მას თავზე), გასწენია... მაგრამ ვაბურა (ტიკი), დაქანცა, დატოვა, დაჩენა (ის) და სხვა მრავალს ვხედავთ.

ჰ- ან ს- თავსართი არ დაერთვის ერთპირიან ზმნებს. ე. ი. ისეთ ზმნებს, რომელთა მოქმედი პირია მგ, შენ, ჩვენ, თქვენ, ის, ისინი ან უკანასკნელი შემცვლელი არსებითი სახელი. მაშასადამე, ჰ- და ს- აღარ იხმარება II სუბიექტური პირის გამოსახატავად, მით უფრო ზედმეტია ის III სუბიექტური პირის თავსართად.

ამის მიხედვით უნდა ვთქვათ: ვგორავ, გორავ, გორავს, ვგორავთ, გორავთ, გორავენ; ვრბივართ, რბიხართ, რბის...

ვტირი, ტირი, ტირის, ვტირით, ტირით, ტირიან; ვწუხვარ, წუხხარ, წუხს.

და ასე: ბრუნავს, ბლავის, ზის, კივის, ქრის, ქშენს, ქშინავს, დელავს, ღრინავს, ყვავის, ყივის, შფოთავს...

დგას, დუშს, ჩანს, ჩივის, ცხოვრობს, წარმოებს... დგას, თბება, ჭკნება და სხვა მრავალი.

3. ვგვევ ჰ- ან ს- არ დაერთვის ორპირიან გარდამავალ ზმნებსაც არც II მოქმედი (სუბიექტური) პირის და არც III სამოქმედო (ობიექტური) პირის აღსანიშნავად. ასეთ ზმნებს ახლავს ზემოდ-ასახელებულ ნაცვალსახელთა გარდა მოქმედ პირად მან ან მათ ნამყო წყვეტილსა და კავშირებითში (კითხვაზე: რა ქნა? რა ქნას?) და სამოქმედო პირად იმავე დროებში ის, ისინი (იგი, იგინი), ხოლო აწმყოსა და მყოფადში და მათგან ნაწარმოებ დროებში (კითხვაზე: რას შერება? რას შერებოდა? რას შერებოდეს? რას იზამს? რას იზამდა? რას იზამდეს?) – მას, მათ; მაგ: ვკარგავ, კარგავ, კარგავს, ვკარგავთ, კარგავთ, კარგავენ; ვკარგავდი, კარგავდი, კარგავდა..., ვკარგავდუ, კარგავდუ, კარგავდუს; დაკარგავ, დაკარგავ, დაკარგავს... დაკარგავდი, დაკარგავდი, დაკარგავდა...

(მე, შენ, ის, - მას, მათ); დაკარგე, დაკარგე, დაკარგე; დაკარგე, დაკარგე, დაკარგე (მე, შენ, მან, - ის, ისინი).

და ასე მრავალი ზმნა: გლეჯს - დაგლეჯა, ქრებს - დაქრდა, კრებს - მოკრიფა, მართავს - გამართა, ხრის - დახრა, იხრება - დაიხრა, იხრებოდა - დაიხრებოდა, იხრებოდა - დაიხრებოდა, იხრებოდა - დაიხრებოდა.

დებს - დადო (ქვა), თესავს - დათესა, თლის - გათალა, ტყორცნის - გატყორცნა, ძრახავს - დაძრახა, წერს - დაწერა, წმენდს - გაწმენდა, ჭყლეტს - გაჭყლეტა და მისთანანი.

4. პ- და ს- იხმარება III ირიბი ობიექტის აღსანიშნავად სამპირიან ზმნებთან ყველა პირში. ასეთ ზმნებს ზემოთ დასახელებულ ნაცვალსახელთა გარდა ახლავს მესამე პირის გამომხატველი ნაცვალსახელი მას ან მათ (ან მათი მონაცვლე არსებითი სახელი), რომელიც მიცემით ბრუნვაში დგას, როგორც აწმოსა და მყოფადისაგან, ისე ნამყო წვეუტილისაგან ნაწარმოებ დროკიდობებში (კითხვებზე: რას შერება? რას შერებოდა? რას იზამს? რა ქნა? რა ქნას? და სხვ.). მაგალითები პ თავსართით:

- მე ვაკადრებ მას (მათ) მას (სიტყვას)
- შენ აკადრებ მას (მათ) მას ..
- ის აკადრებს მას (მათ) მას ..

და ასე მრავლობით რიცხვშიც:

- ნვენ ვაკადრებთ მას (მათ) მას (მათ)
- თქვენ აკადრებთ
- ისინი აკადრებენ

- ნამყო უხრულში: ვაკადრებდი, აკადრებდი, აკადრებდა...
- კავშირებითში: ვაკადრებდე, აკადრებდე, აკადრებდეს...
- მყოფადში: შევაკადრებ, შეაკადრებ, შეაკადრებს...
- ხოლმეობითში: შევაკადრებდი, შეაკადრებდი, შეაკადრებდა...
- ნამყო წვეუტილში: შევაკადრე, შეაკადრე, შეაკადრა...
- კავშირებით II-ში: შევაკადრო, შეაკადრო, შეაკადროს...

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

მაგალითები ს- თავსართით:

ვსწამებ, სწამებ, სწამებს, ვსწამებთ, სწამებთ, სწამებენ, მას (მათ) ჩას
ვსწამებდი, სწამებდი, სწამებდა...
ვსწამებდე, სწამებდე, სწამებდეს...
დავსწამებ, დასწამებ, დასწამებს...
დავსწამე, დასწამე, დასწამა...
დავსწამო, დასწამო, დასწამოს...

და ასეა საკმაოდ ბევრი ზმნა:

ქ- თავსართი: კბაძავს, კვერის, კეთხავს, კერავს (წაქრავს),
კპარავს, კპარხავს, კვხანს (ფეხს)...

ს- თავსართით: სთხოვს, სტაცებს (ხელს), სწირავს (თავს
სამშობლოს), შესთავაზებს, შესწივლებს, მიხცემს და სხვა.

5. ვეკვე **ქ-** და **ს-** თავსართები იხმარება ორპირიან გარდაუვალ
ზმნებთან. ასეთებია საშუალები და ვნებითი გვარის ზმნები:

ვკვავარ, კვავხარ, კვავს... ვკვავდი, კვავდი, კვავდა.
ვკყავარ, კყავხარ, კყავს... ვკყავდი, კყავდი, კყავდა...

ვსძულვარ, სძულხარ, სძულს... ვსძულდი, სძულდი, სძულდა... სძაგს,
სწამს, სძინავს... დასტრიალებს (თავს), მოსწონს...

ამათვე მისდევენ ორპირიანი ვნებითი გვარის ზმნები თურ-
მეობითებსა და კავშირებით III-ში (კითხვებზე: რა მოსვლია? რა
მოსვლოდა? რა მოსვლოდეს?):

გაჰკიდებივარ, გაჰკიდებიხარ, გაჰკიდები... გაჰკიდებოდი, გაჰკი-
დებოდი, გაჰკიდებოდა... გაჰკიდებოდე, გაჰკიდებოდე, გაჰკიდებოდეს...

და ასე: შკპბრალდები, გაპბდნიერები, დაკარგვია, შიპპარვია,
გაპპარვია, დაქვემდებარები, გაქცევია, დაფრთხობია...

დავსწვევიარ, დასწვევიხარ, დასწვევია... დავსწვოდი, დასწვოდა...

და ასე დასდგომია, გასთენებია, დასტელომია, დასწერებია, ჩასცივებია,
დასწერია, დასწითლებია...

ამათ მსგავსად ჰ- და ს- თავსართს დაირთავენ ორპირიან სტატიკური (მდგომარეობის) ზმნები; მაგალითად:

ვგონივარ, ჰგონიხარ, ჰგონია... ჰმნია, ჰკიდია, ჰკლდება...
ჰფენია, ჰქვია... სწვევია, სწრია...

ზოგი მათგანი ერთპირიანად იქცა და თავსართებსაც აღარ საჭიროებს: გდია, ყრია, ყუდია... თესია, წერია და სხვ.

6. ჰ- და ს- თავსართი გაუნდებია ორპირიან გარდამავალ ზმნას, თუ დამატებად დაერთო III ირიბი ობიექტური პირი (მას ან მათ); მაგ.:

კვეთს (ვაშლს) – გაკვეთა (ვაშლი), მაგრამ: ჰკვეთს (თავს) მას – მოჰკვეთა (თავი) მას.

კრავს (გზას) – შეკრა (გზა), მაგრამ: ჰკრავს (ხელს) მას – წაჰკრა (ხელი) მას, მოჰკრავს (თვალს) მას – მოჰკრა (თვალი) მას.

და ასე და ბ ა ნ ა ი ს (ბავშვი) და მ ო კ ბ ა ნ ა მ ა ს კრილობა, და გ ლ ი ჯ ა ი ს და მ ო კ ლ ი ჯ ა ი ს მას და კ რ ი ჭ ა კბილები და მ ო კ კ რ ი ჭ ა მას თმა— და წ ე რ ა წერილი და მ ი ს წ ე რ ა მას წერილი, გ ა წ მ ი ნ და ტანისამოსი და მ ო ს წ მ ი ნ და მას ცრემლი, შ ე ჭ ა მ ა პური და მ ო ს ჭ ა მ ა მას ჭირი და სხვა

ასეთივე მდგომარეობაა, როცა ერთპირიანი ზმნა იქცევა ორპირიანად; მაშინაც ჰ- ან ს- დაერთვის. მაგ.:

ც ი ვ ა (გარეთ) და ს ც ი ვ ა მას

ც ხ ე ლ ა (გარეთ) და ს ც ხ ე ლ ა მას

დ ი ს (წყალი) და ს დ ი ს (მას სისხლი)

ჯ ო ბ ს (ამგვარად) და ს ჯ ო ბ ს (ის მას სილამაზით) და სხვ.

ასეთი სხვაობა არ ჩანს იმ ზმნებში, რომელთა თავკიდური თანხმოვანია ვ ზ ლ მ ნ ქ რ ს ღ შ ხ, რადგანაც ამათ წინ ჰ-ს თავსართი იკარგება; მაგ.:

მგზავრი რ ი ე ბ ა – მგზავრი და რ ი ა, მაგრამ: ვალი რ ი უ ბ ა მას – ვალი და რ ი ა მას.

იგი მ ო ს ა ვ ს მას შარავანდედით - მან შ ე მ ო ს ა ის
შარავანდედით, მაგრამ: იგი მ ო ს ა ვ ს მას სამოსელსა - მან
შ ე მ ო ს ა (ძველით: შექმოსა) მას სამოსელი. ერქმუნული

იგი ხ ს ნ ი ს ფუთას - მან გ ა ხ ს ნ ა
იგი ხ ს ნ ი ს გუდას თავს - მან მ ო ხ ს ნ ა გუდას თავი
და სხვ.

ენაში შეიმჩნევა ტენდენცია, რომ პირველი პირის სუბიექტური
ვ- თავსართის შემდეგ კ- ან ს- არ ვიხმაროთ. ეს წესი ილია
ჭავჭავაძემ ადრე დაადგინა და გაატარა კიდევ, თითქოს თან-
ხმოვანთა თავმოყრა თავიდან აიცილაო; ამჟამად კი პარალელური
ფორმები გვაქვს:

გკადრებ და ვკადრებ	ვსწვდები და ვწვდები (მე მას)
შევეყრი და შევეყრი (მას სენს)	ჩაესძახებ და ჩაეძახებ და სხვ.
ჯობია მეორე ვიხმაროთ.	

8. ს- თავსართი რამდენიმე ზმნის ფუძეს შეუერთდა და მასთან
ერთად ითქმის და იწერება, თუმცა ზოგი უკანონოა ისტორი-
ულად, მაგრამ გავრცელებისა და დამკვიდრების გამო ერთადერთ
ფორმას წარმოადგენს და ჩვენც ძალაუნებურად ვხმარობთ. ასუ-
თებია:

გამოსცემს - გამოსცა, გასცემს - გასცა, დასცემს - დასცა,
გასტანს - გასტანა, ასწევს - ასწია, გასწევს - გასწია, დასწევს
- დასწია და სხვ.

ზმნის სხვა სადავო საკითხებს აქ არ ვეხებით.

გადავალთ სინტაქსური მოვლენების დარღვევათა განხილ-
ვაზე და იმასაც მოკლედ გადმოვცემთ.

1. ქვემდებარე და დამატება ორპირიან ვნებითი ნიშნების ზმნებთან. ორპირიან ვნებითებთან ქვემდებარე ყოველთვის დასახელობით ბრუნვაში, ირიბი დამატება – მიცემითში (ბ ა ვ შ ე ე ე მ ა ლ ე ბ ა დ ე დ ა ს – ბავშვი დაემაღლა დედას...). მაგრამ არის ერთი წყება ზმნებისა, რომლებთანაც გარდამავალთა (მოქმედებითი გვარის ზმნათა) მიმსგავსებით ქვემდებარეს ხმარობენ ნამყო წვეტილსა და II კავშირებითში (კითხვაზე: რა ქნა? რა ქნას?) მოთხრობით ბრუნვაში და ირიბ დამატებას – სახელობითში. ასეთ ვნებითებს აქვთ ტენდენცია იქცნენ სამპირიანად; მაგ:

ეკითხება (ის მას მას – ეკითხება მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი მოსწავლეს გ ა კ ვ ე თ ი ლ ს) – შეეკითხა (ის მას მას – შეეკითხა მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ ი მოსწავლეს გ ა კ ვ ე თ ი ლ ს), მაგრამ ამბობენ და ზოგჯერ ნაბეჭდშიც გაიპარება უკანონო ფორმა: შეეკითხა (მ ა ნ მ ა ს ი ს – // შეეკითხა // მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ მ ა // მოსწავლეს // გ ა კ ვ ე თ ი ლ ი).

და ასევე უკანონოდ ამბობენ და წერენ:

მოუყვა მ ა ნ მ ა ს ი ს

შეეხვეწა მ ა ნ მ ა ს

დაპირდა მ ა ნ მ ა ს ი ს

შეეცადა მ ა ნ ბ ე ვ რ ი

ესაუბრა ? ა ნ მ ა ს

აი, ორიოდვე ნიმუში, ამოწერილი სიტყვის ოსტატთა თხზულებებიდან: „მ ა თ დამსწრეებს ე ს ა უ ბ რ ნ ე ნ“; „ოცი თ უ მ ა ნ ი ა რ დ ა გ კ ი რ დ ი“; „თქვენი მძლავრი სიტყვით მ ო მ ი ყ ვ ე თ ყ ვ ე ლ ა ფ ე რ ი“ და სხვ.

ეს შეცდომა უნდა გასწორდეს. ამ ზმნებთან კონსტრუქცია არ იცვლება: ქვემდებარე ყოველთვის სახელობითშია და დამატება – მიცემითში. საკონტროლოდ გამოდგება აწმყოს ფორმა: თუ ზმნას აწმყოში I და II პირში აქვს -ებ-ი დაბოლოება, მაშინ

ქვემდებარისა და დამატების ბრუნვა არ იცვლება, მაშინაც კი
უნდა ვთქვათ და ვწეროთ:

შ ე ე კ ი თ ხ ა მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ე ლ უ რ ე რ ე ს უ ლ ი
გ ა კ ვ ე თ ი ლ ს ბ ი ბ ლ ი ც ი თ ე ქ ა

მ ო უ ყ ვ ა მ გ ზ ა ვ რ ი ა მ ბ ა ვ ს მ ს მ ე ნ ე ლ ს.

დ ა კ კ ი რ დ ა ხ ე ლ მ ძ ღ ვ ა ნ ე ლ ი დ ა ხ მ ა რ ე
ბ ა ს მ ა ს.

ე ხ ა უ ბ რ ა მ დ ი ვ ა ნ ი დ ა მ ს წ რ ე ე ბ ს.

შ ე ე ხ ვ ე წ ა შ ვ ი ლ ი დ ე ღ ა ს.

შ ე ე ც ა დ ა (ე ც ა დ ა) ა მ ხ ა ნ ა გ ი ბ ე ვ რ ს...

ამგვარად, ორპირიანი ვნებითი ზმნის კონსტრუქცია უცვლელია.

შეცდომაა აგრეთვე, როცა ამბობენ: დაკრა ბურთი, ნაცვლად
სწორი ფორმისა: გაკრა ბურთს...

2. მსაზღვრულ არსებით სახელთა უნიშნობა ნათესაობითსა და მოქმედებითში. საკუთარ სახელებთან მსაზღვრულად გამოყენებული სახელი, რომელიც თანამდებობას, პროფესიას, ადგილს აღნიშნავს, ბრუნვის -ი ნიშანს იკვეცს ნათესაობითსა და მოქმედებითში; მაგ.:

მასწავლებელ ილია სიხარულიძის გრამატიკა.

დოცენტ ცერცვაძის გამოკვლევა.

პროფესორ ქოიავას შრომა.

აკადემიკოს შანიძის „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“

გაზეთ „კომუნისტის“ მოწინავე.

ჟურნალ „მნათობის“ სარედაქციო კოლეგია.

ექიმ ჯანდიერის გამოწერილი წამალი.

გაზეთის რედაქტორ ებრაელიძის წერილი...

ქალაქ თბილისით მოხიბლული მოგზაური და სხვ.

შეცდომაა, როცა თანამდებობისა და პროფესიის არსებით სახელს უთანაბრებენ ატრიბუტულ მსაზღვრულად გამოყენებულ

ზედსართავს და -ი ნიშანს ურთავენ (ეკიმი ჯანდიერის, ქალაქი თბილისით...). უნიშნო ნათესაობითისა და მოქმედებითის გამოყენება ძალაში რჩება უგამონაკლისოდ.

3. დროთა თანამიმდევრობა. როდესაც წინადადებაში წინადადებად გამოტოვებულია დამოკიდებული წინადადების კავშირი რომ; მაგ.: „სთხოვს გააკეთოს“; „შეიძლება მისწეროს“... (ეს ნიშნავს: „სთხოვს, რომ გააკეთოს“; „შეიძლება, რომ მისწეროს“...). ამ შემთხვევაში ორი სადავო საკითხი იბადება: ერთი, რომ კავშირის გამოტოვებისას სასვენი ნიშანი მ ძ ი მ ე დავსუათ თუ არა და, მეორე, რომელი დრო გამოვიყენოთ: „შეიძლება მისწეროთ“ თუ „შეიძლება მიეწერა“, ან „შეიძლებოდა მისწეროს“ თუ „შეიძლებოდა მიეწერა“, ამჟამად საკმაოდ არეულად იხმარება: ზოგი სვამს მ ძ ი მ ე ს და ზოგი არა („სთხოვს, გააკეთოს“ ან „სთხოვს გააკეთოს“); ზოგი აწმყოში დასმულ ზმნასთან II თურმეობითს იყენებს („შეიძლება დარჩენილიყო“) და ზოგიც ნამყოსთან – II კავშირებითს („შეიძლებოდა დარჩეს“).

საქმის ვითარებას შემდეგ დასკვნამდე მიყვავართ:

ა) რომ კავშირის გამოტოვებისას კავშირებითი ზმნის წინ მძიმე არ დაისმის: „შეიძლება დარჩეს“, „შეუძლია გააკეთოს“, „გთხოვთ დამინიშნოთ“... აქ კავშირებითის ფორმა შინაარსობრივად უდრის ქართულში მასდარს (მოქმედების სახელს) და რუსულში ინფინიტივს, რომელიც უბრალო დამატებად არის მიჩნეული: „გთხოვთ დამინიშნოთ“ = „გთხოვთ ჩემთვის დანიშნას“, *пошу назначить мне* .

ბ) აწმყოში ან მყოფადში დასმულ ზმნასთან სავალდებულოა იყოს II კავშირებითი, ხოლო ნამყოში დასმულთან – II თურმეობითი, რომელიც ასრულებს III კავშირებითის ფუნქციას (III კავშირებითი ასეთ შემთხვევაში კარგად არის შემონახული სვანურში, რაჭულში და ნაწილობრივ ზემოიმერულში, (ლიტერატურულ ენაში კი

იშვიათად); მაგ.: უნდა მოიგონოს, მაგრამ: უნდოდა მოეგონა (რაჭულად: მოეგონოს).

სურს ჰყავდეს, მაგრამ: სურდა ჰყოლოდა (რაჭულად: ჰყოლოდეს).

შეიძლება დაწეროს, მაგრამ: შეიძლებოდა დაეწერა (რაჭულად: დაეწეროს).

სწადია ადგეს და უთხრას, მაგრამ: ეწადა ამდგარიყო და ეთქვა (მდრ. „ეწადა ბეჩავს ადგომა“: ვაჟა).

შეუძლია თქვას, მაგრამ: შეეძლო ეთქვა (რაჭულად: ეთქვას).

სთხოვს მისცეს, მაგრამ: სთხოვა მიეცა (რაჭულად: მიეცეს).

შეიძლება დარჩე, მაგრამ: შეეგძლო დარჩენილიყავ(ი).

„ძალიან კი უნდოდა მოეგონა რამ, უნდოდა ეთქვა კიდევ“ (ილია).

4. რომელ იც წვერ-კავშირი დამოკიდებულ წინადადებაში.

რომელი იც წვერ-კავშირის გამოყენებისას ჩნდება რამდენიმე სადავო საკითხი; ესაა: მისი შეთანხმება რიცხვში ასახსნულ წვერთან, ადგილმდებარეობა და ასახსნელი წვერის დამსგავსება მასთან ფორმით.

შეთანხმება. რომელი იც წვერ-კავშირი მრავლობით რიცხვში უნდა ვიხმართ,

როცა ასახსნელი წვერი მრავლობითშია, სულ ერთია, -ებ სუფიქსითაა ნაწარმოები ის თუ -ნ, -თ ბოლოსართით, სულიერია თუ უსულო;

როცა ასახსნელი წვერის მსაზღვრელია ერთზე მეტი რიცხვითი სახელი ან განუსაზღვრელი რაოდენობის აღმნიშვნელი სახელი (ბევრი, მრავალი, ყველა, რამდენიმე...);

როცა ასახსნელი წვერი ორ და მეტცნებიანია (დედ-მამა, დამამა, ცოლ-შვილი...)

საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ ორიოდე მაგალითს:

„გულმოდგინედ სწავლობენ სტუდენტები, რომლებიც სახალხო საქმიანობისათვის ემზადებიან“;

„სხდომას დაესწრნენ ჩვენი დაწესებულების წარმომადგენლები, რომელთაც მონაწილეობა მიიღეს მხჯელობაში“;

„არიან მწვერები, რომელსაც ანადგურებენ“;

„განიხილეს საკითხები, რომლებიც დღის წესრიგში იყო შეტანილი“;

„აქ-იქ ცუცხლზე ჩუხჩუხებდა ქვაბები, რომლებსაც მისხდომოდნენ დედაკაცები“;

„გამოჩნდა ხუთი კაცი, რომელნიც სიფრთხილით მოდიოდნენ“;

„მწერალთა კავშირი აერთიანებს ყველა ლიტერატორს, რომლებიც მწერლობის ამა თუ იმ ეანრს ავითარებენ“;

„შეხაროდა თავის ქალ-ვაჟს, რომლებიც წამოინიტიბულიყვნენ“ და სხვა მრავალი.

რომელიც წვერ-კავშირის ადგილისათვის წინადადებაში.
რომელიც წვერ-კავშირი ყოველთვის დამოკიდებულ წინადადებაში გვევლინება. იგი მონაცვლეა ასახსნელი წინადადების ერთ-ერთი წვერისა. დამოკიდებული წინადადება ჩვეულებრივ რომელიც წვერ-კავშირით იწყება და ასახსნელი (მისამართი) წვერიც მის წინ დგას, მაგ: „შავად მოჩანს პატარა წიხქვილი ბი, რომლებსაც ღამის გამო ძლივს გამოარჩევდით“ (აქ ასახსნელი, მისამართი წვერია წიხქვილი ბი). ახეთ წყობას დიდი მნიშვნელობა აქვს: მოსალოდნელი ორაზროვნება ყოველთვის გამორიცხულია. ქვემოთყვანილ წინადადებაში, მაგალითად, გაუგებარია, თუ რომელი წვერია ასახსნელი – ყაზახები თუ ხარები: „ტყვია ყაზახების ხარებს ხედებოდა, რომლებიც გაშტურებულნი გასცქეროდნენ ბრძოლას“; ან კიდევ: „ამ სიტყვებს დაუმატა ქალი, რომელიც ტანადობით

ისარს ემსგავსა“. აქ წარმოდგენილი სიტყვათა წყობით განხილვით ისრის მსგავსია ქ ე ბ ა, რაც შეუძლებელია, სინამდვილეში კი ქ ა ლ ი ა ასეთი. დაუმატებთ ერთ მაგალითს: „ქ ა ლ ი ა სიყვარული შევიდა ხელაში, დაჯდა ხალიჩაზედ და დაიწყო ტ ბ მკ ზნ მ რ მ მ ქ ქ ქ რ ო მ ე ლ ს ა ც- თან წაიღებდა ხოლმე“. აქ ასახსნელია ტ ა რ ი, დაწერილი კი ისეა, თითქოს რ თ ვ ა იყოს ასახსნელი, მაგრამ რ თ ვ ი ს თან წადება, მოგეხსენებათ, არ შეიძლება. როგორც ვხედავთ, ამ ნიმუშებში შეცდომაა. შეცდომას ავიცილებთ, თუ: ასახსნელ წევრს ვიხმართ რ ო მ ე ლ ი ც კავშირის წინ (მაგ.: „დაუმატა ქება ქ ა ლ ი ს ა, რ ო მ ე ლ ი ც ტანადობით ისარს ემსგავსა“), ან: ასახსნელ წევრს წინ დაუერთვით ჩვენებით ნაცვალსახელს (ის, იმ, ისეთი..., მაგ.: „დაუმატა ი მ ქ ა ლ ი ს ქება, რ ო მ ე ლ ი ც ტანადობით ისარს ემსგავსა“), ან კიდევ:

ასახსნელ (მთავარ) წინადადებაში მოვაქცევთ დამოკიდებულ წინადადებას, რომლის წინ დაისმის მისამართი (ასახსნელი) წევრი; მაგ.: „გონასთან კ ა ც ი იღვა, რ ო მ ე ლ ი ც მიუბრუნდა მოხუცს“ ასე შეიცვლება: „კ ა ც ი, რ ო მ ე ლ ი ც მიუბრუნდა მოხუცს, იღვა გონასთან“.

არ არის სასურველი, რომ მ ი ს ა მ ა რ თ წ ე ვ რ ს ა დ ა რ ო მ ე ლ ი ც კავშირს შორის წინადადების სხვა წევრი იყოს (გარემოება, შემასმენელი, დამატება...), თუ ჩვენებითი ნაცვალსახელი არა გვაქვს გამოყენებული მისამართ წევრთან, უფრო ბუნებრივი იქნება, თუ ვიტყვი: „ლუარსაბმა გაუღიმა პ ა ტ ა რ ძ ა ლ ს, რ ო მ ე ლ მ ა ც ჩვეულებისამებრ თავი იქით მიიბრუნა“, ვიდრე: „ლუარსაბმა პ ა ტ ა რ ძ ა ლ ს გაუღიმა, რ ო მ ე ლ მ ა ც ჩვეულებისამებრ თავი იქით მიიბრუნა“.

მისამართი წევრის ფორმობრივი დამსგავსება (ასიმილაცია). ძველ ქართულსა და ამჟამად ზეპირმეტყველებაში არის შემთხვევები, როდესაც მისამართ წევრს იმ ბრუნვაში სვამენ, რომელშიც

წვერ-კავშირი დგას. ეს მაშინ ხდება, როცა დამოკიდებული წინადადება მოქცეულია მთავარში და უკანასკნელი იწვება მისამართი წვერით; მაგალითად:

ქ რ მ ე ლ ს ა ც

„დ ე დ ა ს, რ ო მ ე ლ ს ა ც სურდა ქ ა ბ ტ უ ლ ს ი ქ ნ ს ს ა ჯ ლ ა ლ ი ტ უ რ ა ტ უ რ ის მ ა ს წ ა ვ ე ლ ბ ე ლ ი ე ვ ო ფ ი ლ ი ე ა ვ ი, ე ვ ო ე ლ თ ვ ის მ თ ხ ო ვ დ ა“. აქ „დ ე დ ა ს“ შეთანხმებულია მიცემით ბრუნვაში რ ო მ ე ლ ს ა ც წვერ-კავშირთან და შეწყობილია დამოკიდებული წინადადების შემასმენელთან („სურდა“) და არა თავის (მთავარ წინადადების) შემასმენელთან („მთხოვდა“). ამას თავისი ფსიქოლოგიური ახსნა მოეპოვება. ენობრივად კანონიერია, თუ მთავარი წინადადების წვერი დაუკავშირდება არა მომდევნო, დამოკიდებული წინადადების შემასმენელს, არამედ თავის შემასმენელს. მაშასადამე, უნდა იყოს: „დ ე დ ა, რ ო მ ე ლ ს ა ც სურდა..., მ თ ხ ო ვ დ ა“.

ასეთი შეცდომები არაა იშვიათი მოსწავლეთა ნაწერებში; მაგალითები: „ტ ე ქ ს ტ ი, რ ო მ ე ლ ი ც უ ც ხ ო ე ნ ის წ ი გ ნ შ ი ი ყ ო მ ო ც ე მ უ ლ ი, დ ა მ ო უ კ ი დ ე ბ ლ ა დ ვ თ ა რ გ მ ნ ი დ ი“, უნდა იყოს: „ტ ე ქ ს ტ ს, რ ო მ ე ლ ი ც... ი ყ ო მ ო ც ე მ უ ლ ი, ვ თ ა რ გ მ ნ ი დ ი“.

„ჩემი დ ე დ ა, რ ო მ ე ლ ი ც მ ა ს წ ა ვ ე ლ ბ ე ლ ა დ მ უ შ ა ო ბ დ ა, ბ ი ბ ლ ი ო თ ე კ ი დ ა ნ ხ შ ი რ ა დ მ ო ქ ო ნ დ ა წ ი გ ნ ე ბ ი“, უნდა იყოს: „ჩემს დ ე დ ა ს, რ ო მ ე ლ ი ც მ ა ს წ ა ვ ე ლ ბ ე ლ ა დ მ უ შ ა ო ბ დ ა, ... მ ო ქ ო ნ დ ა წ ი გ ნ ე ბ ი“ და სხვა.

სტილისტიკის საკითხი

უდავოდ არ არის საკმარისი ცალკეულ სიტყვათა მართლწერისა და გრამატიკულ მოვლენათა ნორმების დაცვა, საჭიროა ენის სხვა მხარის გათვალისწინებაც. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ენის ს ტ ი ლ ი ს ტ ი კ უ რ ი მხარე. აქ მთავარია სიტყვათა,

ნაწილაკთა და ფრაზეოლოგიურ გამოთქმათა შერწყმა, ერთი და იმავე მნიშვნელობის სხვადასხვა ფორმიდან ერთ-ერთის ამორჩევა და კონტექსტში მოცემულ ფორმებთან მისადაგება, ჰიპოთეტური შინაარსობრივი და ფორმობრივი შეხამება, წინადადების წესობა, წესიერი წყობა და სხვა.

შეიძლება რამდენიმე ნიმუში მოვიყვანოთ სინონიმთა ხმარებიდან. სინონიმებია „ბედი“ და „იღბალი“ და აკი ერთადაც ვხმარობთ მათ: „ბედ-იღბალი“. ამიტომ შეიძლება ითქვას „მისი ბედი“ ან „მისი იღბალი“, „ბედად“ ან „იღბლად“, მაგრამ არ ითქმის „იღბალი ეწია“, იხმარება მხოლოდ „ბედი ეწია“. ერთი და იმავე მნიშვნელობისაა „შიშველი“ და „ტიტველი“, ზოგჯერ ერთად ან ერთმანეთის შენაცვლებით ვიყენებთ: „შიშველ-ტიტველი მათხოვარი“, ან „შიშველი მათხოვარი“, ან „ტიტველი მათხოვარი“, ან კიდევ: „მშიერი, შიშველი, ტიტველი მათხოვარი“, მაგრამ არ ვამბობთ: „ტიტველი ხმალი“, „ხმალი იტიტვლა“, „ფეხტიტველი“ „თავტიტველი“; ჩვეულებრივია მხოლოდ გამოთქმები: „შიშველი ხმალი“, „ხმალი იშიშვლა“, „ფეხშიშველი“, „თავშიშველი“ („თავშიშველი სამ დღე ვლიდეს“: რუსთაველი) და სხვა მსგავსი სიტყვები.

აღიარებულია, რომ მხატვრული, მეცნიერული და პოლიტიკურ-პუბლიცისტური ნაწარმოების ენა უნდა იყოს ცოცხალი, დემოკრატიული, ხალხურ ენას დაახლოებული ლიტერატურული ენა. იღია ჭავჭავაძე თავის დროს გაბატონებულ მოთხოვნილებათა საწინააღმდეგოდ უფრო მეტს აკისრებდა ლიტერატურულ ენას. იგი ამტკიცებდა: „ყოველთვის უფრო სასიამოვნოა წასაკითხავად თხზულება, დაწერილი საყოველღეო, შინაურულს ენაზედ, იმ ენაზედ, რომლითაც ლაპარაკობს ქართველი კაცი თავის სახლში. თავის ცოლ-შვილში, ტოლთან და ამხანაგთან“. ეს ერთგვარი რეაქცია იყო მაშინ დაშკეიდრებული აზრისა, რომლის თანახმადაც ლიტერატურულ ენად მიიჩნდათ დარბაისლური ენა, საშუალი

ძველსა (არქაულსა) და მოგვიანებით მწიგნობრულ ენას შორის. ნამდვილად კი ლიტერატურული ენა საყოველღაგო, სასაგებრო, კუთხური ენა კი არ არის, არამედ ერთიანი ~~ფორმის~~ დახვეწილი, მწიგნობრული ენაა.

ბიზლიცისეკა

მხატვრული მინსათვის

ლიტერატურულ ნაწარმოებს მხატვრულს ხდის და პუბლიცისტურს – მწიგნობრულსა და საინტერესოს – არა მარტო წარმტაცი სიუჟეტი, მაღალი იდეა, ლიტერატურის თეორიის წესების დაცვა და ბუნების მომხიბვლელად აღწერა, არამედ სიტყვებისა და ფრაზოლოგიის მოხდენილად შერჩევა და თავის ადგილას ჩასმა, იდიომებით, აფორიზმებითა და ანდაზებით შემკობა. მეტად საგულისხმოა აკაკი წერეთლის შეგონება: საჭიროა „ასი ათასი სიტყვა-ფრაზისაგან არჩევა მასალებისა, რომელნიც უკუთ დაახასიათებენ აღებულ საგანს“. მართლაც სანიშნოა „ვეფხისტყაოსანი“ სხვა მხარესთან ერთად ენის მხატვრულობის მხრივაც. საგანგებო ყურადღებას იქცევს ილიას, აკაკის, ვაჟას და ზოგი თანამედროვე მწერლის რჩეული პროზაული ნაწარმოებები. მისაბამია ილიას პუბლიცისტური ნაწერებიც, სადაც 130-ზე მეტი ანდაზა და ბევრი ფრაზოლოგიური ერთეულია გამოყენებული. ენას რომ ექსპრესიული ფუნქცია და ზემოქმედებითი ძალა ექნეს, ილია მიმართავს ხალხურ მეტყველებას, რომელსაც ის ზედმიწევნით ფლობს, შოთა რუსთაველისა და სხვა კლასიკოსთა ნაწარმოებებს, ძველი მწერლობის ძეგლებს, რომელთაც მშვენივრად იცნობს, და აქედან იღებს ცალკეულ სიტყვებს, ფრაზოლოგიურ ერთეულებს, ხატოვან გამოთქმებს, იდიომებს, აფორიზმებსა და ანდაზებს. ზოგს უცვლელად ტოვებს, ზოგს კიდევ ცვლის და გრამატიკულად უქვემ-

დებარებს წინადადების წვერებს და ვიღებთ უწვევად ნახვად მდინარ მსჯელობას. უცვლელადაა ნახმარი ანდაზა: მაგ. „იმით ცოდნა აქვთ, ხერხი იციან. „ხერხი სჯობია ღონესაო“ (ქართული თქმულია და მართალიც არის“. მაგრამ ანდაზა უცვლელია: „ეს წინადადებაში: „ეს ის ძეხვია ჩვენთვის, რომელსაც მშვიერი კატა ვერ შესწვდა და თავი იმით ინუგეშა, რომ პარასკევიაო“ (გვაგონდება ანდაზა: „კატა ვერ შესწვდა ძეხვსაო, პარასკევია დღესაო“) (განხილულია გიორგი შალამბერიძის შრომაში).

კლასიკოს მწერალთა თხზულებების მკითხველს უთუოდ გული ეტკინება, როცა ნახავს მხატვრული გამოთქმის შესაქმნელად ერთმანეთისათვის შეუფერებელ, შეკოწიწებულ სიტყვებს, უხეირო შედარებებს, გაუმართლებელ განმეორებებს და სხვას. მაგალითისათვის მოვიყვანოთ თუნდაც ეს დაბეჭდილი შემთხვევები:

„ვერცხლის ქამარი ვით გატყორცნილი აღაზანი“ – აქ შედარება უვარგისია. გატყორცნა, ტყორცნა შეიძლება ისრისა, შუბისა, სახრისა, ქვისა და სხვათა (ფიგურალურად: სხივისა), რომელთა სწრაფად სროლა და მოხვედრება ხერხდება. ასეთად კი „ვერცხლის ქამარი“ ვერ გამოდგება.

„ბუნებას თავის სილაზათე უხვად დაუბერტყია ამ მიდამოსათვის“ – აქაც „სილაზათე უხვად დაუბერტყია“ გაუმართლებელი „სიახლეა“, უკეთ რომ ვთქვათ, დარღვევაა მყარი ფრაზეოლოგიისა. ქართულში დამკვიდრებული იდიომაა „თავის უხვ კალთას დაბერტყავს“, „თავისი უხვი კალთა დაუბერტყავს“. ეს შინაარსობრივად და ენობრივად სწორი ფრაზეოლოგია ზემოთ მოყვანილ მაგალითში შენაცვლელბულია უადგილო და ამდენად შეუსაბამო სიტყვით „სილაზათე“.

სიტყვათა ასეთი შენაცვლელბა ფრაზეოლოგიური ერთეულის აზრის დამახინჯებაა და ამდენად ენის შერყვნაც.

„ხეები, ბუჩქები, ბალახები შემოდგომის კოპწია ფერებით

მორთულან“ – ფერებით მორთვა არ შეიძლება ითქვას, მით უფრო
კ ო კ წ ი ა ფ ე რ ე ბ ი თ. სიტყვები კ ო კ წ ი ა ფ ე რ ე ბ ი
ისევე უწესოდ არის შეწყვილებული, როგორც ~~სიტყვები~~ ~~სიტყვები~~ ~~სიტყვები~~
გვეხმარა: კ ო ხ ტ ა ფ ე რ ე ბ ი, კ ე კ ლ უ ტ ს ბ წ ე მ რ ე მ ა ბ

სამწუხაროდ, ხშირად გვხვდება ასეთი ენობრივად და შინა-
არსობრივად უხამსი, შეუსაბამო წინადადებები: „ს ი კ ვ დ ი ლ მ ა
ვერ წ ა ლ ე კ ა მათი სახელები“, „გეძებდი... გ უ ლ მ ა
რამდენჯერ დაიკვნეს-დ ა ი გ ა ნ გ ა შ ა“, „ბ ა დ ე დ მახურავს
თქვენი ღ ი მ ი ლ ი“. კმარა მაგალითების მოყვანა.

მიზეზი ამისა ბევრია. ერთ-ერთი მთავარი მიზეზთაგანი მაინც
ბუნებრივი გამოთქმების, ფრაზეოლოგიის უცოდინარობაა. აუცი-
ლებელია ხელთ გვექონდეს გამოთქმების, ფრაზეოლოგიური ერთე-
ულების, ხატოვანი სიტყვების, იდიომების ლექსიკონი, ანდაზებისა
და გამოცანების კრებულები და სხვ.

მეორე მთავარი მიზეზთაგანი, როგორც ზემოთაც აღინიშნა,
სხვა ენის გავლენაა. გავლენა განსაკუთრებით დიდია როგორც
ლექსიკაზე, ისე წინადადებათა აღნაგობაზე. ზოგჯერ წინადადება
სიტყვა-სიტყვით თარგმანს წარმოადგენს და ამდენად ქართული
ენის ბუნებას სრულებით არ ეგუება. ასეთია, მაგ.: „ფერმაში აღგილი
აქვს ფრინველების დ ა ც ე მ ა ს“ „დაცემა“ კი თარგმანია
რუსული падёж სიტყვისა, რაც ნიშნავს გ ა წ ე დ ო მ ა ს. ასევე
ნათარგმნია: „ს უ ქ ე ბ ი დ ა ნ მოხსნილია რამდენიმე ათასი
ღორი“; „ორასი ცენტნერი ხორცი ა წ ა რ მ ო ე ს“; „სახეში
ჰყავს“ და ბევრი გამოთქმა, რომელთა ერთ-ერთი წევრია ზმნა
ა ტ ა რ ე ბ ს ა ნ ტ ა რ დ ე ბ ა („თესვა ტარდება“; „გამობარვას
ატარებს“), ა წ ა რ მ ო ე ბ ს, წ ა რ მ ო ე ბ ს („თესვა
წარმოებს“), ა წ ე ო ბ ს („ექსკურსიას აწყოებს“), ან ურთავენ
სიტყვას ს ა ქ მ ე (ახალი გვემბნია დასახული სწავლის ს ა ქ მ ე შ ი)...
ძალიან მოიკიდა ფეხი მიზნის გარემოების გამოსახატავად სიტყვამ

მ ი ზ ნ ი თ: (с целью). „უ შ ი შ რ ო ე ბ ი ს მ ი ზ ნ ი თ სინქარე შეანედეს“; „ზღვის ფიზიკის შ ე ს წ ა ვ ლ ი ს მ ი ზ ნ ი თ მსოფლიოს ირგვლივ მორიგ მოგზაურობას შეუდგა“ და სხვა.

ყველა ამ ზუსტი თარგმანის შეცვლა მოხერხდება, თუ ქართული ენის შესაძლებლობას გამოვიყენებთ; მაგ: შ ე ს წ ა ვ ლ ი ს მ ი ზ ნ ი თ ქართულად გადმოიცემა: შ ე ს ა ს წ ა ვ ლ ა დ, ან შ ე ს წ ა ვ ლ ი ს ა თ ვ ი ს, ან კიდევ რ ო მ შ ე ი ს წ ა ვ ლ ო ს და ა. შ.

საქმე იქამდე მივიდა, რომ საკუთარ გამოთქმას ვივიწყებთ და ნათარგმნს ვაბატონებთ. ზ ი რ ნ ა ხ უ ლ ი ს მ ო წ ე ე ა, მ ო ს ა ვ ა ლ ი მ ო ი წ ი ე ს - ეს ქართული გამოთქმა ლამის არის გამოვიდეს ხმარებიდან და მის ნაცვლად ვამკვიდრებთ გამოთქმას „მოსავლის აღება“, „მოსავალი აიღეს“, რაც შესატყვისია რუსულისა уборка урожая, убрали урожай.

ფორმათა შენაცვლება. შენაცვლება საჭიროა ერთი და იმავე ფუნქციის ფორმებისაც, როგორიცაა ქ ა ლ ე ბ ი ს და ქ ა ლ თ ა, მ წ ე რ ლ ე ბ ი ს და მ წ ე რ ა ლ თ ა... თავისუფლად ითქმის: „საქმე გაირჩა ქ ა ლ ე ბ ი ს თ ა ნ დ ა ს წ რ ე ბ ი თ“ ან „ქალთა თანდასწრებით“ „მწერლების თხზულებანი“ და „მწერალთა თხზულებანი“, მაგრამ არ ვიტყვით „ქალების საკითხი“, „მწერლების კავშირი“, ვხმარობთ მხოლოდ მყარ გამოთქმას „ქალთა საკითხი“, „მწერალთა კავშირი“, ასევე: „მუშათა კლასი“, „საბჭოთა ხელისუფლება“, „მოზარდ მაცურებელთა თეატრი“, „ბავშვთა სამყარო“ და სხვ.

ჩაკეტილი კონსტრუქცია. წინადადების ბოლოს ნათესაობით ბრუნვაში დასმული სახელი გვხვდება ორგვარად: ა ნ ი შ ნ ი თ და - ა - ს გარეშე. თუ - ა არ ახლავს, წინადადება თითქოს დაუმთავრებელია და მსმენელი ელის, რომ საუბარი გაგრძელდება; მაგ.:

„გაუხდი სკოლის ასაკის“. მაგრამ თუ -ა დაერთო (გაუხდი სკოლის ასაკისა“), წინადადება დამთავრებულია, მსჯელობის გაგრძელება არაა მოსალოდნელი, თითქოს აზრი დასრულდა. წინადადება დაიხურა. ასეთ წინადადებას ჩ ა კ ე ტ ი ლ ა ნ დ ა ს ს შ ე ლ ე ჯ ე რ ს ტ რ უ ქ ც ი ა ს ე მ ა ხ ი ა ნ . მიუხედავად ამისა, ხშირად -ა-ს აკლებენ. აი, ორიოდუ მაგალითი ხტუდენტთა ნაწერებიდან:

„მადლობელი ვარ ჩემი მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ლ ე ბ ი ს“ (უნდა კი: მ ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ლ ე ბ ი ს ა);

„ამ დროს მე ვიყავი ე ქ ვ ს ი წ ლ ი ს“ (უნდა: ე ქ ვ ს ი წ ლ ი ს ა).

-ა მაშინაც საჭიროა, როცა რთული ქვეწყობილი წინადადებაა და მისი ერთ-ერთი შემადგენელი წინადადების ბოლოს ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა გვხვდება; მაგ.: „თუ ადამიანს აქვს მიზანი, მონღოშება, ოცნება რამეს გ ა კ ე თ ე ბ ი ს ა, ის უდავოდ დაძლევეს ყოველგვარ დაბრკოლებას...“

-ა-ს გამოყენება ახალი მოვლენა არ არის. ის ძველ ქართულში ზოგადი სახელის მიცემითი, ნათესაობითი და მოქმედებითი ბრუნვების თანმხლები ნიშანი იყო. იგი განსაზღვრავდა სახელს, მას გამომსახველობით იერს ანიჭებდა. ამის გამო უწოდებენ ემფატიკურ -ა-ს, წამოშობით ის ჩვენებითი ნაცვალსახელია.

ეს -ა შემოინახეს იმავე ბრუნვებში და დაურთეს აგრეთვე ვითარებით ბრუნვას ქართლურმა და კახურმა კილოებმა, ოღონდ მხოლოდ პაუზის წინ წინადადების შიგნითა წვეილეულის ბოლოს ან წინადადების დასასრულს. აქედან შემოიღეს ლიტერატურულ ენაში ქართლიდან და კახეთიდან გამოსულმა მწერლებმა ილია ჭავჭავაძემ, იაკობ გოგებაშვილმა, სოფრომ მგალობლიშვილმა და სხვებმა (განხილულია თამარ ზურაბიშვილის შრომაში). ნათქვამს ნათელყოფს ეს მაგალითები:

„ბავშვები შორიდან შეხარიან ჩ ი ტ ე ბ ს ა“;

„ერთხელ კიდევ სცემეს იმ ს ა წ ყ ლ ე ბ ს ა, ...იმ რეგის
მ ო კ ე თ ე ე ბ ს ა“;

„ბევრი სასაცილო ოინი ნახეს ნ ი ტ ი ს ა“; **ერქუნუღი**
„თავი მოქონდა ს ი ლ ა მ ა ზ ი თ ა“; **ბიბლიყთუქ**

„ბიჭები მიუჩინა ყ ა რ ა უ ლ ა დ ა“ და სხვა მრავალი.
თანამედროვე ქართულში -ა შემოგვრნა ნათესაობით ბრუნვაში
და იგი უნდა ვიხმართ პაუზის წინ წინადადების ბ ო ლ ო ს
უ თ უ ო დ, წინადადების შიგნით კი სინტაგმის (წყვილის) ბოლო
წვერთან, მაშასადამე, უნდა ვთქვათ და ვწეროთ:

„გავხდი ო ც ი წ ლ ი ს ა“; „დროზე დაიწყეს თოხნა ს ო-
მ ი ნ დ ი ს ა, მომკა პ უ რ ი ს ა და დროზედვე დაამთავრეს“ და
სხვა.

წინადადების შენაცვლება. ქართულში ხერხდება ერთი და
იმავე აზრის სამი ტიპის წინადადებით გამოხატვა: მარტივი, ან
რთული ქვეწყობილი, ანდა განკერძოებულგანსაზღვრებიანი
წინადადებით. ასეთ შემთხვევაში ამბობენ რთული წინადადების
შენაცვლებაზე მარტივით; მაგ.: „ეზოში ერთი ყაზახი ა ტ ა რ ე ბ
დ ა ც ხ ე ნ ს, რ ო მ ე ლ ი ც უფროსისათვის მოემზადებიანთ“
– რთული ქვეწყობილია, იგი გადმოიცემა მარტივით: „ეზოში ერთი
ყაზახი ატარებდა უფროსისათვის მომზადებულ ც ხ ე ნ ს“,
ან კიდევ – განკერძოებული განსაზღვრებით: „ც ხ ე ნ ს მომზა-
დ ე ბ უ ლ ს უფროსისათვის, ატარებდა ეზოში ერთი ყაზახი.
შეიძლება პირიქითაც: განკერძოებულგანსაზღვრებიანს შეენაც-
ვლოს მარტივი ან რთული ქვეწყობილი; მაგ.: „ცეცხლის შუქი
მიეფინა სტუმარს, რომელიც იქ იჯდა“ შეიძლება შეიცვალოს
რთულითვე: „სტუმარს, რომელიც იქ იჯდა, მიეფინა ცეცხლის
შუქი“. ორივე შემთხვევაში მათ შეენაცვლება მარტივი წინადადება:
„იქ მჯდომელ სტუმარს მიეფინა ცეცხლის შუქი“, ან განკერ-
ძოებული განსაზღვრების შემცველი წინადადება: „ცეცხლის შუქი

მიეფინა სტუმარს, იქ მჯდომელს“, ან „სტუმარს, იქ მჯდომელს, ცეცხლის შუქი მიეფინა“ (შდრ.: ილიას პოემიდან: „ხოლო რა შუქი იმა ცეცხლისა სტუმარს, იქ მჯდომელს, ზენდ მიეფინა“).

ქართულში ასეთ შენაცვლებას დიდი ხნის ისტორია აქვს. რთულის ადგილას მარტივი წინადადება ფართოდაა გამოყენებული ანდაზებში, ლექსებში და სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოებებში. მას მიმართავენ მეტყველების ეკონომიისათვის, ლექსებში მარცვალთა რაოდენობის დასაცავად, რითმისა და რიტმისათვის, პროზაში კი სტილებრივი სხვაობისათვის.

შენიშნულია, რომ სხვადასხვა ტიპის წინადადებათა გამოყენებით სტილებრივად განსხვავებიან არა მარტო მწერლები, არამედ განსხვავდება ერთისა და იმავე პროზაიკოსის სხვადასხვა თხზულებაც. ცხადია, ერთნაირი არ არის სტილებრივად ილიას „მგზავრის წერილები“ თუ „კაცია-ადამიანი“ და „ოთარაანთ ქვრივი“. ვასილ ბარნოვი ხომ თვალნათლივ გამოირჩევა სხვა მწერალთაგან. იგი ზოგ ნაწარმოებში იშვიათად ხმარობს რთულ ქვეწყობილ წინადადებას და ამას ახერხებს მაქვემდებარებელ თუ სხვა კავშირთა უგულებელყოფით, მიმდევობური კონსტრუქციის გამოყენებით ან ზოგჯერ სახელდებითი წინადადების შემოღებით (ვასილ ბარნოვის უნა საკმაოდ გულდასმით შესწავლილი აქვს ელ. კოშორიძეს). უნდა ითქვას, რომ ამგვარ წინადადებათაგან შემდგარი მოთხრობა სტილისტიკურად თავისებურია, განსხვავებულია, ეკონომიურია, საკითხავად ცოცხალი და საინტერესო, მაგრამ დასამახსოვრებლად ძნელია. მიუხედავად ამისა, ასეთი სტილის თხრობას საკმაოდ ადგილი უნდა დაეთმოს.

კონსტრუქციათა შენაცვლება. ქართულში გავრცელებულია ორი კონსტრუქცია: მოქმედებითი და ვნებითი. პირველის ნიმუშია: „სიმინდები გაითოხნეს, ყანები მომკეს, პური გაღეწეს...“ ხოლო მეორისა: „სიმინდები გაითოხნა, ყანები მოიმკა, პური გაიღეწა“

და სხვ. მწერლობაში ერთი ციხმარება და მედრეც, მაგრამ გაბატონებულია პირველი. ბოლო ხანებში მონდომებით ავრცელებენ აღწერილობითს ვნებითს: „აღებულ იქნა, წაღებულ იქნა, აოხრებულ და განადგურებულ იქნა“ და სხვები. „წაღებულ იქნა შაქრის ფხვნილი“; შეკრებაზე დაჯილდოებულ იქნენ მოსწავლეები“ და სხვ. აქ თავისუფლად შეიძლება გვეხმარა: წაიღეს, დააჯილდოვეს ან დაჯილდოვდნენ, უფრო კი პირველი – აქტიური ზმნები.

აღწერილობითი ანუ პერიფრასტული ვნებითი შეიძლება გამოვიყენოთ იმ შემთხვევაში, როცა ზმნას ვნებითის ფორმების წარმოება არ შეუძლია. ასეთებია: წაიღო, წაიყვანა, გაიტანა, მიიტანა, შეიძინა და სხვები (ა. შანიძე). სხვა პირობებში უმტკივნეულოდ ვიხმართ აქტიურ ფორმებს, შესაძლებელია ვნებითსაც, უკიდურეს შემთხვევაში კი – აღწერილობით ვნებითს, მაგ.:

„შაჰ-აბასის მრავალრიცხოვანმა ღაშქარმა საქართველო ააოხრა და განადგურა, ტყე და ვენახები მოსპო, ხალხი გაწყვიტა და, ვინც გადარჩა, ტყვედ წაიყვანა სპარსეთში“ – შეიცვლება ვნებითით: „შაჰ-აბასის მრავალრიცხოვანი ღაშქრისაგან საქართველო აოხრდა და განადგურდა, ტყე და ვენახები მოისპო, ხალხი გაწყდა და, ვინც გადარჩა, ტყვედ იქნა წაყვანილი სპარსეთში“. მაგრამ არ ივარგებს, თუ ვიტყვით: „საქართველო აოხრებულ და განადგურებულ იქნა, ტყე და ვენახები მოსპობილ იქნა“ და სხვა. ეს როგორც გრამატიკული, ისე სტილისტიკური თვალსაზრისით მიუღებელია.

* * *

დღეს ჩვენ ვმსჯელობთ ქართული ენის მართლმეტყველებისა და მართლწერის სადავო საკითხებზე, თავის დროზე კი იღია ჭაჭავაძე გოდებდა: „ჩვენდა სამწუხაროდ, – მაგ მეცნიერებისათვის

(იგულისხმება პოლიტიკური ეკონომია) ჩვენი ენა მუნჯია ჯერ-ხანად, არც ტერმინებია მიღებული და დადგენილი საერთოდ, არც თვითონ ეგრეთ წოდებული ფრაზეოლოგია, უმეტეს შემთხვევებში უმთავრესს სიძნელეს ამ „შინაურის მიმოხილვაში“ უმეტესად კნელი ნაკლი ჩვენის სიტყვებისა შეადგენს“ (1882 წ., ტ. VI).

მაგრამ ეს ეხებოდა არა მარტო პოლიტიკურ ეკონომიას, არამედ მეცნიერების სხვა დარგებსაც. რუსეთის ხელისუფლების ბატონობის რვა-ცხრა ათეული წელი საკმარისი იყო ერის ჩაგვრისა და დამონებისათვის, რომ მშობლიურ ენაზე მეცნიერული აზროვნება შეწყვეტილიყო, საერთოდ, დედაენის განვითარება და წინსვლა შეჩერებულიყო; ამიტომ იყო, რომ ილია ასე მწარედ შენიშნავდა: „ჩვენი ენა... ჯერ მომზადებული არ არის დღევანდელს აზრს კაცობრიობისას საზოგადოდ და თუნდ ჩვენებურ ინტელიგენციასაც აღებ-მიცემობა გაუწიოს გაუჭირვებლად და საკმაო განცხადებით...“ (1889 წ., ტ. V), ლაპარაკია იმ ენაზე, რომელზედაც თავის დროზე შეიქმნა ფილოსოფიის, მედიცინისა და სხვა დარგების ტერმინოლოგია და რომელზედაც დაიწერა მხატვრული, ისტორიული თუ სხვა დარგის შესანიშნავი თხზულებები.

მეოცე საუკუნეში ერმა შეძლო ხიდი გაედო ძველ და ახალ ხანას შორის, „კაცობრიობის დღევანდელი აზრის“ გადმოსაცემად დედაენა იმდენად განვითარებინა, რომ საკუთარ „საკმაო მახალაზე“ მეცნიერებისა და ტექნიკის და საერთოდ კულტურის ყველა დარგის ტერმინოლოგია დაედგინა და ფრაზეოლოგია შექმუშაებინა. ამისათვის საჭირო იყო დაძაბული შრომა, დაუცხრომელი მუშაობა, დაუშრეტელი ენერგია, ძველის ცოდნა და ახლის ძიება.

ქართველ ერს ძალა შესწევდა, რომ სამი ათასი წლის განმავლობაში დაუნჯებული კულტურის მონაცემები გამოეყენებინა.

ქართველი ხალხი სამი ათასი წლის განმავლობაში ამაოდ არ იცავდა თავის საცხოვრისს, იმ ადგილს, სადაც ის ცხოვრობს.

იგი იცავდა და იცავს არა მარტო თავის ტერიტორიას, არამედ თავის ძველ კულტურას, თავის თვითმყოფობას, თავის ენობრივ ერთეულებს და შემოქმედებითს აღმაფრენას.

იგი დარაჯად უდგას იმ უძველეს ნაგებობებს, რომლებიც „უწყალოს ხელით“ მიწაში დანთქმულა. ჩვენს არქეოლოგებს მზის გულზე გამოაქვთ ეს ფასდაუდებელი განძი.

იგივე ქართველი ხალხი გუშაგობს და უველის ბარბაროსებისაგან დანგრეულ მიწისზედა ტაძარ-მონასტრებსა და სასახლე-კოშკებს, რომელთაც თავიანთი მონუმენტურობით დღესაც განცვიფრებაში მოკვავთ მნახველები.

ქართველმა ხალხმა შექმნა მაღალი გონების ნაყოფი – მხატვრული, ისტორიული, ფილოსოფიური და სხვა დარგების თხზულებანი, რომელთაც გულმოდგინედ იკვლევენ ჩვენი ლიტერატურის ისტორიკოსები და ფილოსოფოსები, ხოლო შედევრებს თარგმნიან უცხოელები. ამავე ქართველმა ხალხმა გამოიგონა და თანაც თანდათან გააუმჯობესა ყოფის დამახასიათებელი ინვენტარი (სოფლის მეურნეობის იარაღები, ჭურჭელი, ჩაცმულობა, სამკაულები...), შემოგვინახა რელიგიური წარმოდგენები და ზნე-ჩვეულებანი, რომელთა სიღრმეში ნაწვდომა შეძლეს ჩვენმა უთნოგრაფებმა და ნათელყვეს ამ მხრივაც ქართველთა მოწინავეობა.

ცივილიზაციის შემქმნელ ხალხთა მეფეების ბრძანებით დაფებზე ამოტრილი წარწერების, მემატიაუნთა და უცხოელ მოგზაურთა ნაწარმოებების წაკითხვითა და ურთიერთშეჯერებით, სხვა მატერიალური კულტურის შესწავლით ჩვენმა ისტორიკოსებმა შუქი მოაფინეს ქართველი ხალხის თავგადასავალს, მისი დაუცხრომელი ბრძოლისა და შემოქმედების მრავალ მხარეს, მის პოლიტიკურ და კულტურულ ურთიერთობას აღმოსავლურ და დასავლურ სახელმწიფოებთან და ცხადყვეს ერის მნიშვნელოვანი ადგილი აღმოსავლეთის ისტორიაში.

ქართველმა ერმა მისაბაძად დაიცვა თავისი ენა, რომლისაც X საუკუნის მოღვაწემ იოანე-ზოსიმემ „ქებად და დიდებად“ უძღვნა. ჩვენმა ენათმეცნიერებმა გამოავლინეს ამ ენაში უძველესი წეს სახელები, ტერმინები და იდიომები, რომლებშიც ჩანს აწარმოებულ თველთა ისტორია, ხელოვნება, ყოფა და რომლებიც მოწმობენ, რომ ქართული კულტურა თვითმყოფადია, ადგილობრივ შექმნილი და არა გარედან შემოტანილი, იმპორტული.

ბუნებრივია, რომ ქართველმა ერმა თანამედროვეობის დიდი პოეტის გალაკტიონ ტაბიძის სიტყვა გაიმეოროს დუხჭირ პირობებში გამოტარებული თავისი მაღალი კულტურის, თავისი საცხოვრისის შესახებ და თქვას: „გიცავდი და კვლავ დაგიცავ“. ისიც ბუნებრივია, რომ ქართველმა ერმა მთელ შემოქმედებით ძალებს მობილიზაცია უყოს და ეცადოს მშობლიური მხარის აყვავებასა და აღზევებას, ისწავლოს და სხვასაც ასწავლოს თავისი ენა, ლიტერატურა, ისტორია. ეს ჩვენი ახალი თაობის პირველი და მთავარი მოვალეობაა.

წიგნი ყველასათვის

ეროვნული

პირველად ეს წიგნი 1965 წელს გამოიცემოდა „ნაკადულში“.
ახალგაზრდობის ლიტერატურის გამომცემლობა „ნაკადულში“.
შემოგვრნა ბატონ ვარლამ თოფურიას წერილი, გამოცემამდე
„ნაკადულის“ მაშინდელ დირექტორს პოეტ ხუტა ბერუღაევას რომ
გამოუგზავნა დედანთან ერთად:

ღირად ჩამოვქმულ ხუტა!

ვიგზავნი ჩანაწერს და ვახ-ვი არ მომხსნა
და წაიკითხო. ამ ეპიკურულ მოღონათ, უკვირია
გზოყურთა უმხარეობა.

შეიარა ვიანხით, ეს იმხელად სიყვარული ნაწი-
ლობა, ვიხილავთ სიხარულს, თანაც შიშველ, შიშ-
ვილად. ჰქვიათ აქსონთი ვიანხითა და ნაწი-
ლობა (გვ. 1-51), შიშვი აქვს უმხარე ამ - რაღაც შიშველ
შიშობა, შიშველ ნაწილობა, შიშველ მშვიდობა
ნაწილობა, ანაღარა ვიანხობა შიშველ.

ეს უმხარე შიშვი ნაწილობა, ნაწილობა, შიშვი აქვს
ვიანხობა აქსონთი სიხარულს, ანაღარა ამ - რაღაც
შიშველ (ვიანხობა შიშველ) და სიშვი ნაწილობა შიშველ
შიშველ.

შიშვი აქვს შიშვი შიშვი შიშვი აქვს
(შიშვი შიშვი და შიშვი შიშვი შიშვი). შიშვი
შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი
შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი
შიშვი შიშვი.

ნაწილობა შიშვი.

შიშვი შიშვი შიშვი შიშვი
შიშვი შიშვი

წიგნი უცვლელად გამოიცა მეორედ, 1988 წელს გამომცემლობა „განათლებაში“. თუმცა უძველეს აკადემიკოს ქეთევან კლომთაიძის წინასიტყვაობა:

„აკად. ვარლამ თოფურიას წინამდებარე ნაშრომი ფინანსურ-მეცნიერებათა საზოგადოების ინტერესთა გათვალისწინებით მოკლედ მიმოიხილავს ქართული ენის განვითარების, მისი შესწავლის ისტორიისა და თანამედროვე მდგომარეობის, სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისა და მართლწერის საკვანძო საკითხებს.

იგი დაიწერა ამ ოციოდე წლის წინ. მას შემდეგ ბევრი რამ გაკეთდა როგორც ქართული ენის შესწავლის, ისე სალიტერატურო ენის მეურვეობისა და სინქნდის დაცვის მხრივ. ბევრი ახალი მოსაგვარებელი საკითხიც გაჩნდა, რაც, ბუნებრივია, აქ განხილვის საგნად ვერ იქცეოდა.

ქართული ენის მოვლა-პატრონობის, სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა მოგვარების სფეროში ამ ბოლო ხანებში დიდი მუშაობა გაიშალა. სისტემბერ შექმნა ენის სინქნდის საკითხები პრესის, რადიოსა და ტელეხედვის გზით.

მთავრობის დადგენილებით დაარსდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილების პერიოდული ორგანო „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, რომლის ხუთი წიგნი უკვე გამოვიდა და ორი მომდევნო წიგნი გადაცემულია გამოსაქვეყნებლად.

აღნიშნულ ორგანოში ფართოდაა გაშუქებული საცილობელი საკითხები სალიტერატურო ენისა; შეისწავლება ის ენობრივი დარღვევები, რაც თავს იჩენს პრესის ენაში, სახელმძღვანელოთა ენაში და მკითხველს უძლევს სათანადო რეკომენდაციებიც. ერთ-ერთი ბოლო ტომი ამ პერიოდული გამოცემისა დაეთმო სწორედ მყარი გამოთქმების ლექსიკონს, რომლის შედგენაც აკადემიკოს ვარლამ თოფურიას გადაუდებელ საქმედ მიაჩნდა; გამოდის სხვადასხვა სახის ცნობარები, ლექსიკონები და სხვ.

მიუხედავად ამისა, აკად. ვარლამ თოფურიას წინამდებარე ნაშრომი, რომელიც ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს, სავსებით ინარჩუნებს

აქტუალობას. ვეღა ის საკითხი, რომელიც მასშია განხილული, დღესაც დიდ ყურადღებას ითხოვს და სწორედ ისევეა გადაჭრილი, როგორც ამ წიგნშია გაშუქებული.

ქართული ენის გამორჩენილი მკვლევარი აკადემიკოსი

ქართული ენის გამორჩენილი მკვლევარი აკადემიკოსი ^{მ. ბ. ბერიძე} როგორც ცნობილია, განსაკუთრებული პედაგოგიური ნიჭითაც იყო დაჯილდოებული მას ახასიათებდა უაღრესად რთული საკითხების მარტივად დალაგება, მსმენელისა და მკითხველისთვის გასაგებად მიწოდება. ამაში წინამდებარე ნარკვევის მკითხველიც დარწმუნდება.

ეს ათი-თხუთმეტი წელიწადია, საქართველოში ქართულ ენას მოვლა-პატრონობა არ მოჰკლებია სატელევიზიო თუ რადიოგადაცემებით, საინტერესო და საჭირო წიგნების გამოცემით, ახალი სახელმძღვანელოების შექმნით და მაინც ენის სიწმინდე ირღვევა, მეტყველების კულტურა დაბალია.

გამომცემლობა „ნაკადულმა“ ამ წიგნის ხელახლა გამოცემა იმ მიზნით გადაწყვიტა, რომ ფრიად საჭირო, მაგრამ მივიწყებული წიგნი შესთავაზოს ყველას, ვისაც სწორი, ნათელი, ზუსტი, დახვეწილი ზეპირი და წერიტი მეტყველება აინტერესებს.

მაშინ წიგნის რედაქტორი გახლდათ აკადემიკოსი გიორგი ახვლედიანი. რა თქმა უნდა, დღესაც ის ითვლება რედაქტორად.

მე შინარედაქტორობა მხვდა. ახალგამომცხვარი რედაქტორი ვიყავი. თანაც ბატონი ვარლამის მოწაფეთა შორის ვთვლი თავს და მასწავლებლის რედაქტორობა, ცოტა არ იყოს, მუხამუშა, მაგრამ მუშაობა არ გამჭირვებია. თვითონ გამიადვილა. საათობით ვისხედით ერთად და ვებჭობდით, რა როგორ აჯობებდა. ჩვენს მაშინდელ მთავარ რედაქტორს ნონა კალანდარიშვილს გაუკვირდა კიდევ: ამ პატარა წიგნზე ამდენი სალაპარაკო რა გაქვთო.

ბატონი ვარლამი მადლიანი კაცი იყო და ყველაფერს მადლიანად აკეთებდა. აკეთებდა ჩემად, უხმაუროდ. მადლი ღვთისაგან

პქონდა ბოძებული და არავისთვის იშურებდა. მუდამ ნათელი
ფენა სახეზე და ნათლად გამოხატავდა სათქმელსაც. ერთმა
მისმა მოწაფემ თქვა: „გასცემს ნათელს და მას განსწავლავს
ნათელი“.

პირადი მაგალითით საკუთარი თავისადმი მომთხოვნელობას
უნერგავდა გარშემო მყოფთ. სათუთად ექცეოდა ყველას და
ყველაფერს, ვისთანაც და რასთანაც ურთიერთობა მოუწევდა.

ეს წიგნიც მისი ნასათუთეა.

ბატონი ვარლამი ხშირად ამბობდა, და ხვეწილი ზეპირი
და წერითი მეტყველება ადამიანის შინაგანი
კულტურის გამოვლინებააო და თავის მნიშვნელოვან
მეცნიერულ დაკვირვებებთან ერთად რეკომენდაციებსაც გუთა-
ვაზობდა ზეპირი თუ წერითი მეტყველების დასახევეწად.

ამ წიგნში ეს რეკომენდაციები გათვალისწინებულია.

აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას თქმით, „ვარლამ თოფურიას
გამოკვლევებს ქართული ენის ისტორიაში, ქართულ დიალექტო-
ლოგიაში, ქართველურ ენათა შედარებით ფონეტიკასა და მორ-
ფოლოგიაში სპეციალისტი გვერდს ვერ აუვლის“. ამ პატარა წიგნს
კი ერთი ქართველიც ვერ აუვლის გვერდს. იგი ყველასათვისაა.

ლილი გოგონია

შესავალი-----

ენის სიწმინდის დაცვისათვის ბრძოლა-----6

რას ნიშნავს ენის სიწმინდის დაცვა-----8

ლიტერატურული ენის ნიშან-თვისებები-----9

ქართული ლიტერატურული ენის ჩამოყალიბების პირობები-----14

ქართული ენის ძეგლები-----18

ქართული ლიტერატურული ენის განვითარების მოკლე განხილვა-----21

ქართული ენა ჩვენი დედაენაა-----27

ქართული ენის გაერცვლებულობა-----29

ქართული კულტურული ენაა-----31

დედაენის სწავლება აუცილებელია-----31

ქართული ენის შესწავლა უცხოეთში-----33

ლიტერატურული ენის ნორმათა დარღვევის მიზეზები-----41

როგორ დავიცვათ სიწმინდე, როგორ ავიცილოთ შეცდომები?-----60

სალიტერატურო ქართული ენის ნორმების დადგენის პრინციპები-----60

წარმოთქმა-----64

სესხება-----67

როგორ გადმოიცეს ნასესხები სიტყვები და საკუთარი სახელები?-----71

ბერძნული და ლათინური წარმომავლობის სიტყვათა
გადმოცემა ქართულში-----73

ქონების (კუთვნილების) გამოშხატველ სიტყვათა წარმოება-----75

ხინონიმურ სიტყვათა ხმარებისათვის-----83

რიცხვითი სახელის მართლწერა-----86

ზმნის სადავო საკითხები-----91

სინტაქსური დარღვევები-----104

სტილისტიკის საკითხი-----110

მხატვრული ენისათვის-----112

№ 2137/2

რედაქტორი
ზიურბო ახვლედიანი

ტექნიკური რედაქტორი ზაირა დონდუა
კორექტორი: ცირა ზაზაშვილი

კომპიუტერული უზრუნველყოფა
ნინო დვინერია,
ნონა კოჭლამაზაშვილი

ქაღალდის ზომა 60x84, 1/8, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 744,
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4,79. ტირაჟი 1000.

ფახი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „ნაკადული“.
თბილისი, კონსტანტინე გამსახურდიას ქ. №28.
გამომცემლობა „საარი“ თევდორე მღვდლის ქუჩა № 57

ქართული
ლიბრარიონი